

UiT Norgga árkálaš universitehta

HSL – Institutt for språk og kultur

***Beaivváš nieida* mánáidgirjji dulkon:**

Govviduvvon kulturdovddaheamit ja árvvut Marry Áilonieida Somby girjjis *Beaivváš nieida*

Mikkel Nils Logje

Váldofágačálus sámi giella- ja girjjálašvuohtadiehtagis...SAM-3910...geassemánnu 2022

Masterbargu sámi girjjálašvuodas, UiT

Dediserejuvvon neidasan Berit Inger Karianne Logje ja váhnemiidda Nilsse Lásse Biret Ánnii ja Lojji Mihkkala Mihkkalii

***Beivváš nieida* girjji dulkon:**

Makkár kulturčájehanvuogit ja árvvut leat govviduvvon *Beivváš nieida* mánáidgirjjis?

Miessemánnu 2022, UiT

Ovdasátni

Lean giitevaš go ealán sámi servodagas Guovdageainnus. Dáppe leat liekkus ja buorit olbmot geat leat dorjon ja movttiidahtten mu studeantan ja oahpaheaddjin.

Álggos áiggun giitit váhnemiid Mikkel Mikkelsen Logje ja Berit Anne Logje Láhpoluobbalis geat leaba mu bajásgeassán ja oahpahan mu ráhkistit ja áktet luonddu.

Giittán Jan Brodal rohkii Romssas gii muhtin jagiid áigi atti munnje girjjiid máid lei čállán, ja maid jorgalan ruošša, polska ja engelasgielas dárogillii. Son guláskii mun áiggun álgit universitehtii ja dárbbasivččen girjjiid ovdánahttit gelbbolašvuoda. De son atti munnje ee. *Legender fra hele verden, Forbrytelse og straff, Madame* girjjiid, ja mánga iežas divttain máid mun lohken stuora beroštumiin ja diehtoáŋgirvuodain.

Mu ságastallamat girječálliin Jan Brodalain ja su bártniin, dulkkain ja jorgaleddjiin Jon Brodalain girjji máilmmi birra lea leamaš stuora ávkin ja inspirašuvdnan mu ohppui sámi girjjálašvuodas.

Háliidan maid giitit oahpaheddjiid sámi allaskuvllas geain ohppen mot jurddašit sámi árbevirolaš kultuvrra akademalaš perspektiivvas. Dás áiggun namuhit Inger Marie Gaup Eira, Mikkel Nils Sara, Nils Oskal ja Hanna Mattila.

Viidáset giittán administrašuvnna ja oahpaheddjiid UiT:s buriid bagadallamiid ja logaldallamiid ovddas masteroahpus sáme gielas. Stuora giitu Lisa Monica Aslaksenii gii lei bagadallin mu masterbarggus.

Giittán ovddeš rektora Ellen Inga Hætta sámi joatkka- ja boazodoalloskuvllas Guovdageainnus geas lei jáhkku munnje álggorájis jo go álgen bargat sadjásažžan skuvllas. Barggu oktavuodas fuobmájin ahte háliidan oahppat eanet sámi girjjálašvuoda birra.

Giitu bargoustibiidda sámi joatkka- ja boazodoalloskuvllas fágalaš ságastallamiid ovddas: Per Henrik Bongo, Mia Carina Eira, Samuel Gaup, Oddbjørg Hætta Sara, Karen Inga Kemi ja Inger Marie Nilut.

Mun giittán Violeta Basa sámi joatkka- ja boazodoalloskuvllas karriearabagadallama ovddas mii mielddisbuvttii mun mearridin lonuhit barggu ja háhkat formálalaš gealbbu. Giittán su girjjálašvuodadieđa lekšuvnnaid, ja akademalaš teaksta čáliimiid ovddas mat lasidedje gealbbu ja adde munnje perspektiivva geahččat sámi girjjálašvuoda máilmmigirjjálašvuoda ektui.

Giitu buohkaide geat leat leamaš doarjjan. Giitu buohkaide geaid lean namuhan ja sidjiide geaid in leat namuhan. Giitu go lehpet movttiidahtten mu.

Guovdageaidnu, 12.05.2022

Mikkel Nils Logje

Abstract

The thesis examines the children's book *Beaivváš nieida* by Marry Áilonieida Somby. It is based on an old myth about how the Sun's daughter taught the Sámi people to tame reindeer. An overview of the cultural background is given: myths, stories and yoiks in Sámi society, and Sámi child rearing. The book is analysed using narratological theories - in particular Genette's chronology, Barthes' intertext categories, Gadamer's reception theory, Propp's functions, and Greimas' actant model - to see how the story about the Sun's daughter, and Sámi stories in general, differs from the stories these writers did their research on.

Finally, the book is analysed in relation to Sámi society and history: the Norwegianisation period, the pre-Christian pagan faith of the Sámi, the natural lifestyle and attitude towards nature of the Sámi people, the cultural significance of marking reindeer, the role of yoiks and stories in Sámi child rearing, and the importance of writing children's books in the Sámi language.

Abstrákta

Dát bargu dutká Marry Áilonieida Somby mánáidgirjji *Beaivváš nieida*. Dat vuolga dološ sámi máidnasis Beaivváš nieidda birra ja movt son oahpahii sápmelaččaid dápmat gottiid. Girjji kultuvrralaš duogáš lea: myhtat, mitalusat ja luodit sámi servvodagas, ja sámi mánáidbajásgeassin. Girji dulkojuvvo narratologijja teoriijain - earenoamážit Genette kronologijja, Barthes:a interteaksta kategoriijat, Gadamer:a resepsunteoriija, Propp:a funkšuvnnaid, ja Greimas:a aktántamodealla - dutket movt Beaivváš nieidda mitalus, ja sámi mitalusat obbalaččat, earránit dain mitalusain maid čállit dutke go huksejedje teoriijaáset.

Loahpas, girji dulko sámi servvodaga ja historjá ektui: dáruiduhttima, ovdaristtalaš oskku sápmelaččain, sámi eallinvuogi ja luondduoainnu, kultuvrralaš mearkkašumi bohccomearkumis, movt luodit ja mitalusat adnojit sámi mánáidbajásgeassimis, ja árvvu čállit sámegillii mánáidgirjjiid.

Keywords:

Marry Áilonieida Somby, the Sun's Daughter, *Beaivváš nieida*, Sámi children's literature, Sámi myths, narratology

Sisdoallu

1.0 Álggahus.....	1
1.1 Čuolbma ja barggu huksehus.....	3
1.2 Girjji ovdanbuktin.....	4
2.0 Myhta, máinnas, juoigan, eanadat mánáidbajásgeassimis.....	7
2.1 Ovddeš dutkan myhtas <i>beaivváš</i>	7
2.2 Máinnas.....	15
2.3 Gos gávdná inspirašuvnna juoigat.....	19
2.4 Eanadat ja luondduoaidnu sámi mánáidbajásgeassimis.....	22
3.0 Narratologijja teorijjat ja Greimas aktántamodealla.....	25
3.1 Muitaleaddjidásit.....	26
3.2 Kronologijja.....	27
3.3 Interteaksta.....	28
3.4 Vuordámušhorisontta ja resepsuovdnateoriija.....	30
3.5 Muitalusa funkšuvnnat ja aktántamodealla.....	31
4.0 Digaštallan: teakstaanalysa narratiiva teorijaid mielde.....	34
4.1 Muitaleaddjidásit.....	34
4.2 Kronologijja.....	36
4.3 Propp:a 31 funkšuvnna.....	39
4.4 Interteaksta relašuvnnat <i>Beaivváš nieida</i> girjjis.....	41
4.5 Resepsuovdnateoriija.....	44
4.6 Aktántamodealla.....	46
5.0 Dulkot <i>Beaivváš nieida</i> girjji sámi árbevirolaš jurddašuvugiin.....	51
5.1 Dáruiduhttin.....	52
5.2 Myhta ja ovdaristtalaš oskku.....	55

5.3 Eallivuohki ja luondduoaidnu.....	59
5.4 Merket bohccuid dego árbevirolaš máhttu.....	61
5.5 Luohti ja mitalus mánáidbajásgeassimis.....	64
5.6 Árvu čállit sámi mánáidgirjjiid.....	69
6.0 Konklusuvdna.....	72
Gáldolistu.....	75

1.0 Álggahus

Dás áiggun dutkat sámi mánáidgirjji *Beaivváš nieida*, go dat guoská mánggaid osiide sámi kultuvrras, servvodagas ja historjjás. Girji almmuhuvvui jagi 1990:s, jagi maŋŋel go Sámediggi Norggas rahppui. Lei áigi go sámi servvodat ja sámi vuoigatvuođat ovdánedje. Girji vuolgá dološ máidnasis, muitala dološ sámi oskku ja birgenvuogi birra. Sáhtta mánggaid perspektiivvas geahččat muitalusa, ja buohtastahttit girjji máidnasiin mii lea inspirašuvdnan. Sáhtta maiddái geavahit oarjemáilmmi teoriijaid ja doahpagiid geahččat movt girji ja máinnas leaba seammaláganat dahje earáláganat go oarjemáilmmi muitalusat ja máidnasat.

Sámi girjjálašvuođas lea guhkes njálmmálaš árbevierru. Okta dehálaš inspirašuvdna ođđaáigásaš sámi girječállin leat sámi myhtat ja álbmotjáhkku mat leat seilon dološáigge rájes.

Dutkat sámi kulturmearekkaid ja árvvuid Marry Áilonieida Somby mánáidgirjji *Beaivváš nieida* lei miellagiddevaš ja lunddolaš munnje, go mus lea sámi duogáš ja lea álo leamaš beroštupmi boazodollui, juoigamii ja máidnasiidda.

Boazodoallu ja sámi árbevirolaš máhttu lea álo leamaš mus guovdu váimmu. Lean bajásšaddan boazodoallobearrašis Láhpoluobbalis ja mánnávuođa rájes juo leamaš meahcis ealo luhtte, ruosti buollašiin ja boaldi báhkain. Lei boazu mii lei fokusis ja mii stivrii barggu. Ohppen ealu dovdat, mot dat lahtte iešguđetlágan dálkkiin ja jahkodagain. Oidnen mot njunušboazu ain manná ja láidesta ealu.

Njunušboazu lea dávjá bielloboazu ja boarrásat boazu mii dovdá eatnamiid ja geainnuid. Bohccos lea dego siskkáldas ođđaáigásaš GPS, ii ge láhppo makkár ge dálkkiin. Dasa sáhtta luohttit. Eallu automáhtalaččat čuovvu njunušbohcco. Go lea livva leamaš ja njunušboazu vuolgá de čuovvula olles eallu. Njunušboazu lea earenoamáš boazu. Lea sivvadis luondu muhto lea viissis ja garra boazu. Njunušbohcco eai goassege válljen, muhtun boazu šattai lunddolaččat juo njunušboazu. Dolin heargeáigge lei njunušbohcco doaibma deháleappot go dán áigge.

Ohppen maiddái guohtuma ja dálkki birra vuoras olbmui. Sii oidne dálkkis čakčat makkár guohtun dálvái šaddá. Jus buolaš ja goike dálkki doalahii čavčča de buvtii buori guohtuma, muhto jus arvvit ja njuoska dálkkit ledje ja de easkka buolaštii buvtii heajus guohtuma.

Muhtun jagit sáhtii maid dalvet bivaldit ja billistit guohtuma. Eai buot jagit leat seammaláganat. Ii jahki leat jagi vielja, nu mot sii dadjet.

Gidđat oidne bohccos jus davvin mearabeale ledje heajus guohtumat, bohccos ii lean hoahppu davás mearragáddái. Sáhtii baicca varis boazu lulás báhkket. Dieinna lágiin maiddái gulahalle bohccot ja boazovázzit.

Mun lean gullan vuorasolbmui mainna lágiin luđiin oadjude bohcco ja ealu. Galggai juoiggadit ealloravddas. Ii galgan huikit ii ge nu jitnosit juoigat, muhto huradit siivvožit. Go juoiggadii de ii návdi boahtán ja boazu bisui oadjebassan. Juoigan doaimmai maid gulahallanvuohkin gaskal boazovázziid. Go juoiggadii de gulai nubbe boazovázzii ja diđii su olmmái dat lea ja dasto šattai olmmoš maid eanet oadjebas. Juoigan lei dego oaidnemeahttun báddi mii čanai oktii olbmuid ja bohccuid.

Dollagáttis gulaimet vuorasolbmui muitalusaid. Muhtin báikkiin lei iežas muitalus. Ledje báikkis gosa ii galgan lávu cegget, ja soames báikkis gosa ii galgan mannat jus ii lean buorre ágga.

Mun lean bajásšaddan dainna oahpuin ja árbevieruin ahte galgá jearrat lobi luonddus vai lea idjadan ráfi. In leat goassege gullan ovttage jitnosit jearrame, muhto dieđan olusat jurdilit juoidá ovdal go meahcis bisánit idjii. Persovnnalaččat jáhkán ahte jerret lobi iežas dan luonddus, báikkis. Luondu eallá, ja vuorasolbmot dadjet ahte ii olmmoš soaitte álo okto meahcis. Ohppen maid ahte lea earenoamáš dehálaš jurdilit jus amas báikkis lea vánddardeamen. Galggai jurdagiin dearvvahit báikki, dahkat čielggasin ahte ii boađe báikái bahávuodain. Go dan dahká beassá leat báikkis ráfis.

Luonddu ii galgga maid boastut geavahit, ii billistit duššiid maidege ii ge bálkut maidege. Jus guliid bivdá de galgá buot guliid váldit iige bálkestet dahje billistit. Ii galgga elliid bivdit ja goddit jus ii leat dárbu. Dološ sámit ledje čeahpit geavahit buot resurssaid luonddus, eai bivdán duššiid maidege eai ge billistan maidege.

Mánáidgirji *Beaivváš nieida* bovttii muittuid mánnávuodas. Go ledjen mánná orui áibbas lunddolaš jurdda ahte galgga bargagoahtit bohccuiguin go rávásmuvan. Dál ii leat bearaš šat beaivválaččat boazodoalus, muhto *Beaivváš nieida* girji bovttii ja muittuhii háliidusa leat beaivválaččat duoddaris ja ealu luhtte.

Mánáidgirji *Beaivváš nieida* čuvgeha sámi álbmotjáhku ja sámi myhtaid. Teaksta ja illustrášuvnnat láidejit lohkkii sámi máilbmái, ja oahpásnuhttet sámi árbevirolaš jurddašuvuohtái, myhtaide, luondduoaidnu, boazodollui ja juoigamii.

1.1 Čuolbma ja barggu huksehus

Beaivváš nieida mánáidgirjji heive dutkat movt sámi girjjálašvuohta viežžá inspirašuvnna sámi máidnasiin ja mytologiijas, go das leat guovddázis temát nugo myhta beaivváš nieida, bohccot, merken, juoigan, sámi luondduoaidnu ja sámi árbevirolaš jurddašuvuohtái. Čuolbman lea makkár kulturárvvut ja ovdanbuktinhámit govviduvvojit *Beaivváš nieida*-girjjiis go váldá vuolggasaji girjji teavsttas ja illustrášuvnnain.

Mun dutkán teavstta narratologalaš perspektiivvas ja geavahan aktántamodealla iskat muitalisa struktuvrra. Aktántamodealla lea dávjá geavahuvvon analiisamodeallan masterbargguin ja lea moitojuvvon leat menddo skoválaš, muhto mu mielas heive *Beaivváš nieida* mánáidgirjji bures dulkot aktántamodeallain, go girji ii leat nu guhkki. Attán maid ovdanbuktima sámi kulturčájehanvugiin ja árvvuin čilgen dihte mot girjji huksehus lea daid mielde.

Vuosttáš kapihttalis čilgen barggu čuolmma ja huksehusa ja ovdanbuvttán girjji máid lean dutkan.

Nuppi kapihttalis muitalan mot myhtat leat doaibman inspirašuvdnagáldun *Beaivváš nieida* girjái, máidnasiid ja juoigama birra, ja namuhan oanehaččat sámi mánáidbajásgeassima birra.

Goalmmát kapihttalis iskkan ja čilgen narratologiiija teoriijaid, nu go aktántamodealla, muitaleaddjidásiid, kronologiiija, interteavstta, vuordámušhorisontta, resepsuovdnateoriija, ja Propp:a funkšuvnnaid.

Njealját kapihttalis lea digaštallan: anán narratiivateoriijaid analyseret teavstta ja geahčan ee. girjjis muitaleaddjidásiid, kronologiiija, Propp:a funkšuvnnaid, ja hyperateavstta. Geahčan maiddá makkár rollat girjji oasseváldin leat aktántamodealla mielde.

Viđát kapihttalis fokuseren *Beaivváš nieida* girjji sámi kulturčájehanvugiid ja árvvuid sámi árbevirolaš máhtu vuolggasajis. Geahčan movt girji guoská dáruiduhttimii, myhtaide ja ovdaristtalaš oskkui, sámi eallinvuohká ja luondduoidnui, ja bohcco merkemii, ja geahčan movt bohccomerken lea árbevirolaš máhttu. Geahčan maid dai luđiide ja muitalusaide sámi mánáidbajásgeassimis, ja makkár mearkkašupmi lea sámi mánáidgirjjiin sámi servvodahkii.

Loahpahan konklusuvnnain mas čoahkkáigeasán iežan barggu ja smiehttan movt girji guoska sámi kultuvrii ja árvvuide.

1.2 Girjji ovdanbuktin

Girječállli Marry Áilonieida Somby lea okta dain eanet ávvuduvvon sámi girječállin, son lea riggudan sámi girjjálašvuoda mánáidgirjjiiguin mat čalmmustahttet sámi árbevirolaš temáid. Son lea riegádan Deanus jagis 1953 ja lea aktiiva ja dovddus sámi girječállli.

Somby almmuhii vuosttaš sámegeiel mánáidgirjjiid, *Ámmul ja alit oarbmaelli* (1976) mii jorgaluvvui dárogillii 1977:s. Viidáset čálii *Ráiddostallan* (1984), ja *Beaivváš nieida* (1990). *Beaivváš nieida* lea maid dá jorgaluvvon dáro- ja ruota gillii, *Solens datter: et samisk eventyr* (1990). 2016:s son nominerejuvvui Davviriikkaid ráđi mánáid- ja nuoraidgirjjálašvuoda bálkkašupmái mánáidgirjjiin *Čerbmen Bizi – Girdipilohtta*. Somby lyrihkkagirji *Beaivváš mánát /Leve blant reptiler* vuittii 2021:s Grafill bálkkašumi “Årets vakreste bok”, ja 2022:s nominerejuvvui seamma girjjiin Davviriikkaid girjjálašvuoda bálkkašupmái.

Marry Áilonieida Somby čállá maid dá lyrihka ja drámá, ja lea ovttasbargan *Beaivváš* teáhteriin. Su beroštupmi máilmmiviidosas eamiálbmogiidda boahtá oidnosii románas

Bajándavgi (2004) ja diktačoakkáldagas *Krigreren, elskerren og klovnen – Mu apache ráhkesvuohta* (1994). (Fredriksen 2022).

Mánáidgirji *Beivváš nieida* (1990) lea ráhkisvuođamuitalus nuorra sámi bártne Alitsa ja beivváš nieidda birra. Muitalussii lea čáli viežžan inspirašuvnna dološ sámi myhtas, beivváš nieida, guhte oahpahii sámiide luođi mainna dámai gottiid.

Girjji álggus oahpásmuvvá lohkkii Alitsai, guhte lea velohallamin duottarjávregáttis ja jurddašallamin Lavrasiid-áiggi ja goddebivddu. (Lavrasiid-áigi lea čakča). Jurddaša maid ahte son galgá oktii noaidin, galgá árbet ednosis noaidefámuid.

Sámi bárdne Alits lea ollen dan ahkáii go ráhkisvuođa birra álget niegut ja jurdagat. Sus lea maid niehku máhttit dápmat gottiid. Meahcis deaivá son eahpedábálaš čáppa nieidda, geasa ráhkásmuvvá. Nieida lea earenoamáš ja máhttá vel ártegis luođi mainna čuorvu gottiid. Nieida lea beivváža nieida, ja su eadni lea girkáseamos násti.

Alits ja nieida deaivvadeaba meahcis ja ráhkásmuvvába. Beivváža nieida mearrida orrut eatnan alde Alitsa luhtte go Alits sávvá dan. Soai čiehkadeaba lávvui vai nieidda váhnemat eaba oainne sudno. Alits ii galgan dola bidjat lávus ovdal golbma beivvi ja ija ledje gollan. Muhto Alits bijai dola ovdal áigi lei gollan go háliidii oaidnit čáppa nieidda. Nu soai gávnahalaiba ja beivváš nieidda váhnemat vieččaiga nieiddas ruoktot. Áidna mii bázi nieidda maŋis, lei dat earenoamáš luohti mainna sáhtii dápmat gottiid. Muitalusat mot sámit ohppe dápmat gottiid ja háhke ealuid váldet vuolggasaji dološ sámi myhtain.

Čálidettiin *Beivváš nieida* girjji, Marry Áilonieida Somby barggai fárrrolaga tevdnejeddiin Ingrid J. Ouslandain, gii lea riegeadan Álesunddas 1932:s, ja lea dovddus govvaáiddár.

Ousland oáččui ee. *mánáid- ja nuoraidgirje kulturdepartemeanta govvadahkanbálkkašumi* 1993:s ja lea ráhkadan illustrašuvnnaid sihke mánáid- ja rávisolbmogirjiide.

Illustrašuvnnat ja sátničilgehusat leat veahkkin lohkkái ipmirdit buorebut girjjiid sisdoalu.

Somby lea maiddái ovttasbargan eará tevdnejeddiiguin, go son háliidii girjjit galge darvehit lohkkiiid geat eai leat sámegeielagat.

Beaivváš nieida girjjiis leat illustrašuvnnat mat ovdanbuktet sámii luonddu, ja sámii kultuvrralaš elemeanttaid nugo dola, lávu, gávtti ja riskkuid. Illustrašuvnnain leat čáppa ivnnit ja detálljat mat fáhtejit beroštumi ja lasihit eanet ipmárdusa sámii kultuvrras.

Illustrašuvnnat veahkehit mánáid ja sin geat leat massán sámegielaš, ja sin geat háliidit oahppat eanet sámii kultuvrra birra váste.

Loahpageahčen girjji lea sátnelisttu mii čilge sániid mat leat geavahuvvon teavsttas.

Sátnelisttu addá buoret ipmárdusa teavsttas, ja buori ásaheami sámii kultuvrras ja terminologijjas sidjiide geat háliidit oahppat eanet daid.

Jagis 1996 bođii maid *Beaivváš nieida* animašuvdnafilbman: *Lávrasiid Áigi* mas Anita Killi lei režissevran.

2.0 Myhta, máinnas, juoigan, eanadat mánáidbajásgeassimis

Dán kapihttalís čálán myhtaid, máidnasiid, juoigama, ja eanadaga birra, mat leat guovddážiis sámi muitalanárbevierus ja kulturovdanbuktimis. Geahčan maid makkár rolla dain lea sámi mánáidbajásgeassimis.

Álggos geahčan myhtii beaivváš nieida, mii lea inspirašuvdnan girjái máid dutkkan. Dás čujuhan ee. dutkamii máid Harald Gaski (2020) lea čállán myhta birra girjjiis *Myths, Tales and Poetry from Four Centuries of Sami Literature*, ja máid religiovdnahistorihkkár Micea Eliade (2003) lea čállán myhtaid ja bassi ipmašiid birra *Det hellige og det profane* girjjiis.

Viidáset čálán máidnasiid ja sámi luondduoskku birra, main leat vuolggasajit dutki Brita Pollan:a girjjiin *Samiske beretninger* (1997) ja *Samiske sjamaner: religion og helbredelse* (1993). Geahčan maid mii addá inspirašuvnna juoigat, ja gos dan oažžu. Vuolggasadjin lea Skaltje (2005) girji *Luondu juoiggaha*. Ja loahpas vel mánáidbajásgeassima birra Asta Balto (1997) girjjiis *Sámi mánáidbajásgeassin nuppástuvvá*.

2.1 Ovddeš dutkan myhtas beaivváš

Mánáidgirji *Beaivváš nieida* hukse dološ sámi myhtaide ja sisttisdoallá myhtaid nugo beaivváš ja beaivváš nieida. Vai galgá buorebut ipmirdit girjji mun defineren mii lea myhta, ja introduseren ovddeš dutkama dán temás. Myhtat ja máidnasat leat oassin álbmotfolklores, ja dan dihte geavahan dutkamis maiddái jurdagiid folklorestihkas.

Folklorestihkka čilge álbmoga miela, sin iešdovddu, láhttenuogi, govvidusa, ja árvvuid ja árbevieruid mat identifiserejit sin našuvdnan. Folklore sisttisdoallá njálmmálaš seailuhuvvon árbevieru, ja fáttmasta kultuvrralaš erenoamášvuoda mii joatkkašuvvo sihke njálmmálaččat ja geavatlaččat. (Basa 2013: 9-10).

Dat álbmotlašnjálmálaš joatkkašuvvon muitalusat eai vuolgge ovttaskas čáli hutkáivuodas. Danin sáhtta dadjat ahte dat muitalusat eai leat čadnon ovttaskas historjjálaš ja individuálalaš duogážiidda, muhto leat badjel dáid (Basa 2013: 11). Mánngaid áiggit ja mánngaid muitaleaddjit leat hábmen muitalusaid.

Myhtat leat álgoilmmis muitalusat Ipmiliid dahje mystihkalaš hámiid birra, ja leat jođihuvvon njálmálaččat buolvvas bulvii. Muhtin kultuvrrain áddejuvvojit myhtat dego duohta muitalussan, ja earránit fábelin, máidnasiin, legeanddain, ja eposin (Groth, Kværne & Løøv 2019). Mai Britt Utsi (1998) čállá movt Dan Ben-Amos sirre gaskkal máidnasa, myhta ja legeandda:

«Myhta (greikkagielas *mythos*) jáhkket leat duohtan, legeanda (láhtengillii *legenda*) orru duohta ja álbmotmáinnas lea luonddustis jo fikšuvdna ja fantasia» (Utsi 1998: 38)

Violeta Basa (2013) oaivvilda ahte myhtat áddejuvvojit dego symbolalaš dajaldagat min miellavuoli duohtavuodas (Basa 2013:26).

Religiovdnahistorihkkár Mircea Eliade čállá girjjis *Det hellige og det profane* (2003) ahte olbmot čájehit mii lea sidjiide bassi earenoamáš láhttenvugiin ja ovdanbuktimiin. Dát láhttenvuohki ja ovdanbuktin govvidit vásáhusaid mat leat dábálaččat buohkaide, muhto šaddet bassi go čadnojit ipmiliidda ja máilmmi sivdnádussii (Eliade 2003: 119). Eliade mielas eai gávdno olbmot geain ii leat goit muhtunlágán oskku, ahte vaikko olbmos ii oskko ipmiliidda ja eará badjellunddolaš diliide, de aŋkke ii sáhte oalát lámppit oskkuvuođđuduvvon láhttema ja guottu máillbmái (Eliade 2003: 19).

Eliade oaivvilda ahte myhtaid ulbmil lea govvidit dan sivdnideami áiggi, ja leat danne ovttá ládje bassi muitalusat. Go muitala dákkár bassi muitalusa, de lea dego almmustahttime ja čilgeme ovttá *mysterium*, máid Eliade gohčoda bassi imašin. Olbmot guđet leat myhtain eai leat dábálaš olbmot, muhto ipmilat dahje sánjgárat main leat fámut ja máhtut mat gullet ipmašiidda mat ihte ovdal historjjá, «áiggi álggus», áiggis mii lea ovdal go olbmuid áramus muittuid.

Go muitala myhtaid, de lea čilgeme movt máilbmi šattai nu go lea, ja darvána dan dihte guldaleddjiid oaivái dego duohtavuolta, go dat čilge dan duohtavuoda máid sii vásihit beaivválaččat. Danin lea máilmmi dilli nu go lea. Ii dárbbas čilget olles máilmmi sivdnádusa, muhto dušše manin juoga lea nu go lea (Eliade 2003: 68).

Eliade maiddái oaivvilda ahte myhtaid ulbmil lea ođđasit buvttihit hábmejeaddji áiggi ja ahte myhta lea dego juogalágan bassi hápmásaš muitalus. Eliade čállá myhtat eai dušše govvit máilmmišaddama, elliid álggu, šattuid ja olbmuid, muhto maid buot daid dološáiggi dáhpáhusaid mat leat váikkuhan dasa mot olmmoš lea šaddan nu mot lea dálááiggi.

Myhtain lea dávjá čujuhus šamanismii. Nugo Eliade čállá girjjis *Det hellige og det profane* lea šamanisma álgoolbmuid vuohki ásahtit oktavuoda eará máilmmiin. Brita Pollana girjjis *Samiske sjamaner* (1993) čilgejuvvo šamanisma dego vuoiŋŋalaš práksisin mii lea čadnon dihto vuohká mat boahit oktavuhtii vuoiŋŋaiguin garvin dihte iešguđetlágan roassodiliid (Pollan 1993: 175).

Eliade gohčoda šamanisma fenomenan mii sáhtá čuožžilit juohke sajis gos leat olbmot. Brita Pollan (1993) čállá ahte Mircea Eliades lea unnán diehtu sámi šamanisma birra, muhto dat mii lea su govvádus šamanismmas heive bures ee. kosmologalaš eanadagaid oktavuodas gos dušše šamána sáhtá vánddardit (Pollan 1993:178).

Brita Pollana girjjis *Samiske sjamaner* (1993) čilge Hans Skanke sámi šamanismma saji sámi servvodagas, dálkkodeami ja noiddiid birra. Sápmelaččat jáhkket ahte dábálaš dávddat ja váivvit, ja jápmin vel, boahá das go sin rohkit, dahje muhtun gean vuostá barge bahá go elle, leat sin geaseheame jápmin máilbmái. Dan dihte eai ane dábálaš dálkasiid, muhto mannet noaidi lusa, guhte sáhtá noaidut sin dearvvašin, dahje vuolgit Jábmáiáibmui dahje Rohtoáibmui gulahallat daiguin rohkiiguin vai luitet sin. Noaidi sáhtá dainna lágiin dálkkodit sihke olbmuid ja elliid. Pollan lasiha ahte sáhtte eará sivat go rohkit mat dagahedje buozalmasvuoda. (Pollan 1993 :179).

Šamanismma lea dábálaš johtti kultuvrrain, ja William Schmidt oaivvilda dat vuolga das go bivdit goddeelliid, de sii áigo várjalit ealli sielu vuostá, ja dan dihte ihte rituálat mat čuvvo elliid sieluid jábmiid máilbmái, ja bissehede daid boahtimis ruovttoluotta (Pollan 1993: 180). Sámi šamanismmas maid ánuhit ándagassii dain sieluin. Go lea servvodagas dákkár vuoddu oskkus, de lea gaskavuolta olbmuid ja elliid gaskkas earalágan go ovdamearka dihte

risttalašvuodas, gos muitaluvvo ahte buot eallit ja šattut máilmmis leat sivdniduvvon bálvalit olbmuid. Šamanismmas sáhtta ealliin leat fápmu mii čuohcá olbmuide, ja danin ferte olmmoš leat fuolalaš sin dillái, vai ealliin eai šatta bahá dovddut olbmuide.

Oaidnit dákkár jurddašuvuogi *Beaivváš nieida* muitalusas maid, go gottiid ii galgan fámuin dápmat, ii ge fillet ja darvvihit, muhto luđiin geasuhit, vai dovde oadjebasvuoda olbmuide.

Sámi myhtat leat gurretmeahtun inspirašuvnna gáldut. Nils-Aslak Valkeapää oáččui davviriikkalašráđi girjjálašvuoda bálkkašumi girjjiin *Beaivi, Áhčázan*. Girji čalmmustahte sámi kulturhistorjjá ja čájeha lohkkái sámegeiela riggodaga (Gaski 1991: 22). Tihttela vuolggasadji lea beaivváš myhtas, ahte beaivváš lea sámiid áhčči. Girji lea stuora inspirašuvdnan sámi kultuvrii.

Skábmamánu 2021:s presenterii Sámi Nationála teáhter Beaivváš ovttasráđiid Árktalaš Fiilaharmonijain konseartačájálmasa: *Beaivi, Áhčázan, Eanni, Eannázan* (2021) mii lei dediserejuvvon dáiddárii Nils-Aslak Valkeapää. Čájálmas čájeha ahte myhtaid ain sáhtta geavahit ipmirdit sámi jurddašuvuogi.

Ovdal Nils-Aslak Valkeapää beroštedje maiddái eará dutkit sámi kultuvrra mytologiijas. Gielladutki Jens Andreas Friis (1871) addá govvádusa dološ sámejáhkus ja beaivváš myhtas *Lappisk mynologi, Eventyr og Folkesagn* girjjis. Fjellner beroštii sámi mytologiijas ja čálii nu mot gulai ovttá boares sámi diktaeposis *beaivvi mánáid* birra. Diktaepos muitala sámi identitehta ja iešáddejumi birra, ja addá duogáža dasa ahte sámit sáhttet iežaset defineret *beaivvi mánáid* maŋisboahttin (Gaski 1991: 33).

Harald Gaski čállá maid dáid myhtaid birra girjjis *Myths, Tales and Poetry from Four Centuries of Sami Literature*. Dás čállá Gaski ahte Beaivi álo lea gozihan sámeálbmoga. Ja okta vierru mii lea ain bistimen lea álo dearvvahit beaivváža go ihtta fas maŋjel guhkes skápma, ja dainna lágiin maid dego loahpahit guhkes skápma.

Davimus sámis ii ide beaivváš ovdal loahpas odđajagimánu. Go vuohččan oaidná beaivváža maŋjel skápma de galgá golbma sávaldaga sávvat. Ii galgga muitalit geasage sávaldagaid, galget leat áibbas čiegus. Vierru lea eahpitkeahttá báhcán dološ sámi beaivvioskku, go bohccuid maid gohčode beaivvi skeaŋkan. Lea čilgehussan manne sámiin ain lea vierru jurdilit golbma sávaldaga go beaivváš fas ihtta (Gaski 2020: 46).

Gaski (2020) čállá ahte beaivváža nieida lea gehččon dego sámeálbmoga ovddimus nissonságadoalli. Son hálahii áhčis beaivváža, addit sámiide bohccuid skearjkan. Beaivváža nieida lea maid govváduvvon eará máidnasiin.

Jens Andreas Friis dokumentere boares sámi álbmotoskku girjjis *Lappisk mynologi, Eventyr og Folkesagn* mii almmuhuvvui 1871:s. Girji vuolggasadji leat muitalusat maid báhpát ja miššonearat čogge 1600- ja 1700-logus, ja sámiid ránnjáolbmuid oskkut (Varsi 2009: 5). *Lappisk mynologi, Eventyr og Folkesagn* lei mielde hábmemin movt norgalaš majoritehta servodat gehčče sápmelaččaid, ja maiddáid dokumenteret sámi álbmotoskku (Varsi 2009: 47).

Friis (1871) čállá ahte sámit leat bálvalan beaivváža, mánu ja eará almmigáhppálagaid. Sii eai dušše oskon objeavttaide máid oidne almmis, muhto govvidedje dáid dego olbmuid main lei sorjjasmeahtun eksisteansa. Ledje dievdoipmilvuodát geain ledje eamidat ja mánát. Omd. lei láttániid oskkus beaivvážis nieida ja bárdni. Stuoraguovžža nástii nástegovas ja mánus lei maiddáid nieida, nástenieida. Buot mánát ledje čábbát ja čeahpit (Friis 1871: 80).

Beaivváš ja mánnu leigga láđis ja buorit Ipmilat. Beaivváš lei guovddážis meavrresgáris, čájehii rohkosiid luotta, ja ledje suotnjarat mat gokče olles máilmmi. Gabba elliid oaffarušše, ráhkadedje maid jahkásaččat beaivvášbuvrru dahje "jubtse", máid buohkat borre. Beaivváži oaffarušše dearvvašvuoda dihte, earenoamážit miellalágii dihte (Friis 1871: 81).

Áidna ipmil masa oaffarušše boaldámušaid lei beaivváš, go dolla govvidii beaivváža lieggasa. Muhtin báikkiin oaffarušše odđajagis messetgierdduid čázis, ja man čielgasit gierdu oidnu čázis dakkár šattai čuovvovaš jahki. Friis čállá ahte dat dáhpáhuvai dušše báikkiin gosa idii beaivváš árrat (Friis 1871: 82).

Jessen namuha ahte beaivváža nieida sáhtii jávkadit muohttaga ja buollaša. Earát beaivváža bearrašis leat maiddáid namuhuvvon máidnasiin ja divttain nu go máidnasis gos Beaivváža bárdni lei soakjomátkkis leat beaivváža oappát, iddesroađdi ja eahketroađdi namuhuvvon. Sámiid gaskkas lei jorbodat čábbodat, doaivumis danne go beaivváš lea jorbbás. Friisa addá ovdamearkkaid nugo jorba oaiveskálžžut sámiid hávddiin, dahje eatnit geat čatne bátti smávvmánáid oaivvi birra dahkan dihte oaivvi jorbaseabbon (Friis 1871: 83).

Professor Harald Gaski (2004) lea čuogán teavsttaid beaivváža birra vuosttaš kapihttalis *Myhtat* antologijias *Min njálmmálaš árbevierru*. Doppe leat presenterejuvvon Fjellheima dikta beaivvi nieidda birra, ja máidnasat mat leat variánttat beaivvi nieidda myhta birra. Dáid leat informánttat geat leat eret Lujávrris ja Leningradas muitalan.

Dikta lea beaivvi nieidda, Njávšeate birra, guhte lea ráhkkaneamen vuolgit áhčis lusa. Son lea váiban, dikta lea čilgejuvvon dalle go lea jápmime. Su luhtte leat mánu mánat, ja beaivvi nieida muitala sudnuide ahte bohtet lossa áiggit, muhto "iigo dáidde" idit bohtit, ja beaivi vuos báitit sámi eatnamiidda.

Fjellheima dikta:

Beaivvi nieida
Boaššu bealde veallái goađis
Beaivvi nieida - Njávšeate
Váiban eallin lossa váivviin
Háliiduvai eará sadjái
Oaidnit Ipmil, Ráđđejeaddji
Oaidnit beaivvi, iežas Áhči
Oaidnit Dearbmás, jiehtanasaid vašálaš
Boaššu bealde veallái goađis
Beaivvi nieida - Njávšeate.

Son gii dāmahalai gottiid
Beaivvi mánáide daid skeŋkii
Vuolgimin lea loahppamátkái
Seaŋgageažis čuožžu bárdni
Bahás Áhčeseane oassi
Juolgegeažis čuožžu nieida
Áhčeseane nuorra nieida.

Hállá Beivvi čáppa nieidda
Illá gullo, váiban jietna
Gullet mánát, muitet sániid
Beivvi čáppa nieida dadjá :
Beivi njiedjá, idja boahtá
Eana gokčo seavdnjadasain
Gokčo čáppa sámieanan
Iđit boahtá, iigo dáidde.

Beivi luoitá, gumppet bohtet
Ihkku njáhket bivdimin
Čiehkádallet seavdnjadasain
Iđit boahtá, iigo dáidde.
Beivi luoitá, eallu váidu
Rohttu goddá, gurpmát bostet
Mánát vázzet seavdnjadasain
Iđit boahtá, iigo dáidde.

Beivi luoitá, johtá goitge
Beivvi nieida Beivvi lusa
Váldá Beivvi mánáid mielde
Iđit boahtá, iigo dáidde.
(Gaski 2004: 30-31)

Ovttá eará variántta *Beaivváš nieiddas* mii lea *Min njálmmálaš árbevierru* antologiijas, lea muitalan informántta Lujávrris eret.

«Beivvi nieidda birra: gielddasámi máinnas» lea muitalus ovttá áhku ja ádjá birra geat oruiga meahcis nieiddainis. Nieida lei earenoamáš čeahppi ja viššal. Áhkku jápmá ja áddjá náitala fas, muhto eamit lea bahás olmmoš su ja nieidda vuostá. Ođđa eamidis leat guokte nieidda geat leaba láikkít ja bahát. Ja go áddjá lea bivddus, de geavvá ádjá nieida buot bargguid bargat.

Ovttá beaivvi deaivvada nieida bártiin meahcis geasa liikosta. Lea Beaivvi bárdni, ja bárdni áigu nieidda eamidin. Áhčči dohkkeha dan, muhto eadnebealle ii dohkket ja lohkkáda nieidda áitái. Beaivvi bárdni vuordá nieidda, ii ge gávna su gostege. De álgá beaivvi bárdni báitit. Ja báitá ja čuovgá nu garrasit ahte oaidná nieidda áittis. Go nieida lea čázi viežžamin jogas basada son, bassá eret gieba mainna bahás eadnebealli lea su vuoidan, amas beaivvi bárdni su dovdat. Beaivvi bárdni bohtá ja dovdá su dalán. Váldá su fárrui almmiravdii ja soai náitaleaba.

Jagi maŋŋel šaddá sudnuide nieida. Beaivvi nieida. Áigi manai ja nieida rávásmuvai. Lea earenoamáš čáppat ja viššal, ja čeahpes duojár lassin eará bargguide. Go nieida lei doarváí rávis de luittiiga váhnemat su mannat eatnan ala, ja doppe galggai náitalit vuosttaš bártiin geainna deaivvadii.

Eatnan alde nieida deaivvada sápmelaččain guhte lea geafi. Sápmelaš váldá nieidda mielde siidii ja muitala soai áiguba náitalit, ja soai náitaleaba. Muhtin áiggi maŋŋel sihtá Beaivvi nieida isidis mannat beaivváža, su áhči reŋgot ovttá jahká. Isit manná. Son gártá golmma geardde vuodjit birra almmi, iešguđetlágan elliiguin. Beaivváš addá buot nieidda bohccuid sápmelažžii.

Sápmelaš bohtá fas eatnamii eamidis lusa, ja soai eliiga lihkolažžan beivviideaskka (Gaski 2004: 31-34).

Máinnas muittuha álggus dan dovddus *Askepott* máidnasa mii gávdno máŋggaid veršuvnnas sihke Eurohpás ja Asiás, ja lea várra dain ožžon inspirašuvnna, muhto loahppa lea seamma go eará sámi máidnasiin beaivváš nieidda birra, gos gávdná sámebártni isidin, ja isit oažžu su bohccuid.

Myths, Tales and Poetry from Four Centuries of Sami Literature girjjis čállá professora Gaski (2020) makkár mearkkašupmi beaivvášis lea sámiide, ja beaivváža myhta birra. Gaski čállá ahte *Beaivi* lea čađaáigge dego várjalan sámiid.

Beaivváža leat geahččan fámoláš luonddugáhppálahkan ja ipmilvuohtan. Beaivváža galgá dearvvahit go fas ihtá maŋŋel dálvejaid seavdnjadasa ja sávvat golbma sávaldaga, mat galget leat čihkosat. Professora Gaski čállá ahte sávvan vierru sáhtá leat oassi mii lea báhcán maŋŋel dološ sámi beaivvioskkus (Gaski 2020: 46).

Dološ narratiivvat mitalit sámiin lea earenoamáš čanastat beaivvážii, mii lea navdon leat sámiid áhčči. Beaivvážis lei bárdni ja nieida. Beaivvi bárdni náitala jiehtanasa nieiddain ja riggu golmmais bárdniin. Sii bivde gottiid ja ráhkadedje čiekŋalis bivdorokkiid máid suddjeje dakŋasiin ja jeahkáliin (Gaski 2020: 47).

Beaivváža nieida háliidii sámiin galggai leat álkit dilli ja eai galgan dárbbasit oaguhit gottiid, muhto baicca guođohit daid. Beaivváš nieida bođii eatnamii olbmohámis. Mitaluvvo ahte bárdni cummestii nieidda, muhto jus beaivváža nieida galggai orrut olbmuidmáilmmis galggai bárdni čuovvut nieidda bagademiid. Bárdni maiddái háliidii nieidda bohccuid, danne go buot gottit ledje čoagganan dan áigge beaivváš nieidda lusa.

Ovttá ođđaset máidnasis čállá Gaski (2020) ahte beaivváš nieida oahpahii sámiid luđiin dápmat gottiid. Sámemáidnasiin ovddasta beaivváš nieida álo čábbodaga ja ládisvuoda. Lea maid ovddastuvvon myhtalaš Njávėseatnin, mas leat muhtin oktasašoasit beaivváš nieiddain. Vel jápminbottus ge láittastuvvá go šaddá guođdit sámeálbmoga, ja gudnejahtte sin áhččásis sániiguin mat leat dološ luodis: dat boahťa vel iđit, iigo daga? (Gaski 2020: 50)

2.2 Máinnas

Myhtat ja religiovnat čuhcet máidnasiidda servodagas gosa gullet, ja máidnasiin leat maid oktasašdovdomearkkat eará máinnashámiin. Máidnasiid gohčodit álbmotgirjemuitun ja folkloren. Gullet njálmmálaš kulturárbeviriin mii šaddá áiggi mielde čállinistorján (Birkeland, Mjør & Teigland 2018: 47).

Mai Britt Utsi (1998) čállá ahte sámegeielas máinnas ja mitalus doahpagat eai leat sirrejuvvon čielgasit nu go dárogeielas, gos dat geavahit «eventyr» ja «fortelling». Girjjálašvuoda dutkamis bálddastahttojuvvo máinnas «eventyr» doahpahiin, muhto muhtun sámegeiel suopmaniin máinnas doaba geavahuvvo sihke máidnasiidda ja mitalusaide (Utsi 1998: 38).

Dás mun geavahan máinnas doahpaga dan girjjálašvuoda oaivilis - ahte máinnas lea

álbmotmuitalus máid muitaleaddji ii čuočcut leame juoga mii duođalašvuodas lea dáhpáhuvvan.

Álbmotmáidnasiin lea amas álgodahkki, ja máidnasiin main lea dovddus čáli leat dáiddamáidnasat. Marry Áilonieida Somby *Beaivváš nieida* lea dáiddamáinnas mas leat sulasteamit álbmotmáidnasiin. Čáli viiddida ja nyansere álbmotmáidnasa sámi govvdusa go lea sáhka sámi boazodoallobirrasa birra.

Álbmotmáidnasat leat njálmmálaš, oanehis hutkojuvvon máidnasat main lea vuoiŋgalaš ja mystihkalaš sisdoallu. Dat gávdnojit buot kultuvrrain, ja leat váikkuhuvvon myhtain ja religiovnain servodagas gos ávdnejuvvojit. Dain leat mánggat sullasašvuodát earálágan máidnasiin. Dat leat oassi das maid gohčodit álbmotmuittu dahje folklore, mat leat áiggiid mielde čoggon girjiide ja šaddan oassin girjjálašvuodas.

Gieldduheapmi lea guovddáš oassi ollu máidnasiin, omd. sáhtta sáŋgár gildojuvvot hupmat muhtimin, rahpat giissá, jna. (Birkeland, Mjør & Teigland 2018: 47). *Beaivváš nieida* girjjis nieida gieldduha sáŋgára ráhpát lávus reahpenráiggi.

Álbmotmáidnasat mannet njálmmálaččat buolvvas bulvii. Dat geavahuvvoje áigeájanassan ja mánáid bajásgeassimis. Gávdnojit mánga vuogi juohkit máidnasiid joavkkuide nugo omd. elliidmáidnasat, aitosašmáidnasat ja balddonasmáidnasat. Álbmotmáidnasat álget dávjá: *De lei oktii*, ja iige boađe aiddolaččat ovdán áigi ja báiki. Máidnasiin leat fásta giellasátnádeapmi, loahppa, struktuvra, tiipagalleriija, ja motiiva. Máidnasat muitaluvojedje buolvvas bulvii, ja muitaleaddji lei sorjavaš fásta struktuvrrain muitin dihte máidnasa (Mjør, Birkeland & Risa 2003: 65).

Máidnasis lea dávjá dat dovdomearkan ahte persovnnain ja báikkiin eai leat namat. Ja áigodat lea dávjá eahpesihkar. Máinnas álgá dábálaččat «De lei oktii», mii sáhtta leat vaikko goas ja gos, ja lohkki de sáhtta ieš fuobmát baikkii ja áigodaga. Jus lea gávpogis, das ii leat namma, jus lea gonagas, ii sus ge leat namma, ii ge boađe ovdán guđe riikkas lea gonagassan. Muhtun máidnasat leat biddjon vissis báikái, muhto de lea dávjá muitalus mii čilge manin báiki lea nu go lea; ovdamearka dihte jus lea bákti mii muittuha stálu, de sáhtta muitalusas stálu reanğa fillen stálu čohkkedit juste dasa vuoiŋgastit go beaivi badjánii, ja nu gártan stállu báktin.

Vladimir Propp lea dutkan máidnasiid huksehusa. Propp jugii máidnasa dáhpáhusaid 31 funkšuvdnii mat jotket mitalusa. Funkšuvdna lea juoga mii jodiha doaimma viidáset, omd. sáŋgár šaddá geahččalusaid vuollai, vuolgá mátkái, oažžu magihkalaš vuoimmi ja veahki (Birkeland, Mjør & Teigland 2018: 50).

Eai buot funkšuvnnat heive sámi máidnasiidda, ii ge máinnas dárbbas sisttisoallat buot funkšuvnnaid. Guhkes máinnas sáhtá sisttisoallat sekveanssaid mas funkšuvnnat mannet ođđa prosessii. Propp:a funkšuvnnat leat dego máidnasii grammatihka, ja daiguin funkšuvnnaiguin sáhttet hukset nohkameahtun ollu máidnasiid. (Birkeland, Mjør & Teigland 2018: 50-51)

Fránka strukturlista A.J Greimas jotkkii Proppa dutkama ja huksii aktántamodealla. Modealla čujuha makkár dilálašvuoddat leat daid iešguđetlágan máinnasaktevrraid gaskkas (Mjør, Birkeland & Risa 2003: 66). Modealla sáhtá geavahit eará šáŋŋeriidda main lea čielga doaibma, omd. myhtalaš máidnasat, fantasiijat, dahje klassihkalaš komediijat. Aktántamodealla čielggada árvosystema máidnasis, muhto ii heive ođđaáigásaš noveallaide ja romanadáidui (Birkeland, Mjør & Teigland 2018: 52).

Máinnas lea dihtomielalaš mitalus. Das lea guovddážiis váldopersovdna ja su prošekta, ja buot mii mitaluvvo máidnasis lea dán proševtta ektui (Birkeland, Mjør & Teigland 2018: 52). Máidnasis sáhttet leat okta dahje máŋga olbmo doaibmajodus («plott»), mas lea álgu, gaskaoassi ja loahppa. Váldopersovdna vásiha hástalusaid, ferte válljet riehta ja gávdnat čovdosiid. (Loona & Bleka 2016: 1). Máidnasiid sáttasátni lea alo implisihhta, ja mii galgat ieža dan smiehttat ja oahppat.

Máidnasiin lea dávjá gielddin guovddáš motiiva. Dávjá váldopersovdna gildojuvvo hupmat, oaidnit muhtuma, rahpat giissá, jna. Gielddaga rihkkun bidjá johtui mitalusa (Birkeland, Mjør & Teigland 2018: 47).

Peter Christen Asbjørnsen og Jørgen Moe čokkiiga 1800-logus norgalaš álbmotmáidnasiid, nu go Grimm- vieljažat dahke Duiskkas. Earát ges čálle ođđa máidnasiid. Dánka čáli H.C Andersen lea dovdoseamos máinnasčáli. Sus leat ollu máidnasat mat leat filmatiserejuvvo ja gávdnojit digitalalaš adaptašuvnnain, teáhterčájálmásain, jna. Muhto heiveheamis internationála márkaniin máinnas massá dávjá iežas dramáhtalaš potenciála (Birkeland, Mjør & Teigland 2018: 54).

Norgalaš dutki Just Knut Qvigstad čohkkii oktiibuot 675 sámi máidnasiid ja cuvccaid. Aschehoug lágádus almmuhii dáid jagiin 1927-1929, ja dát leat stuora buktun dutkanhistorjái (Pollan 1997: 28). Muhto máinnasalmmuhusas váilo diehtu dilálašvuodain main mitalusat leat mitaluvvon, mii maid mielddisbukta váilevaš ipmárdusa máid máidnasat sáhte presenteret dego gaskkusteapmin árbevieru ja árvvuid (Pollan 1997: 30).

Just Ovigstad čálii 1925:s ahte:

« (...) «sápmelaččaid máidnasat, jáhkku ja sátnevádjaset leat ollásit luoikan ránnjáálbmogiin. Dušše mitalusain stáluid ja čuđiid birra leat originála ávnnas, muhto maiddá dat máidnasat leat sisaváldán vieris motiivvaid.»
(Pollan 1997: 33, mu jorgaleapmi)

Norgalaš čálii ja religiovdnapolitiikkár Brita Pollan čállá ahte, dutkit geat leat čállán sámi mitalanárbevieru birra, leat oaivvildan ahte máinnas lea ođđaset fenomena sáme kultuvrras, ja jáhkket dan lea heivehuvvon sámi mitalanárbevirru, ja lea cukca ja cuvccasteapmi mii lea álgoilmmis leamaš sámiid mitalanvuohki (Pollan 1997: 27).

Dutki Friis (1871) čállá máinnasčoakkáldaga álgosánis ahte jus galggai oažžut sámiid mitalit dološ máidnasiid ja mitalusaid, ii ávkkuhan dušše máhttit sin giela ollásit, go sámit maiddá máhtte oalle bures dárogiela. Muhto go iežas gillii beasai mitalit oáččui easka mitalus heakka. Go galggai sin oažžut mitalit fertii sin luhte leamaš ovttá áiggi ja ožžon sis oskkáldasvuoda (Pollan 1993: 150).

Sisdoalloektui gullá máinnas fikšuvdnadiktemii, ja cukca fas vuolgá historjjálaš dáhpáhusain (Pollan 1997: 26). Cukca sáhtta leamaš eanet dábálaš mitalanvuohki go máinnas (Pollan 1993: 150).

Sámi mitalanárbevieru ovdanbukta gonagasaid, gutnabáđožiid, prinseassaid mánggaid vugiid mielde, omd. prinseassain leat dálkkodeaddji attáldagat, ja gonagasat leat noaidit (Pollan 1997: 27).

Otná konteavsttas lea máinnas guhkin eret šamanisttalaš vásihusain. Dán áigge čujuhit máidnasat eanet earenoamáš eallinárvvuide main lea oppalašdohkálašvuhta mánggaid vuoinjalaš oktavuodain (Pollan 1993: 172).

Leat sullasašvuodát gaskkal sámi ja norgalaš máidnasiin ja muitalusain. Goappaš kultuvrrain vulget máidnasat njálmálaš muitalanárbevierus, ja easka mañit áiggis leat čállon. Sámi máidnasiin leat dattege muhtin oasis mat earuhit daid norgalaš máidnasiin.

Stuorámus erohusat leat motiivvat: sámi máidnasiin leat nugo lávvu, eallu, luodit ja duoddarat dábálaččat. Luondduoskku lea maid eanet oidnosis, soaitá danin go leat čoggon mañnel go norgalaš máidnasat, áiggis goas šattai eanet gierdevašvuolta eahperisttalaš elemeanttaide. Motiivat nugo beaivváš ja sáiva leat maid mielde.

Máidnasat leat geavahuvvon áigeájanassan ja máhttogaskkusteapmin. Máinnas veahkeha mánáid ja nuoraid navigeret iežaset sosiálalaš máilmmis, ja addá ásaheami makkár árvvuid servodat árvvusatná. Globaliserejuvnon mánáidgirjjálašvuodas sáhtta máinnas čadnot oahppamii ja mánáidbajásgeassimii.

Loona ja Bleka (2016) deattuheaba ahte májggagielat máidnasiid bokte mánát oahpásmuvvet iešgudetlágan riikkaid muitalanárbevieruide, ja nu sáhttet ovdánahttet giela ja oahpu (Loona & Bleka 2016: 2).

Harald Gaski čállá ahte máidnasat čájehit veršuvnna duohta máilmmis, ja veršuvdna lea dehálaš aspekta sámi kulturjodíheamis (Gaski 1997: 18).

Beaivváš nieida girji muitala jus sáme kultuvra galgá seailut viidáset, lea dehálaš seailudit vásihusaid sámi myhtain ja árbevirolaš jurddašanvuogis.

2.3 Gos gávdná inspirašuvnna juoigat

Luohiti lea guovddázis *Beaivváš nieida* mánáidgirjjis, ja jus galgá dulkot muitalusa sámi vuolginsajis, de ferte ipmirdit mii luohiti lea, ja makkár árvu juoigamis lea sápmelaččaide. Juoigan speadjalastte sámi árbevirolaš jurddašanvuogi, ja dat maid boahotá ovdán girjjis go Alits oahppá goddedápmán luoddi.

Juoigan gullá sámi musihkkahápmái, ja dan funkšuvdna lea leamašan buvttihit oktavuoda (Gaski 1991: 11). Juoigan lea oassi sámi identitehtas. Olusat geain lea sámi duogáš leat mánnávuoda rájes jo gullán luđiid, bearrásis, fulkkiin ja oahppásiin.

Girjjiis *Juoigan - sámi musihkka máilmmis dahje máilmmemusihkka* čállá professora Gaski ahte dološáigge lei dábálaš ahte noaidit juige iežaset rituálain.

«Luodis leamaš álo sierra oassi sámi jurddašeamis sihke danin go árbevirolaččat lea čájehan identitehta, ja danin go noaidi anii dan dološ oskkus.» (Gaski 2007:104).

Skaltje (2005) lea girjjistis *Luondu juoiggaha* jearahallan sápmelaččaid juoigama birra, ja sii mitalit movt ožžot inspirašuvnna juoigat. Girjjiis leat sullii 50 informántta davvi Ruotas eret. Informánttat mitalit ahte juoigan lea oassin sin sámi identitehtas ja sin persovnnalaš identitehtas. Leat oahppan vuoras olbmui juoigat, ja lea ollu mii inspirere juoigat. Sii lohket luohiti sáhtta fáhkkestaga boahit.

Inspirašuvnna buktet várit, oahpesolbmot, dovddut, muittut vássánaiggis jna.

«Mu luodit leat ráhkaduvvon vaikko manin. Dat leat ráhkaduvvon olbmuid vuoste ja olbmuid miela mielde ja bohccuid miela mielde maid.» (Skaltje 2005: 86)

Informánttat leat eanas rávis nisson- ja dievdoolbmot geain lea árbevirolaš perspektiiva man leat árben áhkus, ádjás ja váhnemiin, muhto geain maidái lea dán áiggi perspektiiva, gos lea servodat globaliserejuvnon ja ođđa teknologiiijat boahán. Girjjiis informánttat gaskkustit maid juoigan mearkaša sidjiide, ja mii inspirere juoigat. Sii mitalit maidái mot ođđa teknologiija lea váikkuhan juoigamii, earenoamážit juoigamii boazodoalu oktavuodas. Sii oaivvildit ahte juoigan ealloravddas jávkka go ođđaáigásaš mohtorfievrrut bohte.

Informánttat mitalit ahte luondu, ja olbmoluondu inspirere juoigat:

«Dat lea luondu mii buktá visot dan luodi, bieggat, jogat, ja jus dus lea somás luondu iežanat.» (Skaltje 2005: 262)

Okta informántta ii loga juoigat eanadaga, go leat bohccot mat eaiggádit dan (Skaltje 2005: 267). Ii vaikko masa sáhte luodi bidjat, ii ge galgga alces bidjat luodi (Skaltje 2005: 267).

Bohccuid maid juoigá. Bohccuid dilli váikkuha makkár juoiggus lea:

«Go dat bohccot muhtimat biidnahuvtet nu. De bohtet surolaš luodit. Ja fas go miesit ruvget, de lea fas ilolaš luohti.» (Skaltje 2005: 91)

Okta informántta juoigá boazobarggus, ja meahci gos bohccot leat.

«Mon lean agis leamaš gitta bohccos ja mon juoiggan dieđusge dan. Mus goit dal dat boazohoaidu leamaš nu váimmu jelgii. Dat lea duot boazomeahcci, mii juoiggaha ja dat lea dat boazobargu mii juoiggaha.» (Skaltje 2005: 266)

Informántta ii loga juoigat suohttasa dihte boazobarggus, muhto juoigá bargobeivásis ja eallinláibásis:

«Luođis hal deháleamos oassi lea, go don álo juoigat. Don juoigat dan iežat eallima ja iežat birgemuša. Olmmoš gal ollu juoigá iežas birgenlági. Dat gal lea stuorimus ášši. Dat leat ollu, mat juiget somá dihte, muhto mon in leat aginis dan dahkan. Mus ii leat fal iežá juoiggus go hal dat boazobargu.» (Skaltje 2005: 266)

Muhto máilbmi lea maid ollu rievdan, ja leat rievdadusat main leat váikkuhusat juoigamii. Informánttat mitalit ahte ođđaáigásaš teknologijja geažil ii leat šat seammá gulahallan olbmo ja bohcco gaskkas go ovdal. Boazu lea massán aktiiva rolla leat gulahallin.

Luondu juoiggaha speadjalastte informánttaid dovdduid ja jurdagiid juoigamis, ja man dehálaš lea viidáset gaskkustit juoiganmáhtu nuorat geardái vai juoigan ii jávkka.

Nugo Skaltje girji *Luondu juoiggaha* mitala, informánttat máhttet juoigat vaikko man: eelliid, váriid, olbmuid, dovdduid ja bargguid. Juoigat oahppá mánnán jo, ja lea ollu geavahuvvon boazobarggus.

Boares máidnasat mitalit ahte sámít leat ollu juoigan boazobarggus. Muhtumat oaivvildit ahte lei beavvi nieida guhte oahpahii sámíid juoigat ja sámít juige dápman dihte gottit. Leat ollu mitalusat gos juoigan lea geavahuvvon oadjudan dihte bohccuid, boazu oadju go gullá olmmoš lea lahkosis. Dihte ahte olmmoš várjala daid návddi vuosttá (Gaski 2020: 49)

Luohti lea dakkár mii sáhtta vaikko goas boahit. Vaikko mii sáhtta inspireret juoigat, ja juoigat sáhtta vaikko máid. Muhtimat juiget okto, ja muhtimat earáiguin fárrolaga. Jus juige muhtin báikki, de sáhte luođi bokte dovdat báikki, luođi bokte sáhtta dego oaidnit govaid dain eatnamiin, seamma go jus gullá biekká, de lea dego čohkkáme várrečohkas (Skaltje 2005: 112).

Juoigama árvu sámi kultuvrras ja relašuvdna gaskkal luođi ja subjeavtta, dahká ahte *Beaivváš nieida* girjjis, dat luohti maid Beaivváš nieida oahpaha sápmelaččaide ii leat dušše neavvu mainna sáhte dápmat gottiid. Dat lea maiddái, sápmelaš lohkkii dulkomis, dáidda mainna sáhtta dovdat ja ipmirdit bohccuid.

2.4 Eanadat ja luondduoaidnu sámi mánáidbajásgeassimis

Sámi eanadaga ja luondduoainnu máhttu lea ollu geavahuvvon sámi mánáidbajásgeassimis. Álgoálbmogiid máhttu lea soddjil ja heivejeaddji. Dat vuolgá dan konteavsttas mas adno, joatkkašuvvo njálmmálaččat, ja lea čadnon álbmogii guovllus gosa gullá (Eira & Hætta 2015: 24).

Eanadatguovlu lea dehálaš árbevirolaš máhttui. Dutki Audhild Schanche (1995) juohká sáme kultuvrra eanadatguovllu mánngga jurddadássái:

Historjjálaš eanadatguovlu lea areála geavaheami birra, ja sámeásaidumi birra mii lea orienterejuvvon mot báikkálašservodat geavahii riggodagaid áiggiid čađa.

Mághkalaš eanadatguovlu čatnasa religiovnna doaimmaheapmái sámi šamanismmas mas bohtet ovdán oaffarbáikkít, hávdesajit, bassivuođat ja veadjobáikkít, ja myhtalaš eanadatguovlu mas leat myhtat, mitalusat ja vissis eanadatguovllut álgovuolggan.

Politiikkaš eanadatguovlu mii álgoálggus mitala mot eanadatguovllu historjjá ja symbola sisdoalu máhttu geavahuvvo strategalaš kulturpolitihka oaiviliid lonuheames (Schanche 1995: 40-47).

Sápmelaččat geavahit máidnasiid oassin mánáidbajásgeassimis. Máidnasiid bokte ohppet mánát leat várrogasat meahcis. Ohppet dovdat buot eanadathámiid, jávrriid ja jogaid. Sámeservodat lea árbevirolaš servodat gos eanadatmáhttu lea dehálaš. Lea earenoamáš dehálaš boazobarggus, guollebivddus ja eará bargguin mat gusket meahcásteapmái.

Máidnasat maiddái gaskkustit earenoamáš báikkiid, omd. dološ bassibáikkiid, máid lea dehálaš dovdat ja diehtit. Rávisolbmot čilgejit mánáide mot eananguovlu ovddasta čanastaga ovddeš ja otná buolvvaid gaskkas, lea dehálaš muitit mot olbmot ovdal leat geavahan oaffarbáikkiid ja eará bassibáikkiid, muitit kontinuehta gaskkal ovddeš ja dálááiggi máilmmigova, ja vieruid ja riektevieruid mat ain doibmet muhtin oktavuodain.

Karen Ellen Gaup čállá su barggus “Silisavzi. Landskap, opplevelser og fortellinger i et samisk-norsk område i Finnmark” ahte lea justte dat mii ii oidno eanadatguovllus mii dahká guoros lánjá olbmui, šaddá dego earáid báiki. Vásáhusat ja dovddut dakkár báikkis gos leat ollu muittut leat čoagganan báikái ja máilmmálaš fearániidda. Eanadatguovlluin leat ollu dakkár báikkis gosa leat čadnon dovddut ja muittut, maid sáhhtá gohčodit eanadatguovllu báikkálaš dovdu (Gaup 2005: 54).

Máidnasat jodihit dovdduid viidáset mánáide, vai sii galget muitit sihke máhtu ja báikkiid riggodagaid, ávkkiid ja várhusaid. Máidnasiid bokte ohppet mánát maiddái buriid láhttenvugiid ja olmmošvieru, nugo čájehit áktejumi basiide ja eará olmuide, lundui ja elliide.

Sápmelaččain lea viiddis njálmmálaš árbevierru, ja máidnasiiguin sáhtii vaikko man olu oahpahit mánáid. Ii sámi bajásgeassinvuohki leat njulgestaga šiggut ja gohččut, muhto baicca máinnasteapmi. Sápmelaš humada ja muitala, geavaha luonddu ja myhtaid veahkin. Go mánát gullet máidnasiid, de besset ieža jurddašit mot áššit leat. Seammás ohppet maid ahte luonddus lea heagga, ja dasa galgá áktejumi čájehit.

Professora Asta Balto čállá girjjis *Sámi mánáidbajásgeassin nuppástuvvá* (1997) ahte máidnasat mat leat geavahuvvon mánáidbajásgeassimis doibmet gaskaoapmin oahpahit mánáide buriid láhttenvugiid ja olmmošvieru. Máidnasiid bokte maid sáhhtá čilget áššiid nugo: gos mánát bohtet dán máilbmái (Balto 1997: 92).

Mánát maid ožžot máidnasiid bokte oktavuoda lundui ja seammás ohppet dasa áktejumi čájehit. Balto muitala ovtta ádjá guhte čájeha ádjubiidda mot lea gaikon áidid ja čorgen gittiid, vai eanan vuohon šaddá. Dainna lágiin čájeha sámi luondduoainnu, ahte go ii leat šat atnu lundui, de ii galgga báhcit luodda olbmo maŋis. Luondu lea mis dušše luoikkas (Balto 1997: 95).

Ollu sámiide lea eanadatguovlu čadnon identitehtii. Máhttu eanadatguovllu birra máid máttut leat čoaggan guovllu geavaheamis lea sámiide dehálaš (Gaup 2005: 53). Jus velá guovllu luondu ii leat šat anus, de sáhtá goitge muittuid ja máidnasiid bokte čatnat iežas báikái.

3.0 Narratologiija teoriijat ja Greimasa aktántamodealla

Dán kapihttalas attán oahpisteami narratologalaš teoriijas mas lea vuolggasadji:

muitaleaddjidásit ,kronologiija, interteaksta, vuordámušhorisontta, mitalusa funkšuvnna ja aktántamodealla. Dáid teoriijaid lea vuogas geavahit go dutká *Beaivváš nieidda* girjji, go dat leat gárgejuvvon iskkat oarjemáilmmi ja stuoraservvodaga mitalusaid ja máidnasiid. Go dáid geavaha iskkat sámi mitalusaid, de sáhtta oaidnit movt dat sierranit oarjemáilmmi mitalusain.

Nugo Gaski (2017) čállá, de sáhttit «jorgalit beavddi» - ovdalii go atnit oarjemáilmmi neavvuid ja doahpagiid dutkat sámi dáidda ja girjjálašvuoda, mii sáhttit geahččat sáhttet go dain neavvuiguin ja doahpagiin árvoštallat daid estehtalaš kvalitehtaid maid sápmelaččat atnet mávssolažžan (Gaski 2017: 188).

Muitaleami teoriija birra, *narratologiija*, guorahallá, earet go sisdoalu máidnasis, maddái movt máinnas hápmašuvvá, struktuvra, ja mot máinnas vuostáiváldo.

Aristoteles dajai *Peri poietikes* girjjis 335 o.Kr. ahte plott (greikka gillii *mythos*) lea guovddáš elemeanta girjjálaš čálloš, ja sáhtta definerejuvvot dego čáluš mas lea mitalus, dahje čáluš mas lea mitalleaddji. Narratologiija dutkansuorgin atno dán áigge iskat sihke máidnasiid, filmmaid, teáhterbihtáid, historjá, máidnosiid, jna. (Onega & Landa 2014: 1-2)

Dutkit geat leat leamaš dehálaččat narratologiijas leat Vladimir Propp, Claude Levi-Strauss, Roland Barthes, Algirdas Julien Greimas, Tzvetan Todorov, Gerard Genette, Wayne C. Booth, Seymour Chatman, Jonathan Culler ja Shlomith Rimmon-Kenan (Hirvonen 2016: 9, 11).

Jean-Francois Lyotard ja Fredric Jameson dajaba ahte narratiiva lea okta dain guovddášelemeanttain mot min jierbmi doaimá, ja makkár hámis min diehtu lea (Abbott 2014: 1).

3.1 Mitalleadjidásit

Rimmon- Kenan (2002) čállá ahte klassihkalaš narratologijias leat golbma guovddáš aspekta: teaksta (engelasgillii «text»), mitalus (engelasgillii «story») ja mitalleadji (engelasgillii «narration») mii lea *movt* teaksta mitaluvvo, lassin gii mitala (Rimmon-Kenan 2002: 3-4).

Mitalusaid siste sáhttet leat eará mitalusat, ja Rimmon- Kenan gohčoda dáid narratiiva vuosttaš-dáassin, nuppi- dáassin jna., ja guđege dásis sáhtta leat sierra mitalleadji (Rimmon-Kenan 2002: 91).

Gerard Genette buktá artihkkalis «Voice» doahpaga “mitalandássi” dainna lágiin, ahte sirre gaskkal mitalusa ráhkadusa ja sisdoalu: mitalusa dáhpáhusa birra lea *diegetalaš* dásis badjelis go ieš dat dáhpáhus (Onega & Landa 1996:179). Dainna oaivvilda ahte teavsttas lea mitalleadji, ja mitalleadji, lagabut lohkki go dat dáhpáhusat man birra mitaluvvo. Mitalleadji lea gaskkal lohkki ja mitalusa dáhpáhusaid, go lohkki ii ieš vásit dáhpáhusaid, muhto gullá mitalleadjis daid birra. Narratiiva maid lohkkii vásiha lea gehčcon mitalleadji čalmmiid čađa. Mii eat sáhte leat sihkkarat duohtavuhtii mitalleadji mitalusas, muhto mii sáhttit leat sihkkarat ahte mitalleadji mitala midjiide dan.

Mitalleadji sáhtta definerejuvvot mitalleadjidásis - jus mitalleadji instánsa gávdno olgguldadas dahje siskkáldadas máidnasis. Jus mitalleadji lea ieš máidnasis, de lea siskkáldadas. Sáhtta maid defineret mitalleadji das *movt* su dilli máidnasis lea, ovdamearka dihte lea go mitalleadji ieš máidnasis vai ii.

Genette inspirerii Aaslestada ja danne čállá girjjis *Narratologi* (1999) máidnasa diskursa birra, ahte ovttatmano go doaibma boahdá, de lea sáhka mitalleadjiteavsttas (Aaslestad 1999: 25). Son earuha gaskkal dan mii lea mitaluvvon - dat «mitalus» mii lea teavsttas, duohtavuodá masa mitalus referere, ja dan historjjálaš jurddašuvvon duohtavuodá, mii ii čága tekstii. Albma máilmmis leat nohkameahtun oktavuodát, oasseváldit ja detálljat maid čállit ii sáhte váldit mielde, ja danin ii sáhte mitalus goassege addit ollislaš gova duohtavuodas.

3.2 Kronologiiija

Genettes (1995) lea earenoamáš beroštupmi historjái ja diskursii. Doahpagat *historjá* ja *diskursa* deattuhuvvoba go ii leat oktavuohhta gaskkal historjá-kronologiiija ja narratiivakronologiiija. Gerard Genette juohká áigerelašuvnna gaskkal *historjá* (historjá-kronologiiija) ja *diskursa* (narratiivva doaimma) golmma váldooassái: ortnet, bistu ja frekveansa.

Ortnega relašuvnna leat duppal ráiddut, mot dáhpáhusat dáhpáhuvet “albmavuodas” ja mot dat ovdanbuktojuvvojit mitalusas. Jus eai leat seamma ráiddus, de leat *anakronologalaččat*, ja de sáhttet leat sierralágan áigumušat dain: sáhtta leat *analeptiska* jus mitala juoidá mii dáhpáhuva ovdal go mitalusa áigi bohta ovdán, dahje *proleptiska* jus dat mitala mii dáhpáhuva manjel (Genette 1995: 40).

Anakronisma sáhtta leat ollisteame narratiiva, jus mitala juoidá máid lohkki ii leat ovdal diehtán, dahje dat sáhtta geardduhit dáhpáhusa mitallemi, mii sáhtta váikkuhit dáhpáhusa dulkomii (Genette 1995: 51-54).

Prolepsain sáhtta ges leat vuordamuš čuozašus narratiivii, go lohkkii de diehtá mii bohta dáhpáhuvat, ja lohkki vuordá oaidnet movt mitalus olle daid dáhpáhusaide (Genette 1995: 67).

Bistu relašuvdna lea man guhká dáhpáhus livčče bistán albmavuodas (“albmááigi”) ja man ollu áiggi geavaha mitalit dáhpáhusa (“narratiiva áigi”), Genette gohčoda dáid *anisokronalaš* relašuvdnan (Genette 1995: 86). Leat njealjelágan relašuvnna:

- oktiigesson, go narratiiva áigi lea oaneheappo go albmááigi,
- dramáhtalaš, go narratiiva áigi lea seamma go albmááigi,
- *stasis*, go narratiiva áigi lea guhkit go albmááigi,
- *ellipsis*, go narratiiva njuike áiggis (Genette 1995: 95-106).

Frekveansa relašuvdna lea man dávjá leat dáhpáhusat, ja man dávjá mitaluvvojit.

Dáhpáhusat sáhttet oktii dahje mángii dáhpáhuvat, ja sáhttet oktii dahje mángii mitaluvvot.

Gorri gaskal dáhpáhusaid ja muitaleami sáhtta leat oktii:oktii, gos muitala ovttaskas dáhpáhusa oktii, oktii:ollu, gos muitala ovttaskas dáhpáhusa mángii, ja ollu:oktii, gos muitala oktii geardduheame dáhpáhusaid birra (Genette 1995: 113-116). Dát sáhttet geavahuvvot deattuhit dáhpáhusaid, rievdadit dulkoma dain, dahje dahkat duogáža muitalussii, gos iteratiiva dáhpáhusat čájehit dábálaš eallima.

Seymour Chatman čállá ahte narratiivvas leat guokte kronologiija: dat siskkáldas kronologiija - máid olbmot muitalusas vásihit - ja dat olgguldas kronologiija - movt lohkket, geahččet dahje guldaleaddjit vásihit daid seamma dáhpáhusaid. Chapman gohčoda dán narratiivva *duppál áigelogihkka*. Muitalus joatká áiggi čađa sihke ovdanbuktimis mii lea dat olgguldas kronologiija, ja man guhká dáhpáhusat muitalusas bistet, mii lea dat siskkáldas kronologiija. Chatman lohka ahte olgguldas kronologiija gávdno diskursa dimenšuvnnas, ja siskkáldas kronologiija ges muitalus dimenšuvnnas (Abbott 2014: 16).

Narratiiva teavsttat leat dainna lágiin sierraláganat go teavsttat nugo áššeprosa, gos ii gávdno eará go dat olgguldas kronologiija, man jođánit teaksta buktá sisdoalu lohkkiide.

3.3 Interteaksta

Roland Barthes čállá ahte teaksta lea čadnon dan fysalaš čállagii, muhto gávdno viidát oktavuodas. Dat lea čadnon olles máilbmái gielalaš ja kultuvrralaš oktavuodaid bokte, ja dat sadji gos dat oktavuodat deaivvadit leat lohkkii mielas (Barthes 1977: 148).

Teavsttas ii leat sisdoallu maid sáhtta sirret konteavsttas. Dat iešguđetge lohkket devdet teavstta iežaset oaivilin, mii vuolga dan gielas ja kultuvrras mas teaksta ja lohkki leaba oasis. Dát lea dat kollektiivvalaš eahpedidolašvuohta dahje interteaksta (Basa 2013: 11).

Julia Kristeva namahii doahpaga "interteaksta" 1966:s , ja oaivvildii dainna ahte teavsttas sáhtta geavahit dynámalaš vuolggasaji gos relašuvnnalaš oktavuodat ja proseassat leat guovddážis, ovdalii go statihkalaš struktuvrraid (Alfaro 1996: 268). Teaksta ii leat iešbirgejeaddji, dan ferte geahččet eará teavsttaid oktavuodas, mot muittuha ja earrána, mii lea

historjjálaš duogáš, mot geardduha dahje botke girjjálašstruktuivrraid. Kristeva vieččai inspirašuvnna Mikhail Bakhtin:a čállosiin, ja dadjá ahte Bakhtin geavaha historjjá ja servodaga dego teakstan máid čáli čállá ođđasit go bidjá iežas daid sisa (Alfaro 1996: 275). Teavsttas lea čáli dialogas iežainan, ovttá bealis dego teakstačáli, nuppi bealis dego eará teavsttaid lohkki (Alfaro 1996: 277).

Barthes oaivvilda ahte juohke teavstta leat interteakstan, go eará teavsttat leat das mielde, iešguđetlágán dásiin, unnit dahje stuorát dovdohámiin (Barthes 1991: 78). Son ii dušše oaivvil dovddus girjjálašsteavsttaid maidda sáhttet gávdnot čujuhemiid čállosis, muhto maiddái daid namahis ideaid, almmolaš dieđu, ja eará jurdagiid máid čáli lea čoaggan eallima čađa, máid ii soaitte oba oaivvildan ge geavahit referánsan teavsttas (Alfaro 1996: 278).

Interteavstta bokte maiddái lohkki sorrojuvvo tekstii, ja gártá mielde ráhkadit dan. Barthes čállá teavsttas gávdnojit kodabihtát, sátnádeamit mat leat ritmmalaččat teavsttain ja dan mii birastahte dan. (ibid.) Barthes dadjá ahte sátnedáiddaduoji doallá gieđas, muhto teakstaduoji gielas (Barthes 1991: 79).

Michel Riffaterre dadjá ahte čállosa interteavsttat leat sihke dat teavsttat maid čáli lea váldán mielde tekstii, ja maiddái dat mat váilot teavsttas, ja dat “eahpegrammatihkalaš” oasit teavsttas maid lohkki sáhtta dovdat ja váldet mielde dulkomii (Alfaro 1996: 279). Riffaterre dadjá maid ahte jus teavstta sáhtta dulkot mángga ládje, de ferte interteavstta dovdat vai gávdná dan “albma” dulkoma, dahje dan oaivila mii čállis lei teavsttain.

Genettes leat vihtta doahpaga mat muitalit mot teaksta lea čadnon eará teavsttaide (Alfaro 1996: 280-281):

Interteaksta, nu go Genette geavaha doahpaga, lea go eará teavsttat leat oassi teavsttas, nu go sitáhta, plagiáhta, jna.

Parateaksta muitala dan mii lea olggobealde narratiiva teavstta, nu go govat, bájičállagat, ovdasiiddut, plakáhtat ja máidnosat (Abbott 2014: 30). Dát sáhttet váikkuhit mot lohkkit vásihit muitalusa, ja makkár vuordámušat sis leat muitalussii.

Metateaksta, dahje "kommentára" lea relašuvdna gaskkal teavsttaid gos okta teaksta kommentere nuppi teavstta dahje čujuha dasa.

Árkateaksta, mitala movt teaksta lea kategoriserejuvvon, mii váikkuha dasa makkár vuordámušat lohkkis leat. Jus omd. teaksta lea daddjon leat máinnas, de lea lohkkis eará vuordámuš go jus muitaleaddji čuoččuha ahte lea ieš vásihan dan.

Hyperteaksta lea go teaksta vuolgá ovddit teavsttas muhto ii kommentere dan. Jus hyperteaksta ii livččii gávdnon, de ii livčče teaksta masa dat lea hyperteaksta ge gávdnon.

Dulkomis dávjá oaidná ahte doahpagat badjálastojit (Alfaro 1996: 281). Dát doahpagat leat veahkkin dutkiide, nu ahte sii leat áicilat daid mánggalágan oktavuodain mat sáhttet gávdnot teavsttaid gaskkas.

3.4 Vuordámušhorisontta ja resepsuvidnateoriija

Hans-Georg Gadamer huksii *hermeneutihkka* teoriija. Teoriija dadjá ahte teakstadulkomis ferte vuhtiiváldet lohkki konteavstta ja historjjá ja čállii áigumuša teavsttain. Hans Robert Jauss lea geavahan dan vuodđun hukset resepsuvidnateoriija mas čilgii vuordámušhorisontta, mii lea lohkki duogáš go galgá dulkot teavstta. Dán duogáža vuodđu lea lohkki oahppu, máid son lea ovdal lohkan ja vásihan, ja gaskavuohta gaskkal teavstta máilmmi ja lohkki ovttaskas duohtavuoda.

Jauss maid deattuha ahte go dulko teavstta, ferte vuhtiiváldit makkár vuordámušhorisontta lei dain lohkiin geat livčče lohkan teavstta dalle go čállui (Hirvonen 2016: 16). Go galgá dutkat teavstta historjjálaš dulkoma, de sáhtta geahččat mot lohkiid vuordámušhorisontta lea rievdan áiggiid čađa.

3.5 Mitalusa funkšuvnnat ja aktántamodealla

Narratologiiija guovddáš vuolginsadji lea myhtaid ja máidnasiid dutkan, mainna Propp, Strauss ja Greimas barge. Propp gávnna 31 “funkšuvnna” máidnasiin. Funkšuvnnat leat unna narratiiva dáhpusažat mat ovdánit mitalusa. Propp organiserii daid narratiiva kronologiija mielde. Ovdamearkka dihte leat dat funkšuvnnat máid gávnnai álggus mitalusain maiddái álggus su listtus.

Moadde ovdamearkka leat funkšuvnnat nu go “antagonista fille muhtuma”, “protagonista guođđá ruovttu” ja “protagonista oaguhuvvo (Dogra 2017: 412-413).

Greimas jotkii Propp:a teoriijaid (Hirvonen 2016: 9), ja hüksii *aktántamodealla* mii mitala makkár rollat leat olbmui ja eará oassálasti elemeanttain mitalusas, ja movt dat leat čadnon oktii.

Subjeakta lea oassálasti geas lea ulbmil oažžut *objeavtta*, ohcama dahje doaivaga bokte.

Mitalusa *objeakta* lea olmmoš dahje diŋga maid *subjeakta* áigu iežas lusa.

Sáddejeaddji lea juoga mitalusas mii addá dahje sirdá *objeavtta* *vuostáiváldái*.

Veahkeheadjit ja *vuostálastit* leat rollat mat veahkehit dahje hehtejit *subjeavtta* oažžumis *objeavtta*, ja dan láchkai ovdánahttet mitalusa.

Olbmot mitalusas eai leat čadnon seamma rollii čađat, muhto sáhttet mitalusas molsut rollaid doaimmas doibmii (Hirvonen 2016: 10).

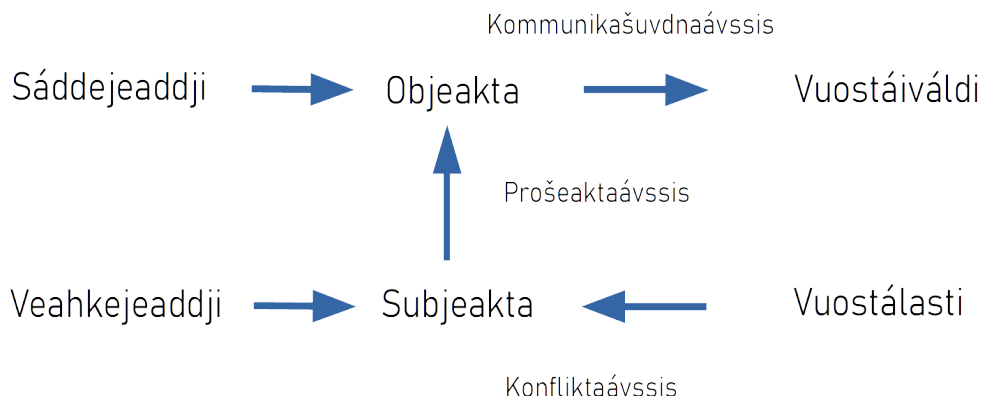
Earet go *subjeakta*, dát rollat eai dárbbas leat olbmot ge. Eallit dahje diŋgat sáhttet maid váldit rolla. *Subjeakta* sáhtta leat omd. golleriekkis, vuostálasti sáhtta leat alla várri, jna. Muhto juohke olbmos mitalusas, Greimas mielas, ferte leat goit okta dain rollain aktántamodeallas.

Aktántamodealla geavahuvvo defineret rollatiippaid dahje funkšuvdnatiippaid doaimmas.

Oasseváldiid doaimmaid mitalusas sáhtta analyseret aktántamodeallain. Greimasa bokte lea aktántamodealla modeallan mitalusaid vuđolaš struktuvrii. Das leat guhtta aktánta mat leat organiserejuvvon vuostebáraide: *subjeakta* ja *objeakta*, *veahkeheadjit* ja *vuostálasti*, *sáddejeaddji* ja *vuostáiváldi*. Modealla vuodđu lea earet eará girjjálašvuoda dutkii Vladimir Propp smiehttamušat (Lindgren 2008: 26).

Dát vuostebárat dahket iešguđetge ávssi: prošeaktaávssis lea namahuvvon danin go subjeavtta prošeakta lea olahit, gávdnat dahje oažžut objeavtta, subjeakta háliida objeavtta.

Kommunikašuvdnaávssis lea gos sáddejeaddji buktá objeavtta vuostáiváldái. Konfliktaávssis lea gos subjeakta deaivá veahkeheaddjiid ja vuostálastiid mat veahkehit dahje hehtejit su ollašuhttit háliidusaid.

Aktántamodealla, dahkkon Mæhlum(2020) mielde.

Seymour Chatman oaivvilda ahte aktántamodealla lea dego muđui formálalaš dahje struktuvrralaš persovdnaanalysa mii lea ráhkaduvvon dulkot álbmotmuitalusaid ja eará primitiivvalaš muitalandáidagiid.

Aktántamodealla geasuha teakstaelemeanttaid ja aktevrraid daid iešguđetlágan aktánttaide mat sáhttet almmustahttit dan vuđolaš doaibmastruktuvrra guovddáš prošeavttas. (Aarseth 1976: 185).

Dat mearkaša ahte eanet aktevrrat sáhttet juhkkuojuvvot seamma aktántan, omd.

veahkeheaddjin dahje vuostáiváldin. Muhto sáhtta leat maid nuppe ládje, ahte seamma aktevra investerejuvvo guovtti earálágan aktántan. Sáhtta omd. leat subjeaktaaktánta muhto maid objeavtta vuostáiváldi, dahje vuostálastiaktánta sáhtta maid leat addi. Aktántamodealla kategoriijat ja oktavuodát sin gaskkas leat fásta, ja muitalusa oassálastit čielggadahttet dan narratiivva ráhkadusa. Ná sáhtta okta aktánta váldit eambo go ovttá posišuvnna narratiivvas, ja nuppe láchkai sáhtta okta oassálasti váldit eanet go ovttá aktántta saji iešguđetge dásis muitalusa (Lothe, Refsum & Solberg 1999).

Muhtun aktánta šaddá ideanttalaš aktiiva subjeaktan, ja fas eará aktánta ges passiiva objektan. Aktántaanalyisa govvida guovddáš relašuvnnaid doaibmajodus, go dat geahččá makkár dáhpáhusat ovddidit mitalusa, ja makkár doaibma lea juohke olbmos dáin dáhpáhusain (Aarseth 1976:185). Juohke olbmos lea sierra eallin, doaimmat ja áigumušat, muhto mitalusas eat gula eará go dan oasi sin eallimis mii guoskka doaibmajohtui mas lea guovddážiis subjeakta ja objekta. Dan dihte aktántamodealla dušše čájeha makkár oktavuohhta oasseváldiin mitalusas leat subjeaktai ja objekta, ii ge daid viidáset oktavuodaid mat duodalašvuodas livčče gávdnon.

4.0 Digaštallan: teakstaanalysa narratiiva teoriijaid mielde

Dán oasis geavahuvvojit narratologiija teoriijat *Beaivváš nieida* girjji dulkomis. Geahčan Genette muitaleaddjidásiid, ja Genette ja Chapman diskursa/historjjá kronologiija. Muitalusas geahčan Propp:a 31 funkšuvnna ja máid funkšuvnnaid ortnetvuodđu muitala máidnasa birra. Geavahan maiddái resepsuovdnateoriija ja vuordámušhorisonnta iskat movt lohkket ja guldaleaddjit leat dulkon muitalusa áiggiid čađa. Viidáset geahčan intertekstualitehta Genette doahpangiiguin, earenoamážit párateavstta ja hyperateavstta. Loahpas geavahan aktántamodealla bidjat muitalusa oasseváldiid aktánttaide, ja smiehtan girjji narratiivvalaš struktuvrra.

4.1 Muitaleaddjidásit

Máinnas muitaluvvo Alitsa geahččanguovllu bokte, muhto autorála muitaledjjiin. Buot oassálastit namuhuvvojit goalmát persovnnas, muhto muitalus čuovvu geažusáigge Alitsa.

Álggus máidnasis Alits lea vealláme jávregáttis ja jurddašeame. Su jurdagat dagahit nuppi muitaleaddjidási, go Alits muitá mot gottit bohtet fargga láhttet:

“Dalle gullojit sarváid ragat jienat mehciid ja vuvddiid čađa ja bieggá doalvu sin snurkasa ja skulljasa áldduide, mat čuoččastit ja guldališgohtet, gitta dassá go sarváid snurkkas manná sidjiide varrii, [...]” (Somby 1990: 2)

Dát muitalusdássi čilge eallima maid Alits dovdá. Dat lea biddjon presensii, deattuha ahte lea bistevaš oassi luonddus ja eallimis. Vaikko lea ain goalmát persovnnas, lea Alits mii lea muitaleaddji:

“Dat eará varris bohccot biddjojít báhtui. Ja de lea áigi dievvan Alitsii ja eará siidda olbmáide. Bastilis sáittiiguin vulget sii bivdit duoid skulljahagaid mat leat báhtaran mehciide.” (Somby 1990: 3)

Loahpas goddebivddu oasis gullat Alitsa ja su álbmoga birra, movt sii birgejit. Muitalus fas molsu Alitsii jávregáttis, muhto goaskin dohppe guoli jávrris ja rohtte su jurdagiid fas goddebivddu muittuide:

“Fertii han dat ge bivdit, muhto dat han jo ii dárbbášan álo leat goddebivddus, nu mo son ja dat earát siiddas fertejedje. Dán jagi ledje vel unnit gottit go diibmá[...]” (Somby 1990: 4)

Dán muitalandásis lea Alits subjektiiiva muitaleaddji, máid Genette gohčoda *autodiegetalaš* muitaleaddji, go leat su áigumušat guovddázis:

“Danne livččii Alits dávjá sávvan álkit juksat daid čáppa gottiid. Jurddaš jos dat livčče lean lojit ja orron ovtta sajis!” (Somby 1990: 6)

Leat maid eanas Alitsa jurdagat ja dovddut mat muitaluvvojit, muhto muhtun sajis namuha muitaleaddji maiddáai beaivváš nieidda jurdagiid:

«Alitsa liegga salas dovddai son ahte ii lean nu miella guođđit eatnama ja Alitsa. [...] Son lei mearridan maid áiggui bargat» (Somby 1990: 19).

Váldonjuolggaduslašat lea persovdna govvideapmi guovtti oassálastis: Alits ja beaivváš nieida. «Son lei gievra ja gierddai dan garra bivdohommá bures» (Somby 1990: 6) govvida Alitsa positiivvalaččat. Dákkár iešvuodát ledje dehálaččat bivddus, go dat bukte servodahkii biepmu ja birgejumi. Seammás orruleame Alitsas vuoiñjalaš attáldat. Son galgá šaddat vuoiñjalaš jođiheaddjin, noaidin, ja vásihit dakkáriid mat eai leat midjiide lunddolaččat:

“Alits lei aiddo dan agis ahte bieggá lei álgán sutnje juoiggadit suollemas njálgga luđiid.” (Somby 1990: 6).

Beaivváš nieida govviduvvo čáppahin. «Dat ledje áibbas čáhppadat, ja go moddjii, de su čalmmit girkájedje dego nástti» (Somby 1990: 12). Nieiddas maid lea earenoamáš gullevašvuohta lundui:

“Dat amas čáppa luohiti njuorasmahtii su. Dovddut mat bohte sutnje muittuhedje daid maid dalle lávii dovdat go bieggá lávllodii sutnje suollemas luđiid.” (Somby 1990: 9).

Nieida lea Alitsa mielas imašlaš sivdnádus, go gottit vaikko leat nu lahka eai bala nieiddas, ja su juoigan buktá seamma dovdduid go gullát biekká bosodeamen.

4.2 Kronologijja

Beaivváš nieida mitalusas leat golbma kronologijja. Olggaldas kronologijja vuolga mitalusa ovdanbuktimis. Siskkildas, narratiivva kronologijjas leat guokte dási. Vuosttaš dássi lea gos Alits deaivá *Beaivváš nieida*. Nubbi dássi leat Alitsa jurdagat ja muittut.

Go geahččá álggos dan maŋemus kronologijja, narratiivva Alitsa jurdagiin, de ii leat dat biddjon vissis áigái, muhto sáhttaš dáđat leat geardduheapmi (dahje “syklisk”). Alitsa jurdagiin lea goddebivdu ja čeahci, guhte galgá oahpahit su noaidin. Ovtta bealis lea kronologijjas geardduheapmi, go Alits jurddaša movt lea juohke jagi dán áigge ja dan jahkásaš goddebivddu, muhto leat maddái oasit mat cuiggodit loahpa dán doaimmain: gottit leat vátnume, čeahci lea bánehuvvame.

Nuppi dásis lea kronologijja njuolga ovddas. Álgá go Alits lea jávregáttis, gullá *Beaivváš nieida* jiena, čuovvu jiena ja fuomáša *Beaivváš nieida*. Son hupmá nieiddain, ja nieida mitala ahte *Beaivváš* lea sádden su oahpahit sápmelaččaid goddedápmán luođi. Alits oahppá luođi, ja *Beaivváš nieida* ráhkkana fas vuolgit. Muhto Alits bovde *nieida* vuolgit fárrosis siidii. Nieida vuolga mielde, muhto lohka fertet čiehkát su golmma jándorii amaska su váhnemat gávdnat su. Soai leaba guokte jándora čihkosis goađis, muhto maŋemus ija ráhppá

Alits reahpenráiggi, Beaivváš nieidda vánhemat fuomášeaba su ja son guođđá Alitsa. Dan rájes guođđá máinnas Alitsa maiddá, ja máidnasa loahppa kronologalaččat gokčá sámi álbmoga boahhteáiggi:

“Muhto bohccuid son gal lei oahppan dápmat. Beaivváš nieidda eallu lei jávkan suinna. Muhto gierdevašvuodain, jirpmiin ja lášmes jurdagiin ja julggiiguin de lihkosmuvve sápmelaččat oahppat boazodoalu.” (Somby 1990: 26)

Girjji olgguldas kronologiija vuolga ovdanbuktimis, movt teaksta lea ordnejuvvon ja movt govat leat biddjon teavstta ektui. Govat muddejit dan olggut kronologiija, go dát guoská dasa movt lohkki vásiha narratiiva. Lohkki sáhtta geavahit áiggi geahččat govaid ja smiehttat movt dat gusket tekstii.

Go lohka girjji mánnái, de son maid várra áigut iskat govaid. Relašuvdna govaid ja teavstta gaska váikkuha man jođánit muitaleapmi ovdána. Vaikko ii leat ollu teaksta muhtun siidduin, de ankke sáhtta geavahit áiggi geahččat govaid ja hupmat daid birra.

Máinnasgirjjis leat 28 siiddu, muhto go eanas govat gokčet guokte siiddu, de lea eambo lunddolaš geahččat duppalsiidduid; leat 13 duppalsiiddu main leat 15 sárgosa.

Goalmmát muitalandássi, Alitsa jurdagat, leat álggus muitalusas ja gokčet golbma duppalsiiddu, measta njealjádasoasi girjjis. Dát muitalusdássi govvida lohkkái Alitsa máilmmi. Olles su máilbmi, ovdal go deaivvada Beaivváš nieiddain, lea goddebivdu, siidda birgeheapmi, siidda hástalusat, su eallin, su sávaldagat ja su boahhteáigi noaidin. Teaksta lea juhkkon golmma oassái govaid bokte. Vuosttáš oassi lea goddebivdu, nubbi oassi leat bivddu hástalusat, ja goalmmát oassi lea Alitsa eallin ja boahhteáigi. Teaksta gokčá ollu daguid ja dieđuid, ja dán golbma osiin lea danin oktiigesson kronologiija, go narratiiva áigi gokčá stuora oasi muitalusa áiggis.

Nubbi muitalandássi álgá njealját duppalsiiddu ja manná gitta golbmanuppelogát duppalsiidui. Guhtta dán duppalsiidduin ja bealli dan čihččedis leat ovttaskas eahkeda birra: Alits gullá, ohcá ja deaivvada Beaivváš nieiddain, hupmá suinna, ja čiehkadeaba, nu ahte bealli girjjis kronologalaččat gokčá ovttá eahkeda ja dáhpáhusa.

Dán oasis lea kronologiija dramáhtalaš go narratiivva áigi lea sullii seamma go mitalusáigi, ja dat lea áidna oassi mas lea dialoga (earet go okta oassi loahpas), ja mas unna dáhpáhusažat ja dovddut čilgejuvvojit dárkilit.

Guhkkodat ja leahttu dahket ahte dán oasis lea eanemus deaddu narratiivvas sihke olgguldas kronologiijas ja dovdduin maid lohkki vásiha.

Dan eahkeda go Alits ráhppá reahpenráigge ja Beivváš nieida manná gokčá guokte ja bealle duppalsiiddu, muhto lea unnán teaksta dáin siidduin, sullii seamma ollu go dan teakstaoasis mas mitala go Alits gullá ja ohcá Beivváš nieidda. Dát dahká ahte narratiivvalaččat manná hui johtilit dat oassi mas Alits rihkku njuolggadusa ja dovdá morraša massit Beivváš nieidda. Teavstta leahttu čuohcá lohkkiid dovdduide seamma ládje go lihkohisvuohta, gos ii háhppet fuomášit siva dáhpáhussii ovdal konsekveansa lea jo dáhpáhuvvan.

Maŋemus duppalsiiddu teaksta, siidu 25-26, lea vel oaneheappot. Olles teaksta siidu 26:s lea siterejuvvon das bajil. Golmma cealkagiin guođđá mitalus Alitsa ja čilge sápmelaččaid boahhteáiggi. Kronologiija dás lea *ellipsis*, go lea njuiken eahpesihkkaris boahhteáigái, ii ge mitaluvvo mii gaskkas lea dáhpáhuvvan, earet go ahte sápmelaččat leat oahppan dápmat gottiid.

Narratiivvalaččat lea unnán deaddu das, ja lohkki (ja guldaleaddji) muitui darvána Alitsa moraš ovdalii go sápmelaččaid birgen, sihke danin go lea guhkit teakstaoassi, ja go lea eambo čilgejuvvon dovdduiguin:

“Alits čierui jitnosit ja gaikkui vuovttaidis. Ja visot daid gatnjaliid maid maŋná čierui, gáđai son issorasat go ii lean gokčan reahpenráige goalmmát eahkeda maid”. (Somby 1990: 25)

Lohkkái boahťa dovdu ahte Alits ja Beivváš nieida leaba oaffaruššan iežaska lihku sámiid boahhteáiggi dihte. Luohti mainna dápmá gottiid gullá sámiide ja galgá oahpahuvvot viidáset boahtte buolvvaide. Lohkki hástaluvvo ođđasit mitalit mitalusa, muittašan dihte dan guokta ja sudno morraša.

Mitalus gullá dasa guhte mitala dan, juste dego luohti. Dulkomis gávdnojit duháhiid mielde jienat, ja juohke dulkon lea individuála ja rievdá olbmos olbmui. Mitalusa dávjodat lea iteratiiva ja geardduheadđji.

4.3 Propp:a 31 funkšuvnna

Dat 31 funkšuvnna, dáhpáhusažat mat huksejit muitalus, galge Vladimir Propp mielas gávdnot seamma vuorus máidnasiin go su listtus. Go *Beaivváš nieida* girji lea eambo girjjálaš mitalus go máinnas, de ii leat seamma struktuvra go máidnasiin, ja Somby geavaha girjjálaš gaskaomiid mat eai láve dábálaččat máidnasiin, nu go dat mitalusdási gos gullat Alitsa jurdagiid ja dovdduid.

Mitalus álgá in media res, go Alits lea jávregáttis. De lea jo dáhpáhuvvan oktanuppelogát funkšuvdna: "*guođđin*", go sáŋgár ii leat ruovttus. Sáhtta maid ákkastallat ahte dát lea vuosttaš funkšuvdna: "*jávkadeapmi*", soames joavkkus guođđa ruovttu, go Propp oaivvildii oktanuppelogát funkšuvnna boahit manjel ovccát funkšuvnna: "*sihtamuš*", dahje logát funkšuvdna, "*álggalit vuostedagu*". Propp oaivvildii maiddái ahte máidnasat galge álgit vuosttaš funkšuvnnain.

Go geahča funkšuvnnaid listtu (Dogra 2017), de lea vuosttaš funkšuvdna Propp:as mii ihtta teavsttas lea 8A: "*váilu*". Alitsas ja su siiddas lea hehti, go gottit máid bivdet leat vátnon jagis jahká.

Dasto lea 15: "*láiden*", go Alits gullá čáppa luođi mii geasuha su meahccái.

Go oaidná Beaivvášnieidda, de hirpmahuvvo go nieiddas leat lojes gottit, mii lea 13: "*Sáŋgára reakšuvdna*" (boahteveaš addái).

Nieida áigu oahpahit Alitsii luođi mainna dápmá gottiid, jus beare lea jierbmái ja gierdavaš - 12: "*Addi vuosttaš funkšuvdna*", mii ráhkkanahhte sáŋgára oažžut veahki dahje veahkkeneavvu.

14: "*Noaideávnas addo*" lea go oahppá dápmanluođi.

Go nieida vuolgá Alitsa mielde, lohka ahte fertet čiehkát su golmma jándorii, mii lea 2: "*interdikšuvdna*".

De čuovui 3: "*rihkkun*" dan goalmát ija go Alits cahkkehii dola ja rabai reahpenráiggi.

Nieidda ii šat deaivan, muhto dál lei oahppan dápmat gottiid - 19: "*váilu loahpahuvvo*" (Dogra 2017: 412-413).

Go muitalusas ii leat čielga antagonista, de ollu Proppa funkšuvnnain eai boađe atnui. Beivváš ja “girkáseamos násti iditguovssahas” leaba ohcamen nieiddas, muhto soai eaba leat aktiiva oasseváldit muitalusas, eaba dallege go nieida guođđá Alitsa:

“Ja fáhkkestaga giljádii Beivváš nieida:

-Áhččán ja eadnán čalmmit oidnet mu!

Ja dalle son loktanišgođii.

Alits báhcai bajás, doabuhit Beivváš nieida julggiid. Ii fáhten ba daid ge.

Beivváš nieida loktanii dego suovva reahpenráigi čađa. Su soga fámuts ledje fidnen su ruovttoluotta.” (Somby 1990: 25)

Oaidnit maiddái ahte Proppa bijai *interdikšuvnna*, gealdima, ja dán rihkkuma álgui listtus, oaivvildeamis ahte dát dábálaččat álggahit máidnasiid. Muhto mii oaidnit ahte *Beivváš nieida* girjjis máinnas loahpahuvo daiguin funkšuvnnaiguin. Ii leat dábálaš máinnas loahppa, gos livččii vuordán ahte bárdni de ferte vuolgit viežžat Beivváš nieidda ruovttoluotta ja loahpahit muitalusas 31. funkšuvnnain: “*heajat*”. Muitalus loahpahuvo go sápmelaččat ohppe gottiid dápmat, ja sáhtta smiehttat lea go dát muitalusas albma doaibma.

Dakkár loahppa lea dábálaš sámi máidnasiin, nu go Brita Pollan (1993) dadjá. Son lea buohtastahhten sámi ja norgalaš (ja eará álbmogiid Davvi-Eurohpás) máidnasiid, ja lea gávdnan ahte sámi máidnasiin lea dábáleabbo loahppa gos dat sáŋgár ii náital “prinseassain” dahje gos máilmmi ortnet ii divvo (Pollan 1993: 152).

Nubbi earenoamáš iešvuohta sámi máidnasiin lea ahte “lihkolaš” loahppa sáhtta dávjá leat birgejumi birra, ovdalii ráhkisvuođa - ii leat nu dehálaš oažžu go sáŋgár nieidda eamidin, lea deháleabbo ahte oažžu birgenvuogi mii veahkeha birget eallimis, leašgo dego gonagassan dahje eará vugiin (Pollan 1993: 153).

Eará máidnasiin ges ii áiggo sáŋgár šaddat gonagassan, dahje vuolga ruovttoluotta iežas ovddit eallimii. Pollan smiehtta maid ahte máinnas gos sáŋgár lea šaddan gumpen ja loahpas bissu gumpen agibeivve lea sápmelaččaide lihkolaš loahppa, go de lea sus olles duottar ruoktun (Pollan 1993: 152). Soaitá leat nu ahte lihkolaš loahppa sápmelaččaide lea gos sáŋgár doalaha friddjavuođa ovdalii ráhkisvuođa.

4.4 Interteaksta relašuvnnat *Beaivváš nieida* girjjis

Dás dulkon Beaivváš nieida girjji Genette interteavstta doahpagiin: *parateaksta*, *metateaksta*, *árkateaksta*, *hyperteaksta*, maid čilgejin 3.3 kapihttalis.

Anders Fjellner (1795-1876) lei sámi báhppa ja girječálli gii čokkii máidnasiid nu go «Beaivvi bártni soagju jiehtanasaid máilmmis» mii 1849:s álmuhuvvui oassin.

Dađibahábut eai leat báhcán Fjellnera iežas čállosat, eat ge sáhte danin diehtit man ollu su veršuvnnas lea Fjellner ieš čállán dahje rievdadan. Dan máid mii diehtit lea ahte son orui Uppsalas gos lei dan áigge hirbmat beroštupmi álbmotdiktemii. Sus soaitá maid leamašan inspirašuvdnan suoma nátionáladikta *Kalevala*, maid Elias Lönnrot lei almmuhan 1835:s, go Fjellner lei njealljelogi jagi boaris (Johnsen 2005: 79).

Harald Gaski čállá girjjis *Med ord skal tyvene fordrives* (1987) ahte Fjellnera iežas mánusat leat láhpon, ja maiddái jorgalemiin váilot stuora oasis dan sámegielat álgoteavsttas. Mii dovdat Fjellnera prosaveršuvnnaid, muhto dušše oasi su olles poehtalaš-epihka čállois, mas Fjellner logai leat birrasii čuođi máidnasat. Dáin máidnasiin dovdat moadde poehtalaš hámis, nu go «Beaivvášnieida jápmin» ja «Beaivvi nieida» (Gaski 1987: 62).

«Beaivvášnieida jápmin» mitalus lea gáldu Marry Áilonieida Somby «*Beaivváš nieida*» girjái. Girjjis ja mitalusas lea *hyperteaksta*-oktavuohta, go girji ii livččii gávdnon jus Fjellnera mitalus ii livčče gávdnon.

Seammás lea Fjellnera mitalusas *hyperteaksta*-oktavuohta eará mitalusain ja njálmmálaš máidnasiin sámis. Ovdamearka dihte okta dain mitalusain mat leat dánska dáiddár ja čálli Emilie Demant Hatt girjjis, *Ved Ilden: eventyr og historier fra Lapland* mii bođii 1922:s.

Girjjis lea mielde mitalus Beaivváš nieidda birra máid Marja Maria Nilsson, eret Jämtlánddas, lei mitalan sutnje. Dat mitalus lea measta seamma go Marry Somby girjjis, earret go ahte Beaivváš nieiddas eai lean gottit máid lei dápman, muhto sarvvat (Demant-Hatt 1922).

Metateaksta leat ges dat teavsttat máid *Beaivváš nieida* girji kommentere. Daid máidnasiid máid Somby lea geavahan vuodđun lea son maid rievdadan go čálii girjji. Rievdadusaid sáhtta atnit geavahit kommentáran dáid máidnasiidda ja dan áigái go dat čállojuvvo. Sáhtta maid dutkat servvodaga rievdadusaid gaskal Fjellnera áiggi ja girjji almmuheami. Muhtun muddui digaštallojuvvo dat maiddái resepsuovdnateoriija oasis (kap. 4.5).

Professora Vuokko Hirvonen (2014) čállá artihkkalis *Samisk barnelitteratur* ahte sámiiin lea árbevierrun jođihit máhtuset njálmmálaččat buolvvas bulvii, ja dát narratiiva árbevierru ain váikkuha girječálliid. *Beaivváš nieida* girjjis lea dat čielgasit speadjalastojuvvon šáŋŋera ja temá válljemis.

Doaba *árkateaksta* lea relevánta dán oktavuodas. Ahte teaksta lea sámii máinnas addá vuordámušaid lohkkái, movt muitalusas lea struktuvra, movt olbmot leat muitalusas, makkár rollat sis leat narratiivvas.

Parateaksta doaba gokčá dan mii ii leat girjjis muitalusteaksta. Nugo omd. govat, disposišuvdna, girjji čilgehus maŋemus siiddus, ovdasiidu. Čállosat girjji birra maid sáhttet gullát parateavsttaide, nu go teaksta mii čilge girjji. Dán barggus gal ráddjen geahččat dušše parateavsttaide mat leat girjjis, ja movt dat váikkuhit váldotekstii.

Nu go kronologiija oasis namuhin (kap. 4.2), de govat muddejit lohkki vásáhusa. Govat váikkuhit dan olggut kronologiija, ja maiddái váikkuhit lohkki ipmárdusa ja dulkoma. Ovdasiiddus leat guokte bohcco ja duogážiis nieidda ámadadju, mii lea dego beaivváš. Bohccot ja nieida leat aktántamodealla mielde subjeavttat muitalusas, máid Alits áibbaša.

Vuosttaš oasis, ovdal go Alits deaivvada *Beaivváš nieiddain*, de govat čájehit su jávregáttis vealláme. Go jurddaša goddebivddu, de leat duogážiis gottit sárgojuvvon sihke eatnamis ja almmis dego balvvat, ja ovddežiis oidno goaskin. Goalmmát govat oaidnit Alits jurddašeame. Govat lea maid meavrresgári ja olbmás suoivvan, jáhkkimis Alitsa čeahci guhte lea noaidi.

Go Alits gullá *Beaivváš nieidda* muitalusas, de govat čájehit Alitsa álggos meahcis, go gullá nieidda (s.8). Viidáset oaidnit Alitsa meahcis viehkame nieidda maŋis (s. 10), *Beaivváš nieidda* (s. 13), ja nieidda čorraga (s. 14-15). Govain leat maid mielde ávdnasat mat eai leat teavsttas namuhuvvon, nu go čoarveveažir, vuorbi, guksi, nállogoahti, jna.

Nieidda ja čorraga govas leat unna sárgožat bohccuin, seammaláganat go meavrresgáris. Dat čájehit oktavuoda gaskkal noaiduma, nieidda, ja gottiid dápmama.

Vuosttaš govas (s. 13) gos oaidnit Beivváš nieidda ámadaju, de son deavdá measta olles siiddu. Sus leat čuvges vuovttat ja šerres riskkut, muhto dat mii geassá lohkkiid fuomášumi leat su sevdnjes čalmmit, go eará oasit govas leat nu čuovgadat. Boahhte siiddus ges oaidnit guokte jorbbá almmis bajábeale váriid, nieidda vanhemiid, Beivváš ja násti, ja soai maid sulastahtteba čalmmiid. Govas leat maid guokte jorba čiŋa, mat maid sulastahttet čalmmiid.

Boahhte govain (s.14-17) oidno nieidda čora go boahotá meahcis. ja Alitsa ja nieida čorragiin. Siidu 18-19, gos Alits mitalusasihtá nieidda orrut iežas luhtte, lea govva gos cummesteaba, ja duogážiš čájeha go viehkaba lávvui. Govas leat vel rievssahat girdileame, dego geardduheame báhtareami symbolihka.

Go Alits ja nieida čiehkádeaba (s. 20-23), de leat guokte hui sevdnjes gova. Vuosttažis leaba bárra čiehkadan sevdnjes lávvui. Áidna čuvges oassi vuosttaš govas lea nieidda eatni čalbmi almmis. Nuppi govas lea ges čuvges dolla, ja dolas geahččaba bárdni ja nieida goabbat guoimmiska ja moddjába.

De báifáhka boahotá loahppa - go lohkki bláde siiddu (s.24), de oaidná gova gos nieida manná suova mielde reahpenráigge ja Alitsa go viggá dohppet gitta. Boahhte govas (s.25) oaidnit Alitsa čierume, ja su badjelis oidnoba beivváš ja násti, dego čalmmit almmis. Dat fáhka molsun ilus morrašii geardduha dan mitalusa olgguldas kronologijjas čuozausa.

Maŋemus govas girjjis (s.26-27) eaba oidno šat Alits ja nieida. Dat lea vuosttaš govva gos oidnojit earát. Govas leat njeallje sápmelačča, dievddut ja nissonat, geat njoarostit bohccuid čorrakis. Dat addá dovddu ahte Alitsa mitalus lea loahpahuvvon, muhto su geažil de sápmelaččat sáhtte birget ja eallit bures.

Barthes čállá ahte teavsttat rasttildit kodaid, dajaldagaid, ritmmalaš minstariid, sosiálalaš giella fragmeanttaid, jna. Dat giella mas dat leat oassin gávdnu ovdal teavstta ja birra teavstta. Juohke teaksta lea interteaksta, dat sisttisoallá eará teavsttaid iešguđetlágan dásiin, eanet dahje unnit oahpes hámiin (Barthes 1991: 78). Interteaksta lea govvá mii sihkkarastte teavstta stáhtusa buvttadeapmin. Giella lea áidna semiohtalaš ortnet mii nákke dulkot daid eará mearkkašuhhti ortnegiid, seammás go sáhtta iežas dulkot.

Barthesa bokte boahdá juohke analysa *Beaivváš nieida* girjjis ieš šaddat parateakstan. Eai gávdno šat dulkojeaddjit, dušše čállit. Lohkki lea rievdan muitaleaddjin ođđa muitaleami bokte. Teaksta šaddá ođđa teakstan, ođđa earenoamášvuodaiguin ja mearkkašumiiguin (Barthes 1991:75-78).

4.5 Resepšuvdnateoriija

Go geahččá movt muitalus lea vásihuvvon áiggiid čađa, de sáhtta buohtastahttit Marry Áilonieida Sombby ođđaset veršuvnna ja Anders Fjellnera čállon veršuvnna, ja maiddái máidnasiid máid Fjellner anii vuodđun go čálii iežas veršuvnna. Dát golbma veršuvnna leat ihtán iešguđetge áiggis sámi historjjás, ja sápmelaččaid dilli váikkuha mot lohkkit ja guldaleaddjit leat vásihan muitalusa.

Sámi luondduoskku lea guovddáš oassi muitalusas. Go dutká muitalusa saji sámi kultuvrras ja historjjás, de sáhtta smiehttat makkár relašuvdna lohkkiin ja guldaleddjiin dain golmma veršuvnnas lea luondduoskui.

Dat boarráseamos veršuvnnat lea várra ihtán sámiid gaskkas geat bálvaledje beaivváža, ja geaidda dáhpáhusat muitalusas leat leamaš oassin máilmmiipmárdusas. Máidnasat leat dávjá geavahuvvon čilget olbmuid birrasa, doaimmaid ja vásáhusaid, ja maiddái dego narratiiva neavvun oahpahit mánaide mot láhttet ja birget. Go mis eai leat báhcán eanet luottat dain muitalusain earet go dat veršuvnnat mat leat boah tán Fjellnera láhpon čállámušain, de šaddet dušše spekulášuvnnat makkárat dat álbmotmuitalusat ledje, ja makkár ulbmil dain sáhtii leamaš.

Fjellner lei risttalaš báhppa, ja eanas lohkkit su áigge livčče maid leamaš risttalaččat. Fjellnera veršuvdna *Beaivváš nieida* muitalusas almmuhuvvui ruotagillii, ja ledje ruota čállit geat bukte viidásat Fjellnera muitalusaid ja divttaid stuoraservodaga lohkkiide. Fjellner ieš logai čohkken muitalusaid Sámis, ja ulbmil lei várra čohkket ja suodjalit sámi kultuvrra. Son lei gáldun

dutkiide nu go etnologái Gustaf von Dübenii ja gielladutkáii Otto Donnerii. Lohkkiid mielas ges orro Fjellnera mitalusat leame bázahusat dološ sámi historjjás (Johnsen 2005: 80-81).

Tore Johnsen smiehttá gii lea čállán divtta, lei got dat árbevirolaš dikta mii lea oassi sámi álbmotdiktemis, lei got Fjellner gii čálii dan, vai lei got Valdemar Lindholm gii almmuhii dan 1909:s. Su teoriija lea ahte Lindholm válldii máidnasiid ja divttaid máid eanas Fjellner muhto maiddáii Jakob Fellman ja Lars Levi Læstadius ledje čoaggan, ja bidjan daid oktii ovttas ollislaš epikhkalaš diktii, mii galggai doaimmat dego sámiid sivdnádušmitalus (Johnsen 2005: 90-94).

Dát dutkamušat orrot čájeheame ahte das gos *Sagan om Beijves solskatt* doarju eará gálduide, lea materiála vuosttažettiin vižžon Anders Fjellneris. Hámit, symbolat, ja motiivvat *Sagan om Beijves solskatt* ságás orrot vuosttažettiin vižžon diktemis mii leat čadnon sutnje. Ankkedán, orro dain eanemus guoddi teologalaš elemeanttain dán mitalus birrajođus, unnán gokčangeardi Fjellnera materiálain. Danne, jus válđoášsis lea dát materiála mii Lindholmas lei olámuttos *Sagan om Beijves solskatt* čállima oktavuodas, de orro nu ahte lea geavahan materiála friddja, ráhkadan dihte iežas konstrukšuvnna. Gáldomateriála orro leamen geavahuvvon dego dákteriggin mas ieš myhta birrajohtu lea huksejuvvon ja mas oaivesáttasátni vuolgá. Jus dát doallá deaivása, lea *Sagan om Beijves solskatt* Lindholma bargu (Johnsen 2005: 95).

Gaski (2013) ges čállá ahte go dutkkai Fjellnera *Biejjen baernie*, son hirpmástuvai go fuobmái movt Fjellner lea geahččalan čállit *pan-Sámi* eposa. Fjellner geavahii divttas sániid olles Sámis. Gaski smiehttá ahte Fjellner geahččalii čájehit ahte sápmelaččain lei oktasaš girjjálašvuhta mii rasttilda daid iešguđetge gielaid ja suopmaniid (Gaski 2013: 114).

Mii lea dalle Fjellnera (dahje Lindholma) áigumuš mitalusain? Jus geahččá áigái goas dat almmuhuvvui, de lei dat nátionálaromanteisma áigi, goas riikkat geahččaledje gávdnat iežaset nátionála mihtilmasvuodaid, nu go dat namuhuvvon *Kalevala*. Norgga bealde ges ovdamearkka dihte čogge giliin sániid ja bivttasvieruid hukset ođđadárogiela ja bunádaid, jna. Áigumuš soaitá leamaš ahte sápmelaččaide maiddáii hukset dakkár ovttalaš kultuvrralaš mytologiija ja máilmmigova, ja buktit dan stuoraservvodahkii, nu ahte vai sáhtii fátmastuvvot dan stuorat Ruota nátionálariggodahkii.

Somby veršuvdna bođii 1990:s, sámegillii, go sámi servodat lei álgán čujuhit sámi iešvuođa, sirrejuvvon dain stuoraservvodagain mat ledje viggan jávkadit sámi kultuvrra ja árbevieru. Somby veršuvnna lohkkat árvideames leat oaivvilduvvon leat sámi mánat geat galge beassat gullát mitalusa iežaset gillii, ja gullát kultuvrra birra iežaset gillii.

Jus jurddaša oskkoldatdimenšuvnna dáin veršuvnnain, de lea sámi álbmotveršuvdna leamaš ovdanbuktimin dološ sámi luondduosku, ja Fjellner/Lindholm- veršuvdna ges čájeheame ovddit oskku, mii soaitá ge heivehuvvon muittuhit sivdnádusmitalusaid eará kultuvrrain. Somby veršuvnna lohkkat ii sáhte lohkat leamen seamma oskkus, leaš go luondduoskku dahje risttalašvuolta. Vaikko lea mitalusas beaivváš nieida ipmiliid mánná, de son orro leame dábálaš olmmoš, sihke hámis ja áigumušain.

Teaksta ii leat datte ge oaivvilduvvon váikkuhit lohkki oskui, muhto čájehit osiid sámi kultuvrralaš árbevierus mii lea leamaš čihkkojuvvon mánggaid čuđiid jagiid. Geavahit sámi mánáidgirjjis dáid osiid sámi historjjás lea maid vuohki mot Somby ávvuda ja movttiidahttá sámi kultuvrralaš murráneami.

4.6 Aktántamodealla

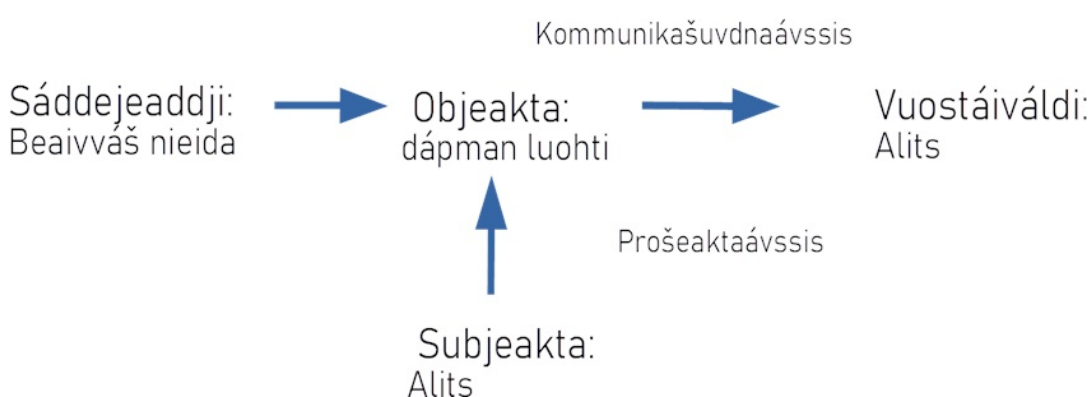
Aktántamodealla mielde leat subjeakta, objekta, addi, vuostáiváldi, veahkeheaddji ja vuostálasti mitalusa vuoddoaktántat dahje rollat. Subjeakta lea mitalusas oassálasti guhte áibbaša aktántamodealla mielde objeavtta. *Beaivváš nieida* girjjis lea Alits subjeakta. Subjeavtta prošeakta lea olahit áigumuša. Alits jurddaša ráhkisvuođa ja goddedápmama birra. *Beaivváš nieida* veahkeha su. Subjeakta deaivá vuostálastiid ja veahkeheddjiid. *Beaivváš nieida* váhnemat leaba vuostálastit ja viežžaba nieiddas eret. Muhto ovdal dan, lea Alits oahppan nieiddas dápmat gottiid mii mearkkaša ahte objekta sirdo addis vuostáiváldái, *beaivváš nieida* Alitsii.

Greimas organisere aktánttaid golmma iešguđetlágan áksáin: prošeakta-, konflikta-, ja gulahallan áksáin. *Beaivváš nieida-* girjjis eai leat ollu aktánttat, muhto mitalusain sáhttet aktánttat devdot ovttain dahje mánggain olbmui, ja seamma figuvra sáhtta deavdit mánga rolla (Mæhlum 2020).

Aktánttain čilge álkit oasseváldi doaimma funksuvnna. Prošeaktaáksas leaba subjeakta ja objekta, ja dat ávssis govvida protagonista luotta mihtu vuostá. *Beaivváš nieida* girjjis lea Alits subjeakta, mii fajuha ráhkisvuhtii ja gottiide ja dasto jođiha mitalusa.

Girji čuovvu Alitsa. Son eallá áiggis goas sámít eai lean vel ealut, muhto bivde gottiid. Alitsa čeahci áiggošii Alitsa iežas mañisčuovvun ja šaddat noaidin, mii lea lađas gaskkal olbmuid ja ipmiliid. Ovdal go Alits deaivvada *Beaivváš nieiddain* lea mitalusas objekta dápmat gottiid, vai šaddet lojit eai ge dárbbáš sápmelaččat atnet buot áiggiset daid oaguhit, de livččii Alitsas leamaš áigi oahppat čezis noaidungoansttaid.

Vuosttaš kommunikašuvdnadáksa *Beaivváš nieida* girjjis lea oktavuohta gaskkal Alitsa, beaivváš nieidda ja dápmanmáhtu. *Beaivváš nieida* lea sáddejeaddji ja oahpaha Alitsa dápmat gottiid. Máhtu oahpaha juoigama bokte, ahte sáhtta luđiin dápmat. Viidáset oahpaha beaivváš nieida maiddái merket dápmon gottiid. Dán gulahallama bokte lea beaivváš nieida addi, guhte addá Alitsai objeavtta, goddedápman máhtu.

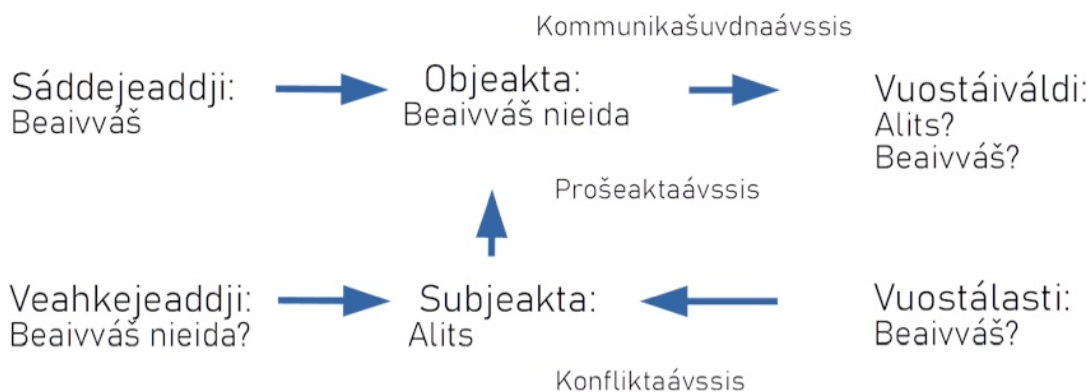

Girjjis lea guokte objeavtta. Vuosttaš lea beaivváš nieida, geasa Alits ráhkásmuvvá. Nubbi lea goddedápman máhttu.

Máhttu ii leat máid Alits aktiivvalaččat ohcá, muhto seammás sávvá eahpenjuolggalaččat dakkár máhtu.

« Danne livčče Alits dávjá sávvan álkit juksat daid čáppa gottiid, jurddaš jus dat livčče lean lojit ja orron ovtta sajis» (Somby 1990: 6).

Objevttat leat čadnon oktii, go lea beaivváš nieida guhte oahpaha Alitsa dápmat gottiid. Dainna lea beaivváš nieida veahkeheaddji ja addi, lassin dasa ahte leat objektan. Beaivváš nieida veahkeha Alitsai dápmanmáhtu, ja lea dainna addin dán objevttas. Beaivváš nieida lea maid áidna addi muitalusas, go Alits ii goassege oáččo beaivváš nieidda. Son váldo eret Alitsas, ii ge goassege šat máhca.

Áidna maid sáhtta gohčodit vuostálastin muitalusas leaba beaivváš nieidda váhnemat. Guokte jándora nagodeaba beaivváš nieida ja Alits garvit beaivváš nieidda váhnemiid, go reahpen lei lávus gokčon. Dan goalmát ija balvii, ja soai cahkkeheigga dola eaba ge šat gokčan reahpena. Go beaivváš idii ja báittii lávvui, rohttašuvai beaivváš nieida olggos. Muitalusas ii deaivva Alits šat beaivváš nieidda. Muhto jus geahččá kommunikašuvdnadáksii gos Beaivváš nieida lei objekta, gii lei sáddejeaddji?

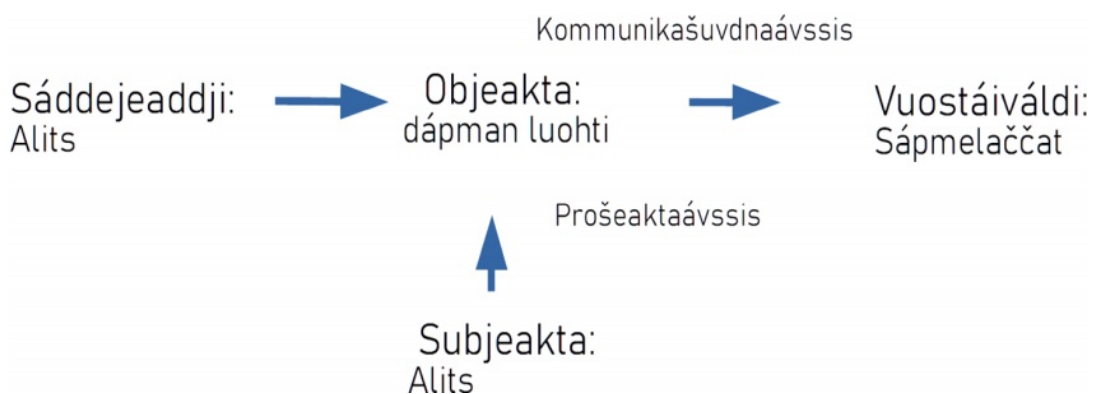
“Mu áhčči, Beaivváš, sáddii mu deikke dainna lojis boazočorragein danin go sámít rahčēt gottiiguin. Jos assttat oahppat dán luođi, de čuovvulit varra vel du ge. [...] Lean moddii juo geahččalan muitalit dán eatnanbártneide, muhto in fidnen sin ba ságaide ge. Dán háve rávvii áhččán mu gávdnat ovtta mas lea nannoset varra[...]” (Somby 1990: 15)

De sáhtašii atnit Beaivváža sihke luođi ja nieidda sáddejeaddjin, vaikko ii lean oaivil sus eará go luođi sáddet eatnamii. Nieidda eadni, "girkáseamos násti", maiddái ii ge leat čilgejuvvon dego vuostálastin, muhto baicca miehtemielain:

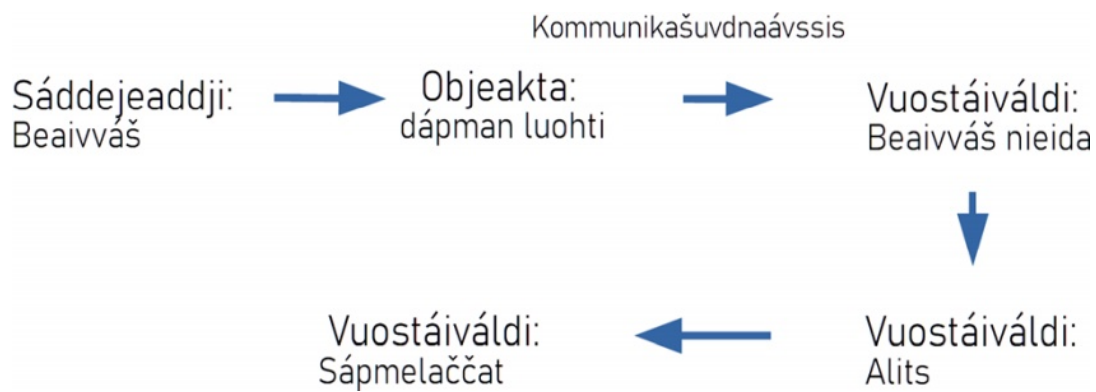
”Alits gearggai maid gokčat reahpenráiggi, ovdal go Beaivváš nieidda eadni fas oaidnigođii eatnama. Son ozai nieiddas ja šuoahkihi lossadit go ii gávdnan su.”
(Somby 1990: 22)

Go leat guokte objeavtta, leat maid guokte prošeaktadáksa. Go Alits lea subjeakta goappašat dáhpáhusain, de sus lea oktavuoha beaivváš nieiddain máid dápmanmáhttu govvida. Riidoáksas áiguba váhnemat nieiddas ruovttoluotta. Eaba hálit nieiddas dábálaš olbmui, muhto muhtumii iežaset álbmogis. Guokte ija ja beaivvi nagoda Alits doallat eret su ráhkkása váhnemiid, muhto goalmmát ija eahpeliikostuvvá. Dat leat maid Alitsa áidna deaivvadeapmi vuostálasti aktánttaiguin.

Loahpas mitalusas, go Beaivváš nieida lea guođđán Alitsa, de mannat ruovttoluotta dan vuosttaš objektii, dápmanmáhttu. Dál šaddá Alits sáddejeaddjin ja oahpaha sápmelaččaid dápmat gottiid, ja nu šadde sápmelaččat boazodoallin.

Go sápmelaččat ohppe dápmanluođi ja sáhtte dápmat gottiid, de lea Beaivváža ulbmil ollašuvvan. Dat objekta, dápmanluohti sáddejuvvui golmma geardde ovdal ollii geaidda galggai:

Dán perspektiivvas de šaddá eará oaidnu Alitsa ja beaivváš nieidda ráhkisvuhtii. Muitalusas eai leat eará olbmot go Alits ja nieida ovdal go Beaivváš viežžái nieidda ruoktut, ja de gullát ahte sápmelaččat leat oahppan boazodoalu. Lei go nu ahte dat fertii geavvat nu movt geavai vai dat dápmanmáhttu galggai joatkašuvvat? Eará máidnasiin sáhtte olbmot geat deive ulddaid ja earáid mat bohte nuppi máilmmis, jávkat agibeivái olbmuid máilmmis. Soittii Alits maid darvában gaskal Beaivváža riika ja olbmuid riika go lei Beaivváža nieiddain, ja danin fertii sirret bártni ja nieidda vai sáhtii oahpahit sápmelaččaid dápmat gottiid.

5.0 Dulkot *Beaivváš nieida* girjji sámi árbevirolaš jurddašuvugiin

Dán kapihttalis geahčan movt *Beaivváš nieida* girjji sáhtta dulkot sámi perspektiivvas, go lea sámi máhttu ja historjá muittus. Áiggun dás iskat osiid sámi servvodagas ja historjjás mat gusket mitalussii ja geahččat mii lea duogáš dain, ja movt dat váikkuha girjji dulkomii. Anán maiddá mielas odđaset álgoálbmotdutkan go guorahalan girjji saji sámi servvodagas. Dáruiduhttin lea juoga maid sápmelaččat leat vásihan mánggaid buolvvaid, ja dat lea váikkuhan sáme giela ja sámi kultuvrra. Dán kapihttalis čálán dáruiduhttima birra, ja movt sámi čállit ja dáiddárat boktet rámisvuoda sámi kultuvrii.

Earret eará leaba Harald Gaski ja Rauna Kuokkanen buktán odđaset dutkama sámi ja álgoolbmuid girjjálašvuoda birra.

Kuokkanen (2004) čállá ahte girjjálašvuota lea vuorkán olbmuid máhttui, ipmárdussii, ja fuomášupmái, ja lea maid vuodđu olmmošvuodas, birgejumis, gielas ja oahpponávccas. Olggobealde Sámi jáhkke dutkit ahte sápmelaččain ii lean girjjálašvuota ovdal go almmuhuvvo vuosttaš sámi girjjit, muhto sápmelaččain lea leamaš iežaset girjjálašvuota mitalusaid bokte doloža rájes. Njálmmálaš muitaleapmi lea ain Sámis hirbmat šattolaš árbevierru (Kuokkanen 2004: 93)

Harald Gaski (2013) čállá artihkkalis «Indigenism and Cosmopolitanism: A Pan-Sami view of the Indigenous Perspective in Sami Culture and Research» ahte sámi árvvut ja jurddašuvuogit galggašedje leat vuodđun sámi dáidaga ja girjjálašvuoda dutkamis ja guorahallamis (Gaski 2013: 119). Vai sámi girjjálašvuota ii badjelmearálaččat guovdilaste sáme giela ja sámi kultuvrra, de berre álgit lonohallat eará gielaiguin. Earenoamážit berre lonohallat daid iešguđetge sáme gielaid gaskkas, jorgalemiiguin ja antologiijaiguin (Gaski 2013: 122). Go leat ná guhká nagodan seailuhit giela buot dain hehttehusain mat leat leamaš áiggiid čada, de eat galgga dárbašit sirret giela olgguldas impulssaide.

Gaski (2016) čállá maid artihkkalis «Samisk kultur, litteratur og kritikk» ahte lea dárbu sierra sámi kritihkkii, mii lea vuodđuduvvon sámi árvvuide ja árvvoštallanhámiide, ovdalii go oarjemáilmmi kritihkkii. Dakkár sámi kritihkkahápmi livččii sáhttit addit sámi dáidagii ja

girjjálašvuhtii ođđa dimenšuvnna, ja leat veahkkin ovdánahttit sámi kulturovdanbuktimiid maid olggobealde sámi servvodaga (Gaski 2016: 448-451)

Mii oaidnit *Beaivváš nieida* girjjis ahte Somby čállá daid deháleamos sámi árvvuid ja kulturdovdahemiid birra moatti siiddus, ja nu atná girjji dego vuorkán sámi árbevirolaš máhttui. Son čujuha dološ máidnasiidda ja áiggiide, go sámiid birgejupmi lei čadnon goddebivdui.

Okta dehálaš oassi sámi kulturovdanbuktimiin, ja guovddáš árvvuin *Beaivváš nieida* girjjis, lea seailluhit sámi myhtaidda ja máidnasiid máhtu, ja dološ sámeosku máhtu.

Sámi eallinvuohki ja luondduoaidnu, ja movt dat guoská sápmelaččaid birgejupmái, lea maid govviduvvon girjjis. Bohccuid merken ja boazodoallu, ja luodit leat maid guovddáš sámi kulturbuvttadeamit mat leat govviduvvon girjjis. Iskkan maid movt muitalusat leat atnon sámi mánáidbajásgeassimis. Loahpahan kapihtala smiehtamušain makkár mearkkašupmi sámi mánáidgirjjiin lea sámi kultuvrii.

5.1 Dáruiduhttin

Sápmelaččain lea nanu njálmmálaš muitalanárbevierru, mii lea leamaš duodaštuvvon 1600-logu rájes, álggos miššonearain, báhpain, ja earáin geain lei beroštupmi sámi kultuvrii. Omd. Johannes Schefferus gii almmuhii *Lapponia* jagis 1673, masa lei čohkken muitalusaid sámiid birra maid báhpaid ledje čoaggan, ja mas maddái moadde sápmelačča ledje oassálastin. Okta dain lei Čearbmá Ovlá, geas leat guokte divtta *Lapponia* girjjis, mat šadde beakkán miehta Eurohpá¹ ja Amerihká. Diktačáli Henry Wadsworth Longfellow čálii beakkán divtta, “My Lost Youth” gos siterii Čearbmá Ovlá: “A boy’s will is the wind’s will / And the thoughts of youth are long, long thoughts” (Hatfield 1930: 1188).

¹ ČalliidLágádus: Olaus Sirma. <http://www.calliidlagadus.org/web/index.php?leksikon=1&olles=178>

Dat boarráseamos čálalaš gáldut sámiid birra gehččet sámi kultuvrra olggobealis, ii ge sámi perspektiivvas, ja árvvoštallet dan iežaset kultuvrralaš álgosajis.

Ovdamearka dihte čálii 1906:s Karl Bernhard Wiklund, guhte lei jagiid 1905-1933 suoma - urálalaš gielaid professor Uppsala universitehtas, ahte sámi luodit leat:

«primitiivvalaččat ja eaŋkilat. Vearssat, jus sáhtta oba ge dadjat leame, leat áibbas jeavddeheame. Buot lágan riimmat eai apmasat [...] Dat áidna pohtalaš čiŋaheapme lea jeavddeheame ja summal bálddalasvuohta, gos seamma jurdda geardduhuvvo eará sániiguin ja dajahusaiguin .

(Wiklund 1906: 17, mu jorgaleapmi)

ja ahte šuokŋa luđiin lea:

«[...] hui oanehaš, eai leat eará go okta dahje moadde távta [...] Ritma lea dábálaččat váttis dohppet, go juohke nuohitta dollo liika guhka ja deattuhuvvo seamma ollu. Sápmelaččain lea duođas heitot musihkkabeallji, ja danin juiget hárve guokte sápmelačča nu ahte harmonisereba, muhto juoigaba goabbá ge nu movt sutnje dohkke.»

(Wiklund 1906: 17, mu jorgaleapmi)

Dát leat ovdamearkkat movt oidne sápmelaččaid ja sámi kultuvrra, maid dai čáliin geat barge sámi áššiiguin. Wiklund čálii “Nomadskolans läsebok” mii adnui Ruotas skuvlagirjin sámi mánaide, ja son oaivvildii ahte eai galgan buot sápmelaččaid assimileret Ruota álbmogii, muhto rahčat doalahit sierra muhtun oasi sámi álbmogis, vai seilluhit sámi kultuvrra (Karlsson 2000: 67).

Vai galge ipmirdit sápmelaččaid buorebut, lei dárbu gullat máid sámit ieža oaivvilledje, ja de fertejedje sápmelaččat ieža čállit.

Čáli Johan Turi lei dat vuosttáš sámi čálii gii almmuhii girjii sámiid birra sámegeillii: *Muitalus sámiid birra*. Son čállá dan dološ sámi luondduoskku ja luondduoainnu birra iežaset álgosajis, ja áiggui dahkat sápmelaččaid ja sámi kultuvrra eambo dovddusin Skandinávias ja máilmmis.

«Mon lean okta sápmelaš, guhte lean bargan visot sámi bargguid ja mon dovddan visot sámi dili» (Turi 1910: 11).

Turi lei diđolaš ahte muitalusat ovddastit dehálaš oasi das mii addá sámi kultuvrii iešlágan álgoalbmoárvvu, ja čátná sápmelaččaid sámi guovlluide ja lundui.

Johan Turi duolmmai luotta maŋit sámi čálliide ja dutkiide geat sáhtte njulget dan oainnu mii lei šaddan sámiid birra čuohtejagiid mielde.

Turi mielas lei čoavddusin divvut sápmelaččaid govvideami stuoraservvodagas joatkit čállit ja muitalit sámi perspektiivvas. Dát perspektiiva sáhtašii leat máid Harald Gaski (2017) gohčoda *Trans-Indigenist*. Dat lea álgoálbmotperspektiiva mii rasttilda daid iešguđetge álgoálbmogiid, go sis leat seamma beroštumit. Álgoálbmogin lea máilbmi, luondu ja árbevirolaš máhttu guovddázis (Gaski 2017: 182-3). Álbmogiid riekti ieža mearridit sin govvideami stuoraservvodagas lea maid dehálaš.

Sámi kultuvrras leat máŋgat muitalusat mat leat seilon doloža rájes. Dat leat nu guovddáš sámi kultuvrii ahte dáruiduhttin ja miššonearat eai nagodan jávkadit daid.

Rahčamuš dáruiduhttimin lea leamaš guovddáš temá sámi čálalašvuodas. Danne lei dehálaš čállit girjiid mat galge sihkkut heahpatvuoda maid sápmelažžan ledje oahppan dovdat.

Čáli Marry Áilonieida Somby joatká dán árbevieu, ja čállá sámi perspektiivvas. Su bearašláhtut leat leamaš árjjalaččat iešguđetge ládje nannet sámi servvodaga. Áhčči Ásllat čálii girjji boazodoalu eallimis ja juoigai skearru eamidin (Somby & Somby 1985), nuorat viellja Ánde lea juoigi ja nubbi sápmelaš gii válddii doavttirgráda juridihkas (Meling 1998). Siessal Lawre maid lea musihkkár, ja boarráset viellja Niillas lei okta dain geat nealgudedje iežaset Stuoradikki olggobealde 1979:s, ja vikkai 1982:s bávkalit šaldi hehtten dihte Alta-buođu huksema (Larsen 2016).

Beaivváš nieida lea álmuhuvvon sámegillii ja dárogillii, nu ahte sii geat masse giela dáruiduhttima geažil maid sáhttet lohkkat girjji.

Myhta Beaivváš nieidda birra lea okta dain muitalusain maid sáhtta dulkot ahte čujuha ovtta utopialaš vássán áigái, gos sápmelaččat ledje dušše ieža eanadagain, ovdal go bohte dáččat ja eará kolonisttat geat bággejedje sin juogadit luonddu riggodagaid. Muitalusain muittuhit daid stuora ealuid, sihke lojesbohccuid ja gottiid, go luosat báhkkejedje jogain, ja olbmot eai váldán luonddus eambo go dárbbasedje (Gaski 1996: 98).

5.2 Myhta ja ovdaristtalaš oskku

Máidnasiid iešguđetge guovlluin Sámis, jus buohtastahttit daid, mii sáhttit iskkat masa sápmelaččat leat oskon doloža rájes.

Myhtain gullat ahte sápmelaččat leat oahppan luođi mainna dápmá gottiid. Badjellunddolaš elemeanttat, nugo beaivváš nieidda váhnemat ja gottit, leat guovddáš oasis muitalusas. Seammás leat mánga eará dehálaš oasi, nugo goddebivdu ja dápman, mat lea dábálaččat ja realisttalaččat.

Dutki Mircea Eliade (2003) lohká ahte myhta čilge movt ja manne duohtavuohta lea bohciidan. Eliade oaivvilda ahte juohke myhta čilge movt okta duohtavuohta lea šaddan dahje sivdniduvvon, leaš go olles kosmos, vai dušše oasis máilmmis – suolu, šaddu, árbevierru, jna. Myhta čilge manin juoga lea nu go lea, ja eahpenjuolga vástida manin dat gávdno. Go myhta vástida «movt», de maid vástida «manne», ja vuodđun dasa lea ahte myhta mii muitala movt juoga lea šaddan, maid muitala bassivuođa váikkuhusa min máilmmis, dat mii lea vuodđun buot dasa mii gávdnoš (Eliade 2003: 70).

Professor Harald Gaski (2020) čállá *Myths, Tales and Poetry from Four Centuries of Sami Literature* girjjis ahte ollu árbevirolaš sámi oskkut ja gáttut leat jávkan assimileremiin ja soardimis sámi árvvuid ja máilmmioainnu.

Ovdaristtalaš oskku ja álgoálbmotjurddašanvuohti leat guovddáš kulturbuvttadeamit *Beaivváš nieida* girjjis. Alits galgá oktii šaddat noaidin, son negada Sáivui mátkkoštít, ja sus lea ollu máhttu luonddu birra, nu go gottiid bivdit.

Ahte sápmelaččaide lei goddebivdu dehálaš oaidná govain meavrresgáris. Meavrresgárri lei noiddiid ávnnas mainna gohččo badjellunddolaš gáhppálagaid vai ožžo bivdoličku, buoridedje háviid, várjaledje dávddain, jna. (Gaski 2020: 48). Muhtun meavrresgáriin leat beaivesuotnjarat atnon luoddan máid noaidit ja earát sáhte geavahit johttit máilmmiid gaskkas. Máidnasiin eai gullan gottit dán máilbmái, muhto bohte máilbmái go čuvvo beaivesuotnjariid.

Dutki Brita Pollan (1993) dadjá ahte Sáivu lea govviduvvon meavrresgáris, mii čájeha ahte lei dehálaš sápmelaččaide. Sápmelaččat leat doivon doloža rájes ahte váriin ja bávtiin ledje olbmot ja eallit mat eai gullan min máilbmái. Várit gos dat orro gohčodedje Sáivovárrin, ja dat geat orro váriin ledje Sáivoobmnot. Sápmelaččat jáhkke ahte dat lei parallealla máilbmi gos eallin lei buoret go min máilmmis.

Sápmelaččat oaffarušše elliid sin fulkkiide Sáivvus. Sáivvu ássiiguin sáhtii gulahallat noaidi vehkiin, meavrresgáriin, ja oaffaruššamin mainna gohčo Sáivvu fámuid veahkin. Sáivu lahka sáhtte ceggen muorrafiguvrraid, dahje sáhtte leat sieidegeađggit doppe, geađggit main lei earenoamáš fápmu. Dakkár gulahallamin sihkkui ráji gaskkal ealli- ja vádjolanolbmuid (Pollan 1993: 59).

Pollan čállá ahte muhtumat leat dulkon Sáivvu sosiologalaččat dego cealkámuš mii hukse báikkálaš vuoiŋgalaš fámu mii duođašta dan sosiála ortnega ja siidda, oktan sosiála ovttađahkan (Pollan, 1993:66).

Muitalusas maid gullat nuppi máilmmi birra:

«Luđiin mii fáhtešii su sielu, dolvvošii guhkás, girddášii gitta Sáivui vaikko vel su gorut bázášii dasa ja...» (Somby 1990: 6)

Dáid sámi máidnasiiguin ohppe mánát Sáivvu, noiddiid ja meavrresgári birra. J.A Friis (1871) dadjá ahte sápmelaččat govvidedje meavrresgárrái buot dan mas berostedje, dahje buot maid áigo iskat. Dat lei olbmuid biibbal ja orákel, ja seammás dán máilmmi ja daid eará ilmiiid kárta (Pollan 1993:41).

Pollan (1993) lohka ahte lávlun, juoigan ja rumbbu dearpan dávjá namuhuvvojit dego árbevirolaš ávdnasiin go galgá tránsii boahit. Sápmelaččat ledje eanasoassi gildojuvvon juoigat ovddit čuohtejagis, ja lestadiánat ain láitet juoigama (Pollan 1993: 105).

Go noaidi geavahii luodi boahit tránsii, son sáhtii mannat jámetáibmui viežžat muhtima sielu mii lei darvehuvvon dohko, son sáhtii gulahallat vuoiŋgaiguin, ja son sáhtii mátkkoštit ávdin báikkiide. Noaidi oaidná su siskkit čalmmiin go lea lihkašus (Pollan 1993: 113-114).

Dološ sámi oskkus gávdnojit mánggat iešguđetlágan ilmmiit dahje máilmmiit, ja muhtun ipmiliiguin leat maid sin iežaset ilmmiit.

Ilmiiin leat iešguđetge sajadagat, badjin alimus almmis gitta eatnan vuollai. Badjin leat

Radien, bajánipmil ja beaivváš. Eatnan alde leat ipmilat mat leat čadnon ovdamearkka dihte riegádahttimii, nugo Máttaráhkká ja Sáráhkká, dahje baikiide, nugo Leaibeolmmái. Eatnan vuolde leat ulddat ja Sáivoobmot ja orrot ja ellet dego olbmot, muhto leat lihkkoleabbo ja sis leat buoret dávvirat go sámiid dávvirat. Vuolemusas eatnan vuolde lea Rohttuáibmu ja Jábmiáibmu.

Lea dákkár eará ilbmi gos Beaivváš nieida bođii, gos sus lei eallu, ja gosa fas manai go váhnemat gávdne su olbmuid máilmmis:

«Mu áhčči, Beaivváš, sáddii mu deikka dainna lojis boazočorragiin [...]» (Somby 1990: 15)

«Beaivváš» Ipmil lei dehálaš ipmil ovdal risttalašvuoda sámi oskkus. Son lei dat gievrramus luonddufápmu máid sámit dihte, ja mávssolaš geasi symbola. Seamma ládje lei Beaivváža nieida maid symbolan geasi lieggasii ja váikkuhussii.

Gaski čállá ahte buot veršuvnnain *Beaivváš nieida* myhtas lea nieida nu čáppat ahte bárdni ii máša luoitimis čuovgga lávvui dahje goahtái vai beassá hervvošit su čábbodaga. Muhto go dan dahká, nieida gesso fas albmái (Gaski 2020: 48).

Pollan (2007) dadjá ahte sápmelaččaide lea beaivvážis ipmilvuohta, ja beaivváža liekkas ja movt váikkuha máilbmái gohčodit beaivváš nieidan, «Salaneide» (Pollan 2007:56).

Beaivváš nieida lei maid dat guhte buvttii dálvvi loahpa ja suddadii muohtaga ja jieŋa, vai «Rananieida» sáhtii dáhkát rásiid ja lasttaid ja eará ruotnasiid máilmmis.

Muitalusas oidno beaivváža fápmu, danin go sáhtta leat sihke iežas máilmmis ja min máilmmis oktanaga, ja nu fuobmá ge nieidasis ja viežžá su ruoktot. Girjjis lea Beaivvážis maddái beroštupmi sápmelaččaide:

«Mu áhčči, Beaivváš, sáddii mu deikka dainna lojis boazočorragiin danin go sámit rahčet gottiiguin.» (Somby 1990: 15)

Muhto seammás Beaivváš gáibida maddái ahte sápmelaččain galgá leat árja ja jierbmi, son ii veahket eambo go buktit máhtu, ja de galget dainna birget:

«Jus du njuovččabáttit sorrojit ja juolggit eai šat guotte, de ii ábut gal áhččán buorre dáhttu.» (Somby 1990: 12)

«Gierdavašvuođa ja jierpmi dárbbasat, jurdda ferte leat seamma lášmat go juolgi.
[...] Dán háve rávvii áhččán mu gávdnat ovttas mas lea nannoset varra [...]»
(Somby 1990: 15)

Beaivváš nieidda govvideapmi maid luoikkaha ollu uldda myhtas. Ulda lea davvisámis árbevirolaš namma eatnanvuolážiis. Earet go uldda gullet maiddá eatnanvuolleássiide háldit, gufihhtarat ja gánešat (Solbakk & Solbakk 2006: 43).

Johan Turi govvidii ulddaid leat gáhppálagat geat orrot bávtiin ja eatnan vuolde. Viidásat muitala ahte sii leat ártegis sivdnádušat, guđiid ii áibbas sáhte diehtit leat go olbmot vai eai. Sis leat maiddá ealut, ja sin bohccot leat hearváseabbo go sápmelaččaid bohccot. Ulddat vánddardit eanemusat ihkku, beaivet sii leat jaska, danne sáhtta sin ráfehuhttit go olmmoš lea gozuid alde beaivet (Turi 1910: 153-157).

Girjjálašvuođas ulddat ja sin attáldagat geavahuvvot dávjá symbolalaččat. Sáhttet symboliseret bahávuođa dahje hábmet imašlaš miellalági. Seammás dat leat olu teavsttain symbolan buori máilbmái.

Beaivváš nieida girjjis lea beaivvášnieida uldda hápmásaš, ja ovddida buori. Go muitaluvvo ulddaid vásihusaidda birra, álget muitalusat dábbalaččat juohkebeaivválaš doaimmain. Jus deaivvada ulddain ii soaitte mearkkašit ja diehtit ahte lea deaivvadan ulddain. Muhto manjel sáhtta juoga čilget ahte lei ulda mainna deaivvadii, iige olmmoš. Omd. ulda fáhkkestaga jávkkiha, nugo *Beaivváš nieida* girjjis.

Nu go oaidnit *Beaivváš nieida* máidnasis, lea olmmoš ieš gii fievrrida dan sivdniduvvon ovddešáiggi máhtu amas boahhteáigái (Pollan 1993: 173). Máinnas čátná olbmo dainna myhtalaš áiggiin mii oktii lei áiggi álggus persovnnalaš áiggiin, ja ovttain rabas boahhteáiggiin, manjel go birgenvuohki lea vuollástuvvon (Pollan 1993:174).

Gaski (2020) čállá ahte ollu árbevirolaš sámi oskumuitalusat leat jávkan assimilašuvnna geažil, ja ollu árvvut ja máilmmigovat leat jávkan sámiid duolbmuma geažil. Muhto go buohtastahhte iešguđetlágan máidnasiid iešguđet guovlluin sámis, de lea aŋkke vejolaš oaidnit masa sámit leat jáhkkán doloža rájes. Ovdalii go dáid gohčodit religiovdnan dahje “ovdalaristtalaš govahallamin”, de lea eanet heivvolaš dulkot daid oskku-dovddahemiid dego

govvideame sámiid árvvuid ja máid sii atne bassin. Dát árvvut hábmejedje sámiid jahkečuđiid mielde.

Ollu máidnasiin mannet luottat maŋás historjjás ja leat nu guovddážiis sáme kultuvrras ahte ii assimilašuvdna ii ge risttadeapmi oalát nagodan daid saji váldit. Dat lihtodit historjjálaš duogážii masa sámeálbmot basere iežaset identitehta, ja dat jotket searvat sámeálbmoga deattuhussii dasa mii lea riektá ja boastut sihke máilmmi ja beaivváža ektui. Muitalusat representerejit dehálaš beali das mii addá sáme kultuvrii eamiálbmotluonddu (Gaski 2020: 47).

5.3 Eallivuohki ja luondduoaidnu

Sápmelaččaid eallivuohki ja dan árvu lea guovddáš temá *Beaivváš nieida* girjjis. Sámiin lea guhká leamaš nanu čanastat lundui, gos luondduoskku lea guovddážiis. Polyteistiska oskkuin leat dávjá ipmilat čadnon oassái luonddus. Dávjá leat dat vuodđudan dahje mearridit oasi luonddus dahje luonddus fenomena, omd. bajándálki, mii gullá ipmiliidda nu go Tor, Zeus, Jupiter, Indra, ja sápmelaččain Horagalles². Iešguđetlágan ipmiliin leat iešguđetlágan doaimmat. Uksáhkká omd. várjala uvssa amas bahás vuoiŋŋat beassat sisa.

Alitsa doaimmat leat čadnon lundui. Son geavaha luonddu riggodagaid birgema váras ja bargá viššalit nu ahte son ja su bearaš galget birget. Luonddu árvvut, earenoamážit bohccot adnojit hui mávssolažžan..

Alits gessojuvvo gaskkal dan lossa goddebivddu, ja noaidin šaddama. Dat maid dai mearkkaša sápmelaččaid dili ovdal go ledje dápman gottiid. Áiggit go ledje unnán gottit, leaš go bivddu geažil dahje eará ákkaid geažil, ledje lossadat sápmelaččaide ja lei movttiidahtten sin geahččalit dápmat gottiid.

² https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_thunder_gods

“[Alits] leai gievra ja gierddai dan garra bivdohommá bures, vaikko vel leai ge ollu bargu duoid hiras lášmes gottiid viggat juvssahallat[...] Dál, dainna agálaš goddebivdduin illá asttai čuovvut čezis oahpu. [...] Muhto ledje mánnga eará suollemas ášši maid son galggai oahppat ja diehtit, ovdal go de livččii sáhttán juoiggahit siidda.” (Somby 1990: 6)

Luondu lea maid okta guovddáš osiin girjji birasgovvádeamis. Nu go cealkagiin «nieida váccašii buolli ruškes čakča sogiid gaskkas» ja «son njuikkui jogaid rastá ja gálii jekkiid» (Somby 1990: 10), mitala čáli ahte jahkodat lea čakča, makkár birrašiin leaba Alits ja nieida (jeakkis soahkevuovdá) ja ahte beaivváš lea luoitime (buolli ruškes lasttat muorain).

Beaivváš nieiddas lea sierra lágášvuohta lundui:

«Das, dušše veaháš dobbelis nieidda livvadedje moadde gotti, áibbas ráfálaččat! Duot vilda eallit mat dábálaččat girde jođáneabbo go njuolat eai ba ravkalan ge čalmmiideaset go Alits lávkii gitta nieidda lusa.» (Somby 1990: 12)

Máinnas mitala ahte luonddu galgá ávkin geavahit, muhto áktejumiin. Beaivváš nieidda sáhttá gohčodit luonddu riggodagaid symbolan, man Alits massii go ii lean várrogas, ii ge čuvvon nieidda váruhusa. Sámiid luondduoaidnu lea nannosit čadnon luonddugeavaheapmái. Historjjálaččat lea luondu ollu lihtodan sámiid eallinvugiin ja kultuvrras. Luonddus vižže buot nugo šattuid, murjjiid, fuođđuid ja guliid. Boazu atti biktasiid ja bierggu. Stuora oassi njálmálaš mitalusain leat čadnon luonddu fenomenaide. Luonddu atne riggodahkan maid ii galgan duššin dahkat. (Juuso ja Bjørn 2006: 33).

Beaivváš nieida girji govvida daid sámi eanadatguovlluid ja sámi luondduoainnu. Mitalusa bokte bohtá lohkkii dihtomillii ahte sámi eanadatguovlu lea mánjga oasát doaba. Sámi eanadatguovllu doahpigiin ja báikenama árbevieruin leat maiddá eanadatguovlluid máhtut mat sirdojuvvojit manjit buolvvaide. Mitalusaid árbevierru lea čadnon eanadat hámiide ja máttuid eanadatguovllu geavaheapmái.

Greider ja Garkovich (1994) dadjaba ahte álbmoga ipmárdus eanadagas ja olbmuid oktavuoha sin birrašiin ovdanbuktá kultuvrralaš identitehta. Kultuvrrain geahččalit vástidit geat mii leimmet, geat mii leat, ja geanin mii sávvat šaddat (Greider & Garkovich 1994: 2)

Eanadat lea symbola kultuvrii ja identitehtii, gos olmmoš definere iežas birrasiin. Sáhtta danin dadjat ahte go olmmoš definere iežas identitehta, de son maid definere iežas birrasa (Eriksen 2014: 24)

Beaivváš nieida girjjis Alits lea sámi guovllus, teaksta ja govat govvedit duoddara, soahkevuovddi ja jávregátti. Su doaimmat dán guovlluin leat sámi doaimmat nu go goddebivdu ja lávostallan. Muitalus čilge movt sápmelaččat ovdánahtte iežaset identitehta goddebivddus boazodollui. Eanadat oaččui maid ođđa identitehta, gos ovdal ledje dat viiddis duoddarat hehttehussan go galggai oaguhit gottiid, leat dál šaddan guohtuneatnamat ealuide.

5.4 Merket bohccuid dego árbevirolaš máhttu

Beaivváš nieida girjjis lea bohccuid merken čájehuvvon leat dehálaš sápmelaččaide, ja lohkkiide boahdá millii árvu mii merkemis lea sámi kultuvrralaš árbevirolaš máhtun. Árktalaš ráđđi lea ráhkadan definišuvnna mii galgá čuvget daid iešguđet osiide árbevirolaš máhtu hálddašeamis. Oanehaččat lea dát máhttu mii eaiggáduvvo kollektiivvalaččat álbmogis, ja mii atno dovdát ja geavahit álbmoga birrasa. Dat čatná oktii kultuvrra, giela, ja dan biologalaš vuoddu daid birgenvuogis. Árbevirolašmáhttu lea ovdánan ja duodaštuvvon duhátjagiid mielde, go álbmoga vásáhusat ja práksisat leat buktán máhtu (Eira & Sara 2017: 5).

Bohccot čujuhit dehálaš oasi sápmelaččaid oktasaš kulturárbbis. Máhttu bohccuid birra lea vuodđuduvvon dan praktihkalaš vásihusain maid boazodoallit leat vásihan boazobarggus, iešguđetge birrasiin ja dálkkiin (Eira & Sara 2017: 7).

Dat máhttu, seamma go eará álgoolbmuid máhttu, vuolga dan báikkálaš dilis juohke álbmogis, ja lea dynámalaš máhttu, mii ovdánahtte ovttas dilálašvuodain báikkiin ja birgenvugiin, ja ferte danin fievrreduvvot boahhte buolvvaide sihke njálmmálaččat ja geavatlaččat.

Sápmelaččat leat merken bohccuid doloža rájes, ja dovdet mearkkaset, fulkkiid ja siidaguimmiid mearkkaid, sin ránnjáid mearkkaid. *Beaivváš nieida* girjjis oahppá Alits merket bohccuid, ja lohkki oahppá eahpenjuolggutvugiin ahte mearkun lea dehálaš árbevirolaš árvu:

«Beaivváš nieida čuožžilii ja njágai gulul čorra lusa. Soppiinis sárggui son Beaivváža ja muhtumiidda nástemearkka gállui.

- Manne nu barggat, jearai Alits.

- Dat lea mu mearka, don maid fertet merket bohccuidat go leat daid dápman, dajai son.» (Somby 1990: 17)

Antropologa Johannes Falkenberg (1977) dadjá ahte mearka lea vuosttažin identifiserenvuogádat, mii čátná bohcco olbmui, ellui ja eanadahkii. Go sápmelaččat oidnet bohcco mas lea earáid mearka, de sáhtá oahppat ollu daid earáid birra dušše go hupmá daid mearkkaid birra. Sáhtá oahppat ollu earáid birra iežaset guovllus váikko ii leat goassege deaivan sin, dušše go lea deaivan sin bohccuid (Falkenberg 1977: 75).

Merket bohccuid maid máksá oahppat árbevirolaš máhtu ja dan árvvu:

«Árbevirolaš máhttu lea máhttočoakkáldat masa gullet vásáhusat, dábit ja osku, barggut- ja bargovuogit guhkes áigge čađa ovdánahtton ja fievrreduvvon kultuvrralaččat buolvvas bulvii.» (Eira 2012: 22)

Mearka lea čanastat sámevuhtii ja bohccui. Mearka čátná bohcco olbmui ja guvlui, seammás go maiddá čátná olbmo bohccuide ja guovlluide. Falkenberg čállá ahte boazosápmelačča beroštupmi dan viidáset máilbmái guoská dasa man guhkás su bohccot sáhttet johttit. Nie čatnet bohccot oktii sápmelaččaid viiddis guovlluin (Falkenberg 1977: 75).

Mearka gohčoduvvo bealljemearka sámegillii, oasis mat báhcet bealljái maŋnel go leat merken gohčoduvvojit sátnin, ja lea dainna implisihtta ahte sápmelaš sáhtá lohkat bealljemearkkaid dego livčče čállosat, ahte go oaidná beallji, de lohká nama.

«Lappiske studier» girjjis leat čilgejuvvon iešguđetlágan mearkkat (Solem, 1970: 214).

Sápmelaččat atnet guokte merkenvuogi, bealljemerkena ja guolgamerkena. Bealljemearka lea bistevaš, muhto guolgamearka atno gárdástallamis, oidno jođánit ruohtti bohccos gean boazu lea.

Biodiversitehtakonvenšuvnnas dadjet ahte árbevirolaš máhtu berre áktet ja árvvusatnit, ja máhttu berre seailluhuvvot ja juhkkuojuvvot earáiguin, go dát máhttu lea dehálaš seailluhan dihte biologalaš valljivuoda.³

Mánát ja nuorat geat galget viidáset doalvut boazodoalu gal galggaše beassat oahppat mearkka dovdat árbevirolaš vuogi mielde.

Dutki Inger Marie Gaup Eira (2012) čállá doavttirgráda barggus *Muohttaga jávohis giella. Sámi árbevirolaš máhttu muohttaga birra dálkkádatrievdanáiggis* ahte máhttovuođđu fievrriduvvo sáme giela bokte vai seailluhuvvo dat máhttu maid giella sisdoallá, go dat doahpagat eai leat sierra, muhto leat doabasystemas (Eira 2012: 111-112). Dát máhttu fertedanin fievráduvvot ollisin giela bokte, vai máhttovuođđu seailluhuvvo. Mii atnit maid bealljemearkkaid dego giellan, ja máhttit daid lohkkat lea maid oassi dan máhttovuođus.

Olles sámi boazodoalu historjjás lea bohccuid ja boazodoalu máhttu čoggon ja fievrriduvvon sáme gielain. Dat sámi fágagiella boazodoalus lea systemáhtalaš ja spesialiserejuvvon, ja das lea hirmat aiddolaš giella mii čilge nu go guohtunstrategiijaid bievllain ja muohttagis, dálkkádat diliid, eanadagaid ja areála geavaheami; maddái bohccuid hámi, láhttema ja dearvvašvuoda, ja ekologijja. Giella lea vuodđun movt sápmelaččat jurddašit ja doibmet boazodoalus (Sara, Eira & Benjaminsen: 2016).

Beaivváš nieida girjjis lea bohccuid merken máhttu guovddáš sámi kulturdovddaheapmi. Mearkahábmen lea oassi sápmelaš kulturárbbis. Mearkavuodđu gullá sohki, ja dat ovttaskas hámit vulget das, ja mannet árbbis. Jus dovddat muhtuma mearkka, ja oainnat mearkka mii lea measta seamma hámis, sáhtát árvidit ahte lea du fuolki, soaitá bártne dahje nieidda mearka. Dieinna lágiin sáhtá čuovvut buolvvaid ovdánemiid go oaidná bohccuid meahcis.

³ artihkkal 8(j): <https://www.cbd.int/traditional/>

5.5 Luohiti ja muitalus mánáidbajásgeassimis

Luohit ja muitalusat leat guovddáš kulturbuvttadeamit, ja leat maid dehálaččat sámi mánáidbajásgeassimis, oahpahit mánáide árbevirolaš sámi kultuvrra ja árvvuid.

Professor Nils Jernsletten dadjá artihkkalis «Joik og kommunikasjon» ahte luohiti duodašta olbmo identitehta: oaivvilda dainna ahte luđiin dovda gullevašvuoda sohki ja servodahkii.

Professor Harald Gaski (1987) dadjá ges ahte vuodđun dasa ahte persovnnaluđiid leat seailluhan lea daid mávssolaš rolla dego sosialiserenávnnas sámi servvodagas. Luohiti adno dego identifiserenfáktor daid iešguđetge servodatoassálastiide; go ledjet ožžon luohiti, de ledjet mearkkašuhiti olbmuid gaskkas (Gaski 1987:105-106).

Gaski mielas sáhttet luohiti dajahusat dovddahit feara máid olbmos, muhto nu guhká go dan ollislaš sisdoalu dušše ipmirdedje dat moattis geat dovde duogáža dain dajahusain, de dovddahusat eai lávdan (Gaski 1987: 107).

Noaidit atne luohiti boahit tránsii dolin. Otnáš áigge leat noaidit vátnásat, ja sin luđiin ii leat šat myhtalogálaš doaibma, ja leat láhppon olbmuid muittus. Dattege lea muittut dalá áiggis inspirašuvdnan otnáš čálliide (Gaski 1987: 81).

Juoigi oaivadusgáldut bohtet luonddus, bohccuin, barggus, jávrriin, váriin, eanadagain. Maj-Lis Skaltje girjjis *Luondu juoiggaha* muitala informántta ahte:

«Hearggi luohiti ferte juoiggadit juo muhtin aiggi
Mon muittan iežan ranat hearggi
Mutto ledje aiggit nu rievdan
Ii dan heargebiellu jiena sahtin gula go ealuin vuolggat johtit
Ii gula cussalusaid laidsteaddjin
Ledje skohterat deid jienaid lahppodahttan
Miesi itge gal juo gula go čohkkeme ledjet
Oaidnima juo duogin dat lei goit.» (Skaltje, 2005: 92)

Luohti buktá sutnje oktavuoda gaskal su ja ealu, ja go mašinnat leat boahtán boazodollui, ii šat gullo eallu ii ge luohti, ja de lea láhppán dan oktavuoda.

Luohti dáhká gova jienaiguin, dat govveda maid juoigá, ja lea juste dan kontinuehtas gos luođi erenoamášvuohta boahtá (Graff 1993: 418).

Sus gii luođi bidjá ferte leat buorre jietna ja buorre dáhttu, ja berre máhttit čiekjalit jurddášit (Skaltje 2005: 261). Aisttan informántta lea “iežas hihpeliid” maid juoigá (Skaltje 2005: 265).

Beaivváš nieida girjjis lea luođis hirbmat fápmu. Earet go dápmat gottiid, de maiddái geavahedje noaidit luđiid go johte eará ilmmiide:

«Muhto ledje mánga eará suollemas ášši maid son galggai oahppat ja diehtit, ovdal go de livččii sáhttán juoiggahit siidda. Luđiin mii fáhtešii su sielu, dolvvošii guhkás [...]» (Somby 1990: 6)

ja luondduin maiddái gulahallá juoigama bokte:

«Alits lei aiddo dan agis ahte bieggá lei álán sutnje juoiggadit suollemas njálgga luđiid.» (Somby 1990: 6).

Juoigama árvu lea girjjis adnon leat oassin sámi identitehtas. Dat lea maiddái ávnnasin goddedápmamii ja Sáivui mátkkošteapmái. Dat lea máhttu mii fievrriduvvo go oahppá vuoras olbmui, ja go ieš oahpaha viidáset.

Nugo luođit, sáhttet máidnasat ja muitalusat maid fievrridit máhtu. Muitalusat leat oassin sámi njálmmálaš árbevierus, ja oahpahit mánáide sámiid olbmooainnu. Oahpahit earet eará ahte olbmot orrot máilmmis gos leat golgi rájit gaskkal olbmuid ja vuoŋŋaid, elliid ja rohkiid (Pollan 1993: 141)

Mánat ohppet rávásmuvvat mitalusa bokte, ja movt čoavdit hástalusaid ja doalahit buori movtta. *Beaivváš nieida* mitalus dovddaha optimismas boahpteáigái vaikko ii alo mana nu go áiggošii. Pollan dadjá ahte sámi máidnasiin doaibma heaittihuvvo luonddu geažil, ja dat fámut mat leat alddis šaddet čoavddan ođđa eallindimenšuvdnii (Pollan 1993: 174).

Bearrašat, fuolkkit ja sogat geavahit iežaset vugiid mánáidbajásgeassimis, ja mitalusat leat geavahuvvon gaskaoapmin oahpahit mánáide árvvuid nu go jegolašvuođa ja iešbirgejumi, muhto maiddái hábmet sidjiide kontinuehtas gaskkal dálá ja ovddeš áiggi (Balto 1997: 96).

Sámiin lea álo leamaš nanu muitalan árbevierru. Sii leat čeahpit muitalusaid muitalit. Dološ muitalusat ja máidnasat leat ge dávjá geavahuvvon oassin mánáidbajásgeassimis, go daid bokte sáhtii neavvut mánáid vai eai bártahuva ja mana sorbmái. Dávjá ledje dolin stuora bearrašat ja ollu manat ja de ledje muitalusat stuora ávkin mánáidberráigeahččamis. Mánát ohppe muitalusaid ja máidnasiid bokte gosa ii galgan mannat ja máid ii ábuhan dahkat. Ledje dávjá vuoras olbmot, nugo áhkku ja áddjá geat eanemusat muitaledje máidnasiid.

Muitalusaid atnet dego baldosiin go mánáid nevvot, ja ávdnen dihte mánáin árvvuid ja morálalaš vuodđoipmárdusaid. Nugo ekologalaš jurddašuvuohti, jegolašvuohta ja sivvadis oktavuodá áigái ja diibmui leat ovdamearkkat árvvuin máid muitalusat oahpahit mánáide. *Beaivváš nieida* girjjis gullát Alitsa, gean mánát sáhttet atnet ovdagovvan lea čeahppi meahcis, fuobmái, iešbirgejeddji, viššal bivdimis ja su čeahci áigu oahpahit su noaidin. Seammás sáhtta su geavahit váruhit, ii galgan eará go okta jurdilmeahttun dahkku, de láhpii iežas eallima ráhkisvuodá.

Seammás sáhttet muitalusat maiddái oahpahit árbevirolaš máhtu, nugo iešguđetlágán praktihkalaš čehppodagaid mat leat ávkin. (Garnes 2020: 21-22).

Álbmoga muitalusain lea guovddáš sadji mánáidbajásgeassimis. Sámi muitalusat oahpahit mánáide sámegeiela ja sámi terminologijja (Balto 1997: 111).

Váhnemat dávjá geavahit badjellunddolaš sivdnádusaid mánáid neavvumis. Omd. geavahuvvo baldosiin go neavvu mánáid mannamis várálaš báikkiid lahka. Balto (1997) mielde lea stállu lea hui oahpes figuvra muitalusain. «stállu mii lea dološ máinnasgárvi». Dat lea hui stuoris ja fastti ja sáhtii doalvut jeagohis mánáid. Stállu muitalusaid muitaledje dávjá jus mánát vigget vildat iehčanassii beare guhkás meahccái. De muitaledje ahte doppe gal lea stállu, ja sáhtta doalvut mánáid.

Dalle maid muitaledje jus mánát ja nuorat bassin vigge oaggut, dahje eará bivdui vuolggit. Ii bassin galgan oaggut ii ge bivdit maidege, go bassin galggai olles luondu beassat vuoiññastit. Ii mánáin leat seamma ipmárdus leat várrogas go rávis olbmuin, danne lea ávki go muitalusain leat sorpmit máid mánát sáhttet visualiseret, vaikko eai váldde duođas. (Balto 1997: 97).

Leat maiddái eará máidnasat, nugo uldda ja rávgga máidnasat. Ulda orru bávttit, ja stuora geđggiid siste. Rávga birra muitaledje dávjá dulviid áigge go lei olu čáhci jogain ja jávrriin. Dávjá mánát báhkkejedje dohko. Go lei dulvii de ii galgan mannat čáziid lahka, doppe lea rávga mii doalvu jávrái dahje johkii. Ja ulda ii liikon jus mánát vigge gorkjodit alla geđggiin ja bávttiin (Balto 1997: 106-116).

Beaivváš nieida girjjis lea beaivváš nieida čáppat dego ulda. Álggu rájes oaidná jo Alits ahte nieida ii boađe dán máilmmis. Gottit jeagadit su, sus leat badjellunddolaš fámut ja čábbodat, ja máhttu movt sáhttet sápmelaččat dápmat gottiid luđiin. Muhto sáhtta leat maiddái váralaš suinna leat, sáhtta suhtadit su áhči. Jus galgá leat suinna, ferte čuovvut gielddámušaid.

Girjjis adnojit ollu adjektiivvat ja advearbbaid nu go čáppat, girkáseamos, lossadit, čuovgasat ja silkásat, ja ollu sajes čilgejuvvo dárkilit makkár juoga lea:

«Na gii vel eará livččii lean go ieš Beaivváš nieida, diekkár vuovttaiguin, mat leat dego beaivvášsuotnjariiguin badnon, ja girkes čáhppes čalmmiiguin mat čuvge dego násttit.» (Somby 1990: 14)

Nu go Mai Britt Utsi (1998) čállá, dát lea dovdomearkan njálmmálaš muitaleamis čohkkejit ollu sániid, dárkilit čilget áššiid. Walter J. Ong gohčodii dán *aggregatiiva* ovdalگو *analyhtalaš* giella. Utsi lea jorgalan professor Onga sitáhta:

«Njálmmálaš čilgehus guoddá epitehtaid guorpmi ja eará dadjanvuogi noađi, dakkára maid alladásat girjjálašvuohta hilgu dego hehtejeaddji ja dolgadeaddji badjelmearálašvuohtan.» (Utsi 1998: 10)

Walter J. Ong oaivvildii ahte dát dovdomearkkat badjáne danin go galget bissut muittus, ahte movt sánit leat biddjon oktii lea oassi árbevierus (Utsi 1998: 11). Dás oaidnit ahte Marry Áilonieida Somby lea seailuhan oasi njálmmálaš muitalanárbevierus *Beaivváš nieida* girjjis. Eará Ong:a dovdomearkkat njálmmálaš muitaleamis maid sáhtta gávdnat girjjis lea omd. *redundanta* muitaleapmi, gos seamma diehtu geardduhuvvo muitalusas, go njálmmálaš muitalusas ii sáhte guldaleaddji mannat ruovttoluotta muitalusas, nu go girjelohkki sáhtta, ja danin ferte diehtu geardduhuvvot vai guldaleaddji čuovvu daid guovddáš osiid muitalusas (Utsi 1998: 13):

«Bohccuid lean mun ieš dápman, go juoiggan daidda [...] Jos asttat oahppat dán luođi, de čuovvulit várra vel du ge. [...] nieida fas juoigagođii dan geasuhahtti luođi [...] Alits mielas ii lean ártet ahte son vel gottiid ge geasuhii luđiinis.» (Somby 1990: 17-19)

Ovdamearka Ong:a njálmmálaš dovdomearkkain maid sáhhtá gávdat *Beaivváš nieida* girjjis, leat dahkat dan mii lea amas oahpisin (Utsi 1998: 15). Nieida bođii eará máilmmis, muhto sus lei eallu ja sáhtii ráhkistit sámi bártne. Nubbe ovdamearka lea ahte muitalus lea *empatehtalaš ja oassálasti* (Utsi 1998: 18), gos muitaleaddji ii leat objektiivva:

«Olggobealde ledje dievva balvvat mat gokče almmi. Dat sihkarit gokče Beaivváš nieidda eatne oainnu. Lášmadit rohttii Alits gokčasa eret ja cahkkehii dola. Nieida maid orui leamen duhtavaš čuvge ja dola lieggasii. Sámeeadnan bárdne lei čába.» (Somby 1990: 22)

Sáhhtá danin dadjat ahte girjjis Somby buktá viidáset njálmmálaš árbevieruid, ja go de lohka girjji mánáide, de seailuhuvvo njálmmálaš árbevierru, go čálalaš teaksta vuossáddá njálmmálaš.

Illustrašuvnnat leat mielde govve birrasa muitalusas. Govain leat bohccot, guolit, goaskin ja rievssahat, Alits vealla ovttá govvas alla rásiin, eará govvas oidnosta nieida suhkes vuovddis. Luonddu ja olbmuid oktavuotta čájehuvvo govain. Ivnnit mat adnojit leat fiskat ja alit, beaivvi ja almmi ivnnit. Alit mii lea čázis ja fiskat lasttain, ja ivnnit deaivvadeaba Beaivváš nieidda gávttis ja vuovttain. Go bárdne ja nieida čiehkadeaba, de maid ivnnit jávket, ilustrašuvnnat leat áibbas čáhppadat ja sevdnjesalihat, dušše unna fiskes jorbbaš gos nieidda eadni ohca mánás.

Loahpaheami ilustrašuvnnas maid leat unnán ivnnit, muhto dál lea ges áibbas vielgat, dušše moadde alit gávtti bohccuid gaskkas, ja fiskat lea jávkan eatnamis oktán Beaivváš nieiddain.

Sámi kultuvra ja árvvut maid bohtet oidnosii ilustrašuvnnain. Govain leat sámi symbolat nu go bohccot, lávvu, gákti, nállogoahti, guksi, liidne, riskku, muorranamat ja suohpan. Ealu siste oidnojit dievddut ja nissonat bargame seamma barggu, nu oidnet mánát dásseárvvu dego sámi árvun. Dakkár symbolat leat mávssolaččat sámi identitehtii.

Beaivváš nieida girji bidjá nuorra lohkkiiid millii man mávssolaš sin kulturárbi ja identitehta lea, ja man dehálaš lea seailuhit min árbevirolaš máhtu.

5.6 Árvu čállit sámi mánáidgirjjiid

Marry Sombby *Beaivváš nieida* girji govvida sámi servvodaga ja dan árbevirolaš dološ jurddašuvuogi. Čállit geavaha sámi kulturdovdahemiid mánáidgirjjistis, sihke teavsttas ja maid dáiddára Ingrid Jangaard Ouslanda illustrašuvnnain. Áigumuš das lea deattuhit man mávssolaš sámi kultuvrra ja árvvut leat, ja man dehálaš lea sealluhit ja nannet dan árbevirolaš sámi máhtu, vai seailu boahte buolvvaide.

Beaivváš nieida girji heive sihke nuorra ja boarráset lohkkiide. Mánáidgirjjit mat leat geasuheaddjit boarráset lohkkiide gohčoduvvojit *ambivaleanta* teavsttat, go dain lea eahpevissis vuostáiváldi. Dat ambivaleanta teavsttat ovddastit ovttá dehálaš suorggi mánáidgirjjálašvuodas ja leat inspirašuvdnan maŋit áigge čállide. Seammás gulahallet teavsttat daiguin rávis lohkkiiguin intertekstualitehtain, ironiain, sátneleikkaiguin ja párodiaain (Mjør, Birkeland & Risa 2003: 30-31)

Kulturguoddi mitalusat leat dajaldagat kultuvrra identitehtii, dajaldagat árvvuide ja iešáddejumái, ja dain lea leamaš stuora váikkufápmu mitalusaid bokte. Metaforat maid mii atnit beaivválašgielas bohtet justte dakkár mitalusain (Mjør, Birkeland & Risa 2003: 53).

Marry Somby sádde eahpenjuolgat sáttasáni otnáš čállide ahte dat gávdnojit árbevierut máid sáhtta geavahit vuolggasadjin. Gaski (1987) lohka ahte ferte atnet muittus ahte dain lávlagiin ja luđiin mat adnojedje rituála oktavuodain maiddá lea girjjálaš ja dáiddalaš árvu lassin daid myhtalogálaš doaimmas, ja dan ládje leat leamaš olbmuid vuohkin ovdanbuktit sin kultuvrra (Gaski 1987:80).

Hirvonena (1999) mielas sáhtta čállit áigumuša leat álkit ipmirdit ja dulkot sámi perspektiivvas jus lea guovtti kultuvrras oassálasti, go dutki sáhtta de dulkot čálloša eanet vugiiguin go jus livččii dušše ovttá kultuvrras duogáš (Hirvonen 1999: 39).

Árbevierut ja kultuvrrat leat álohii rievdamin, ja *Beaivváš nieida* girjji sáhtta dulkot ođđa perspektiivvain iešguđet áiggis ja kultuvrras. Juohke olbmoss lea iežas vuolggasadji movt lohka ja dulko girjji.

Beaivváš nieida girji cealká ahte manat galget oahppat ahte sámi árbevierut leat heivehuvvon sámi kultuvrii, sámi doaimmaide ja sámi birraii. Laila Susanne Vars (2007) dadjá artihkkalis

“Manin galggašii ja mainna lágiin sáhtášii gáhttet sámiid árbevirolaš máhtu?” ahte máid min máttut leat vásihan leat vuodđun dan árbevirolaš máhttui mii guoskka otná hommáide. Dat máhttu lea ovdánan go ođđa dieđut ja dilit leat heivehuvvon sápmelaččaid eallimii. (Vars 2007: 127)

Beaivváš nieida, go lea mánáidgirji, guoská maiddái sámi mánáidbajásgeassimii, ja dan dihte sáhtta iskat manin dát máinnas mitaluvvo mánáide, ja makkár oahpu mánát ožžot dán máidnasis.

Girjjis ja máidnasis mánná identifisere iežas bártiin, vai oaidná mii lea bárti rolla. Bárdni lea negadeaddji, ja oahppá danne go diehtoáŋgir ja čájeha beroštumi oahppat luođi.

Ná oahppá mánná mot oahppat, ja nu váldá badjelasas máhtu, ja maiddái oahppá ahte galgá váldit badjelasas rollaid ja doaimmaid servodagas. Ferte maid geahččat makkár rolla beaivváš nieiddas lea máidnasis. Son oahpaha ahte galgá áktet luonddu, ii viggat mearridit dan badjel, muhto eallit lihtus dainna. Lea maid rávvejeaddji rolla, lekšuvdna mot jurdilmeahttunvuotta sáhtta bárttiid buktit.

Beaivváš nieida girjjis ohppet mánát maid ovdaristtalaš oskku birra. Dutki Brita Pollan (1993) dadjá ahte sámi noaidevuotta ovddasta miellaguottu eallimii mii ain guoská olbmuide eksistensiála dásis (Pollan 1993: 17). Mitalusaid bokte ohppet mánát čatnat máhtu sin iežaset áigái. Dološ sámi oskut ja noaidevuodát govvidedje movt dan áigge sápmelaččat dulkojedje sin duohtavuoda. Dat lei vuohki mitalit movt olbmot doivo máilbmi doaimmai (Pollan 1993:18).

Rauna Kuokkanen (2004) čállá ahte eai dárbbas buot sámi čalliin leat čanastagat sámi birgenvuohkái dahje dovdat buot sámi árvvuid ja máilmmigova, njálmmálaš mitalusaid ja historjá. Dat sámi perspektiiva ja máilmmigovva lea aŋkke speadjalastojuvvon sámi čállošii, go giella sisdoallá daid árvvuid ja vugiid movt geahččat máilmmi. Máhttu ja doaimmat mat čatnet min iežamet álbmoga árvvuide ja perspektiivvaide leat speadjalastojuvvon sámegeielas, ja čállit mat atnet giela ovdanbuktit iežaset, addet lohkkiide oktavuoda sin kultuvrralaš máttuide, váikko čället ge dálááigge diliid birra (Kuokkanen 2004, 99–100).

Globálalaš servodagas lea *Beaivváš nieida* girji ain áigeguovdil. Olmmoš galgá muitit gos lea vuolgán, ja muitit árbevirolaš árvvuid mat leat vuodđun min sámi kultuvrii. Sámi mánáidgirjjálašvuodas ii leat ollu dutkan, ja mun oainnán árvvu dutkat eanet sámi mánáidgirjjit. Dat berrešii dahkkot illudan dihte mánáid lohkat eatnigillii, ja oalgguhit sámi čálliid ja dutkiid vel eanet fokuseret sámi mánáidgirjjálašvuoda. Sámegielgirjjit lasihit gielladihtomielálašvuoda mánáide ja rávis olbmuide geat leat massán gielaset, ja hukseme identitehta.

6.0 Konklusuvdna

Mun lean dutkkan dán barggus sámi kulturovdanbuktimiid, ja sámi árvvuid *Beivváš nieida* girjjiis, ja lean atnán narratologiija teoriija ja Greimasa aktántamodealla vuolginsadjin iskat movt girji ollašuhttá čáli áigumuša.

Dutkámis gávdden movt beivváš nieidda mitalus sierrana eará álbmogiid máidnasiin, ja movt sámi máidnasat leat sierralágánat, sihke movt leat struktuvrralaččat huksejuvvon, ja makkár oahpu ja árvvuid dat galget fievrredit mánáide. Sámi máidnasiin ii álot geava nu go livččii vuordán, sáŋgár ii álo oaččo dahje fuola prinseassa, ja lihkolaš loahppa sáhtta leat ahte sáŋgár lea šaddan iešbirgejeaddji ovdalii gonagassan.

Gehččen maid resepsuvdnateoriijain movt sáhttet čállit atnit seamma máidnasa vuodđun buktit iežaset sáttasáni, ja movt mitalus rievdá dan mielde geat leat oaivvilduvvon lohkkat dan, ja makkár dilli lei sámi servodagas go dat iešguđetge mitalusat čállo.

Guovddáš áššečuolbma dán barggus lei maid geahččat makkár árvvut ja kulturovdanbuktimat bohtet ovdan *Beivváš nieida* girjji teavsttas ja illustrašuvnnain. Mun lean gávddan ahte čállis lea sámi árbevierru guovddázis, go dáruiduhttima bokte lea dat jávkame. Son áigo sealluhit dáid árvvuid ja máhtu, ja boktit nuorra lohkkiin árjja oahppat ja ovddidit dan.

Vai galgá nu ollu go vejolaš dán barggus leat sámegillii, de lean mun jorgalan ja parafraseren ollu teakstabihtáid referánsain mat dábálaččat livčče leamašan álgogillii sitáhtan.

Beivváš nieida lea mánáidgirji mii sáhtta buohkaide addit lohkan movtta. Mitalusas oahppá sámi kultuvrra ja árbevirolaš jurddašanvuogi birra.

Mun lean atnán sámi perspektiiva, mii lea maiddái álgoálbmotperspektiiva, vuodusin girjii dulkodettiin. Lean ieš ássan olles eallima sámi gilázis ja boadán boazodoallobearrašis, lean oahppan juoigat, ja lean gullan sámi mitalusaid ja máidnasiid vanhemiin ja eará fulkkiin bajásšattadettiin sámi servvodagas.

Mánnán oahppá movt galgá láhttet luonddus. Njálmmálaš muitalusat mat leat leamaš mielde doloža rájes sogas, ja luodit buktet máhtu movt galgá dálkki einnostit, ipmirdit elliid ja čájehit áktejumi lundui. Luonddu árvvut, earenoamážit bohccot adnojit hui árvvus.

Mun sáhtten dovdáhit iežan váldopersovnnain girjjis, Alitsain. *Beaivváš nieida* girji lea čállon Alitsa perspektiivvas, mii lea maiddái sápmelaččaid perspektiiva, ja álgoálbmogiid perspektiiva – ahte lea luondu mii mearrida movt mii birget ja eallit, ja min máhttu leat min máttut rahčan oahppat ja seailuhit. Dát luondu ja dát máhttu leat danin min mávssoleamos riggodagat.

Beaivváš nieida girjjis, go lea čállon ođđaset áiggis (1990), sáhttet maid leat eará lekšuvnnat mielde. Doppe gos máinnas muitala sápmelaččaid viidáset eallima, ja movt boazodoalu máhttu viidáset fievrreduvvo, sáhtta kultuvrra viidáset fievrredeapmi leat girji doaimma. Ahte bárdni oahppá luodii nieiddas lea metaforan kultuvrra fievrredeapmái, mii ferte gehččot luodii stáhtusa čuovggas sámit historjjás, sihke dološ áigge, dáruiduhttináiggis ja min áiggis. Dat lea ovdamearka das maid Aaslestad gohčoda historjjálaš jurddašuvvon duohtavuolta (kap. 3.1), mii lea stuorát go maid sáhtta čahkkehit ovttá muitalussii. Čállit fertejit váldit oasi dan duohtavuodas, ja dan oasis boahká muitalus, mii cuiggoda dan ollis duohtavuoda. Muitalusa dulkon boahká das man bures lohkki dovda dan duohtavuoda mas muitalus lea vuolgán.

Sámegielas leat valjit sánit mat govvidit dálkkiid, bohccuid, eanadagaid. Sii geat eai hálddaš sámegiela sáhttet sátnegirjjiin oahppat dan formálalaš čilgehusa, muhto sániin lea eanet sisdoallu go dain formálalaš čilgehusein. Sániin leat vásihusduogážat ja miellaguottut mat vulget earás go dušše das máid sátni mearkkaša. Daid ferte oahppat vásáhusaid bokte, dahje muitalusaid bokte. Daid árbevirolaš árvvuid mat leat vurkejuvvon gielas oahppa go geavaha giela narratiivvalaččat. Go gullát dahje lohkat muitalusaid, de mii vásihit daid dovdduid ja jurdagiid maid čeahpes čállit sáhttet lahttudat muitalussii, ja nie mii čatnat giela min iežamet mentála eallimii.

Sámi eallinvuohki ja birgenvuohki lea rievdamme, ja jus mii eat seailut giela, de mii sáhttit massit ovddit buolvaid doahpágiid, ja kultuvrralaš gálvvu máid dat vurkejit. Mii fertet rahčat oahpahit daid osiid sámi kultuvrra birra boahktevaš buolvvaide, vai sii sáhttet dovdat oktavuoda sin máttuiguin.

Lea ovdamunnin lohkkiide geat eai hálddaš sámegiela go girji lea jorgaluvvon dár- ja ruotagillii. Dat oahpásnuhte sámii árbevirolaš jurddašvuogi majoritehtagillii.

Muitalanárbevieruin jotket sápmelaččat báikkálaš ja eanadatguovllu máhtu, dieđut bohccuid ja elliid birra, ja jahkodagaid ja dálkkiid birra. Girji maid seilluha njálmmálaš árbevirolaš muitalanvuogi, go teavsttas leat ollu njálmmálaš muitalanvuogi dovdomearkkat.

Mu dulkomis lea *Beaivváš nieida* girjii oaivil movttiidahttit sámii čálliid, čuojaheddjiid ja dáiddáriid váldet atnui sámegiela vai sáhttet leat mielde seilluheame eatnigiela, ahte girjii galgá leat signálabeaktu sámii servvodahkii ahte sámegiella lea girjjálašgiella, sihke rávisolbmuid ja mánáide. Čállit ja lohkkat galggašedje geavahit giela boktit lohkkiin rámisvuoda sámii árbevrrui ja sámii luonduoidnui. Mii galgat buohkat giela geavahemiin muittuhit sámiiid geat mii leat, gos mii boahit, ja dan máhtu ja rámisvuoda joatkit boahttevaš buolvvaide.

Gáldolistu

Aarseth, Asbjørn (1976). *Episke strukturer. Innføring i anvendt fortellingsteori*. Universitetsforlaget.

Aaslestad, Petter (1999). *Narratologi. En innføring i anvendt fortellesteori*. Oslo: LNU.

Abbott, H. Porter (2014). *The Cambridge Introduction to Narrative*, Cambridge University Press.

Alfaro, Mariá Jesús Martínez (1996). "Intertextuality: Origins and Development of the Concept". *Atlantis*, Junio-Dicembrie 1996, Vol 18, No ½, s. 268-285. Vižžon 21.11.21: <https://www.jstor.org/stable/pdf/41054827.pdf>

Arctic Council Permanent Participants (2015). *Ottawa Traditional Knowledge Principles*. <http://fishwiks.ca/wp-content/uploads/2015/06/TK-Principles.pdf>

Balto, A. (1997). *Sámi mánáidbajásgeassin nuppástuvvá*. Oslo: Ad Notam Gyldendal AS. <https://www.nb.no/items/bb23b9a467653f75c60f0f9a9cf9f6ca?page=0>

Basa, Violeta (2013). *Bilder og symboler knyttet til begravelsesritualer i Balladen om Mester Manole*. NTNU https://ntnuopen.ntnu.no/ntnu-xmlui/bitstream/handle/11250/244280/691709_FULLTEXT02.pdf?sequence=2

Barthes, Roland (1977). *Image Music Text*. Fontana Press.

Barthes, Roland (1991). «Tekstteori». Atle Kittang (red.) *Moderne litteraturteori*. Oslo: Universitetsforlaget.

Birkeland, T., Mjør, I., Teigland, A.-S. (2018). *Barnelitteratur: Sjangrar og teksttypar* (4. utg.). Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Convention on Biological Diversity (1992). <https://www.cbd.int/convention/>

Demant-Hatt, Emilie (1922). *By the Fire: Sami Folktales and Legends*. Jorgaluvvon Barbara Sjöholm. University of Minnesota Press.

Dogra, Sapna (2017). “The Thirty-One Functions in Vladimir Propp’s Morphology of the Folktale: An Outline and Recent Trends in the Applicability of the Proppian Taxonomic Model”. *Rupkatha Journal on Interdisciplinary Studies in Humanities*, Vol. IX, No. 2, 2017 <https://rupkatha.com/V9/n2/v9n241.pdf>

Eira, Inger Marie Gaup (2012). *Muohttaga jávohis giella. Sámi árbevirolaš máhttu muohttaga birra dálkkádatrievdanáiggis*. Tromssa universitehta.

Eira, I.M.G. & Hætta, A.K. (2015). «Tradisjonell kunnskap». Kapihttal 3, Rapport om árbediehtoguovddáš/senter for tradisjonell kunnskap. Rapport 2/2015. Árbediehtu/Samisk høgskole

Eira, Inger Marie Gaup & Sara, Mikkel Nils (2017): *Reindriftsnæringens erfaringsbaserte kunnskap om reindrift og rovvilt*.

https://www.statsforvalteren.no/siteassets/fm-nordland/dokument-fmno/landbruk-og-mat-dokumenter/reindrift-dokumenter/forskningsrapporter/eira-og-sara-2017_reindriftsnaringens-erfaringsbaserte-kunnskap-om-reindrift-og-rovvilt.pdf

Eliade, Mircea (2003). *Det hellige og det profane og andre skrifter*. De norske Bokklubbene. <https://docplayer.me/17019320-Satt-av-det-hellige-og-det-profane.html>

Eriksen, Alf Bjørnar (2014). *Reindriftsutøverens levde landskap*. Masteroppgave i geografi, NTNU.

Falkenberg, Johs. (1977). “Om øremerking av rein hos Røros-samene.” *Kultur på karrig jord. Festskrift til Asbjørn Nesheim* (s. 37-76). Oslo

Friis, J.A. (1871). *Lappisk mynologi, Eventyr og Folkesagn*, Alb. Cammermeyer, Christiania.
https://www.nb.no/items/URN:NBN:no-nb_digibok_2015111007550?page=141

Fredriksen, Lill Tove (2022). “Marry Áilonieida Somby”, *Store Norske Leksikon*.
https://snl.no/Marry_Áilonieida_Somby

Garnes, M. S. (2020). *Lei okto Sápmis – Det var en gang i Sápmi: En analyse av et utvalg samiske eventyr: struktur, innhold og aktualitet i et kulturperspektiv*. Høgskulen på Vestlandet.

Gaski, Harald (1987). *Med ord skal tyvene fordrives - om samenes episk poetiske diktning*. Davvi Media AS. <https://www.nb.no/nbsok/nb/2bb386aa9efbb38d94d4cd715bbba109?lang=no#0>

Gaski, Harald (1991). *Våja våja nana nana – Samiske tekster ved Harald Gaski*. Cappelen

Gaski, Harald. (1996). “Heltepos, utopi og bønn”, Nasset, S. & Salvesen, H. (doaimm.): *Ultima thule*. Universitetsbiblioteket i Tromsøs skriftserie.

Gaski, H. (1997). “Introduction: Sami Culture in a New Era”, H. Gaski (red.), *Sami Culture in a New Era* (s. 9-29). Karasjok: Davvi Girji OS.

Gaski, Harald (2004). *Min njálmálaš árbevierru*. Davvi Girji.

Gaski, Harald (2007) “Juoigan-Sámi musihkka máilmmis dahje máilmmemusihkka”. John T. Solbakk (doaim.): *Árbevirolaš máhttu ja dahkkivuoigatvuohta*. Kárašjohka

Gaski, H. (2013). “Indigenism and Cosmopolitanism: A Pan-Sami view of the Indigenous Perspective in Sami Culture and Research”. *AlterNative: An International Journal of Indigenous Peoples*, 9(2)

Gaski, Harald (2016). “Samisk kultur, litteratur og kritikk”, Kajsa Andersson (red.): *Sápmi i ord och bild II*. On Line Förlag

Gaski, Harald (2017). “Indigenous Aesthetics: Add Context to Context”. Aamold, S ja earát(doaimm.): *Sami art and aesthetics. Contemporary perspectives*. Aarhus University Press

Gaski, Harald (2020). *Myths, Tales, and Poetry from Four Centuries of Sami Literature. An anthology edited by Harald Gaski.* ČalliidLagadus.

Gaski, Harald, Solbakk, John T. & Solbakk, Aage (2004). *Min njálmmálaš árbevierru : máidnasat, myhtat ja muitalusat.* Davvi Girji.

Gaup, Karen Elle (2005). “Silisavzi. Landskap, opplevelser og fortellinger i et samisk-norsk område i Finnmark”. *Dieđut nr 2.* Sami Instituhtta.

Genette, G. (1995) *Narrative Discourse. An Essay in Method.* Cornell University Press.
<https://archive.org/details/NarrativeDiscourseAnEssayInMethod>

Graff, Ola (1993). «Den samiske musikktradisjonen», Aksdal, B. & Nyhus, S.: *Fanitullen: innføring i norsk og samisk folkemusikk.* Oslo Universitetsforlaget.

Greider, T. & Garkovich, L. (1994). “Landscapes: The Social Construction of Nature and the Environment.” *Rural Sociology*, Vol 59, No. 1, Spring 1994.

Groth, Bente; Kværne, Per & Løøv, Margrethe (2019). “Religion”, *Store Norske Leksikon.*
<https://snl.no/religion>

Hatfield, James Taft (1930). “Longfellow’s ‘Lapland Song’”, *PMLA*, Vol. 45, Nr. 4.
<https://www.jstor.org/stable/457834?seq=1>

Hirvonen, Vuokko (1999). *Sámeeatnama jienat: Sápmelaš nissona bálggis girječállin.*
Guovdageaidnu: DAT

Hirvonen, Vuokko (2014). *Samisk barnelitteratur – mellom lokal og global kultur.*
<https://barnebokinstituttet.no/aktuelt/samisk-barnelitteratur-mellom-lokal-og-global-kultur/>

Hirvonen, Vuokko (2016). *Guovdageaidnu Láidehus muhtun. Girjjálašvuodateorijjaide.* Sámi allaskuvla Giehtačálus

Jernsletten, N. (1978). "Om joik og kommunikasjon", *Kultur på karrig jord. Festskrift til Asbjørn Nesheim* (s. 109-123). Oslo

Johnsen, Tore (2005). *Sámi luondduteologija - Samisk naturteologi*, Stensilserie D Nr. 04, Institutt for religionvitenskap, Universitetet i Tromsø.
<http://www.digigiisa.no/web/NettskoleRessurs.axd?id=755d011e-5904-4893-ae9e-ecb6f952f84d>

Karlsson, Christer (2000). *Vetenskap som politik. K.B. Wiklund, staten och samerna under 1900-talets första half*. Kulturens frontlinjer - Skrifter från forskningsprogrammet Kulturgräns Norr. Umeå.
<https://docplayer.se/195461904-Vetenskap-som-politik.html>

Rauna Kuokkanen. (2004). "Border Crossings, Pathfinders and New Visions: The Role of Sámi Literature in Contemporary Society". *Nordlit*, no. 15 (July).

Larsen, Dan Robert (2016). "-Bestefar fikk meg til å bry meg om naturvern". NRK Sápmi.
https://www.nrk.no/sapmi/xl/tidligere-alta-aktivist_-_bestefar-fikk-meg-til-a-bry-meg-om-naturvern-1.13009417

Lindgren, Camilla (2008). *Tre skritt fram og ett tilbake : en analyse av det kvinnelige subjektet i norsk populærfilm etter 1950*. Masteroppgave, UiO.
<https://www.duo.uio.no/handle/10852/27718>

Loona, Sunil og Bleka, Målfrid (2016). "Å lære gjennom fortellinger - en fagartikkel." *Norsk - Veiledning til Flerspråklige fortellinger* i <https://morsmal.no/8311-a-laere-gjennom-fortellinger>

Lothe, Refsum og Solberg (1999) *Litteraturvitenskapelig Leksikon*. 1. utgave. Oslo: Kunnskapsforlaget.

Meling, Hilde Sander (1998). "Internatgutt tar juridisk doktorgrad."
<http://www.jus.uit.no/ansatte/somby/drtromsNOR.htm>

Mjør, I., Birkeland, T., Risa, G. (2003). *Barnelitteratur - sjangrar og teksttypar*. Cappelen Akademisk Forlag.

Mæhlum, Lars (2020). "Aktantmodell". <https://snl.no/aktantmodell>.

Onega, Susana og Landa, José Angel García (1996). *Narratology: An Introduction*. London: Longman

Pollan, Brita (1993). *Samiske sjamaner: Religion og helbredelse*. Oslo: Gyldendal.
https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2014061108242

Pollan, Brita (1997). *Samiske beretninger*. Aschehoug. Oslo

Pollan, Brita (2007). *For djevelen er alt mulig. Kristne historier om samene*. Høyskoleforlaget, Norwegian Academic Press.

Rimmon-Kenan, Shlomith (2002). *Narrative Fiction: Contemporary Poetics*. London: Routledge.

Sara, Mikkel Nils; Eira, Inger Marie G. & Benjaminsen, Tor A.(2016): *Samisk reindrift, norske myter*. Fagforlaget.

Schanche, Audhild (1995). "Det symbolske landskapet: Landskap og identitet i samisk kultur." *Ottar*, nr. 4:38-47.

Skaltje, Maj-Lis (2005). *Luondu juoiggaha*. DAT.

Solem, Erik. (1970). *Lappiske Rettsstudier*. Universitetsforlaget

Solbakk, A. & Solbakk, M. (2006). *Bálvvosbáikkít ja noaiddesvuohta*. ČálliidLágádus.

Somby, Áslak A. & Somby, Karen K. (1985). *Ean Máššan*. DAT AS.

<https://www.discogs.com/release/4310608-Áslak-A-Somby-Karen-K-Somby-Ean-Máššan>

Somby, Marry Áilonieida (1990). *Beivváš nieida*. Carlsen forlag.

Turi, J. (1910). *Muitalus sámiid birra*. Jokkmokk: Sámi girjjit.

Utsi, Mai Britt (1998). *Sámi muitalanárbevierru ja mo luohiti luovvana muitalusas*. Sámi girjjálašvuodadiehtaga váldofágadutkkus, Tromssa universitehta

Vars, Laila Susanne (2007). “Manin galggašii ja mainna lágiin sáhtášii gáhttet sámiid árbevirolaš máhtu?” – John T. Solbakk (doaimm.) *Árbevirolaš máhttu ja dahkkivuoigatvuohta*. Kárášjohka

Varsi, Erik Leif (2009). *De levende og de døde. En analyse av saivo og jabmi-aimu-forestillingen i boken Lappisk Mythologi, Eventyr og Folkesagn*.
<https://munin.uit.no/bitstream/handle/10037/2099/thesis.pdf?sequence=4&isAllowed=y>

Wiklund, Karl Bernhard (1906). *Lapparnes sång og poesi*. Småskrifter utgifna af Norrländska Studenters Folkbildningsförening N.o 3. 1906. Uppsala W. Schultz.

UiT Norgga árktaš universitehta

